

Masteroppgave i KUM306 Kulturmøte

Oppgavetittel: Kulturmøte i museal tekstilsamling. Et innblikk i kvinneliv og –virke på Sunnmøre ca. 1800 til tidlig 1900-tall.

Studiepoeng: 60

Forfatternavn: Line Iversen

Mnd/År: Mai 2014

Summary:

In my thesis, I write about cultural meeting in the Sunnmøre Museum textile collection, and women's life and work in the Sunnmøre region ca. 1800 to early 20th-century. I have searched for traces of cultural meetings in the material, by using a micro-history-perspective and Ragnar Pedersen's form-and-function method called "*The scythe*". I have registered and analyzed 22 garments from the museum to find out if a cultural meeting has taken place. Has Danish and European fashion influenced how the garments look like, and what they are made of? Which traces are to be found in the fabric and cut? Where do the traces come from? Are various social groups represented in the material, and does the garments display inequalities on the basis of social status? What other cultural meetings turn out in the material? The answers give a glimpse of women's life and work in the Sunnmøre region in the 19th century, where especially cotton and the sewing machine turns out to be cultural meeting phenomenon. With *The scythe*-method I have split up the material in features in a hierarchy, to find different degrees of norms through a descriptive presentation of the garments and an analysis of the presented material. In conclusion, I find that there are several cultural meetings in the material, as well as the transition from traditional to fashion costume in the Sunnmøre region.

Innledning

Høgskolen i Volda

Historisk institutt

**Emne: KUM306 Masteroppgave i
Kulturmøte**

**Kulturmøte i museal tekstilsamling. Et
innblikk i kvinneliv og -virke på Sunnmøre
ca. 1800 til tidlig 1900-tall**

Av Line Iversen

Rettleder: Arnfinn Kjelland

Vår-semesteret 2014

Innledning

Forord:

Takk til:

- Veileder Arnfinn Kjelland for tips til tema, god hjelp og raske tilbakemeldinger i prosessen med oppgaven. Jeg har satt stor pris på veiledningen du har gitt.
- Sunnmøre Museum for samarbeid så det var mulig å kombinere jobb og studier, samt interesse og støtte fra alle mine gode kollegaer.
- Liv Skramstad for en kjempejobb med å finne frem til kvinnene i materialet mitt.
- Norsk institutt for bunad og folkedrakt for bruk av arkivene, og en spesiell takk til Bodil Enger for veiledning med registreringene og nyttige samtaler.
- Ola J. Moen ved Forsvarsmuseet for befaring og interessante samtaler rundt uniformshistorie.
- Mine tre tålmodige barn Theodor, Aurora og Felix, og en spesiell takk til min gode pappa Willy som har stilt opp som husfar i innspurten.
- Nærmeste familie og venner for all støtte.

Line Iversen

Ålesund, mai 2014

Innledning

Innhold:

1	Innledning	5
1.1	Kulturmøte i tekstilsamling	6
1.2	Problemstilling	8
1.3	Kilder.....	9
1.3.1	Litteratur.....	9
1.3.2	Gjenstander fra tekstilsamlingen.....	11
1.3.3	Museumsprotokoll og registreringskort	12
1.3.4	Draktakvareller, tegninger og fotografi som kilde	14
1.3.4.1	Kunstnerlån	14
1.3.4.2	Folkedraktbilder fra Sunnmøre	15
1.3.4.3	Fotografi.....	19
1.4	Teori og metode	20
1.4.1	Mikrohistorie	20
1.4.2	Materialitet og presence	21
1.4.3	Form- og funksjonsanalyse	22
1.5	Undersøkelserområde.....	24
1.5.1	Handel	25
1.5.1.1	Norsk globalisering.....	26
1.5.2	Lønn	28
1.5.3	Kvinneliv- og virke	29
1.5.4	Sosial status, flid og moral	32
1.5.5	Sosiale strukturer.....	35
1.6	Stilhistorie	36
1.6.1	Renessanse ca. 1500-1640.....	37
1.6.2	Barokk ca. 1640-1720	38
1.6.3	Rokokko ca. 1720-1785	39
1.6.4	Engelsk mote, direktoarstil og empire ca. 1785-1815.....	40
1.6.5	Biedemeier ca. 1815-1850.....	42
1.6.6	Nyrokoko og gründertid ca. 1850-1890	43
1.6.7	Jugendstil ca. 1890-1914.....	45
2	Materiale og klesskikk	47
2.1	Materiale, tilgang og tilvirkning.....	47
2.2	Folkedrakt og motedrakt	51
2.3	Klesskikk og bruk.....	52
2.3.1	Hans Strøms beskrivelse av den Sunnmørske folkedrakten.....	53
2.3.2	Eilert Sundt om husfliden i Norge.....	54
2.4	Omsetning av tekstiler.....	55
3	Materialet fra tekstilmagasinet	57
3.1	Prinsipp for registrering	57
3.1.1	Liv	58
3.1.2	Stakk og skjørt.....	59
3.1.3	Datering.....	60
3.2	Kvinnene bak materialet.....	61
3.3	Draktmaterialet fra tekstilmagasinet	61
3.3.1	O1- Plysjliv fra Volda (1820).....	62
3.3.2	O2 - Ermeliv fra Vatne (tidlig 1800-tall)	64

Innledning

3.3.3	O3 - Ermeliv fra Volda (tidlig 1800-tall).....	67
3.3.4	O4 - Stakk fra Hareid (1830).....	69
3.3.5	O5 - Liv fra Dalsbygd (ca.1850-årene).....	72
3.3.6	O6 - Stakk fra Ørskog (1860-årene).....	74
3.3.7	O7 - Bestekjole fra Vatne (1873).....	76
3.3.8	O8 - Drakt med liv og to stakker fra Valldal (1880-årene).....	80
3.3.9	O9 - Stakk fra Stranda (1880-90årene).....	84
3.3.10	O10 - Kjoleliv fra Stranda (1880-90-årene).....	87
3.3.11	O11 - Finkjole med kjoleliv, to liv og skjørt fra Valldal (slutten av 1800-tallet).....	89
3.3.12	O12 - Brudekjole fra Vatne (1896).....	95
3.3.13	O13 - Kjoleliv fra Hareid (slutten av 1800-tallet).....	98
3.3.14	O14 - Kjoleliv fra Hareid (begynnelsen av 1900-tallet).....	99
3.3.15	O15 - Kjoleliv fra Sykkylven (slutten av 1800-tallet).....	101
4	Analyse av draktmaterialet	104
4.1	Liv	104
4.1.1	Folkedraktliv	104
4.1.2	Overgangsliv	106
4.1.3	Motedraktliv	107
4.2	Stakk og skjørt.....	108
4.2.1	Foldestakk	108
4.2.2	Rynkestakk	108
4.2.3	Skjørt.....	110
4.3	Konklusjon på analyse	110
4.3.1	Sterkt normerte trekk på liv.....	110
4.3.2	Sterkt normerte trekk på stakk og skjørt	111
4.3.3	Mindre normerte trekk på liv	112
4.3.4	Mindre normerte trekk på stakk og skjørt	112
4.3.5	Lite normerte trekk på liv, stakk og skjørt	113
4.3.6	Faktorer som bestemmer plaggets form	113
4.3.6.1	Materiale og materialtilgang	113
4.3.6.2	Motepåvirking.....	113
4.3.6.3	Lokale forhold.....	114
4.3.6.4	Standardisering og masseproduksjon.....	115
4.3.7	Funksjoner og målsettinger som uttrykkes ved formen på plagget.....	116
4.3.7.1	Status og symboleffekt.....	116
4.3.7.2	Livshendelser og kirkegang	116
4.3.8	Gjenstandskompleks.....	117
4.4	Sosial kontekst.....	117
4.5	Sammenligning med materialet og Sunnmøres omegn.....	120
4.5.1	Tamburtrøye fra Ørsta.....	122
5	Konklusjon.....	124
6	Vedlegg	127
6.1	Vedlegg 1: Eksempel på registreringskort SM.013718	127
6.2	Vedlegg 2: Eksempel på registreringskort SM.005675	128
6.3	Vedlegg 3: Fullregistrering av obj. 01	129
6.4	Vedlegg 4: Fullregistrering av obj. 04	131
6.5	Vedlegg 5: Fullregistrering av obj. 07	133
6.6	Vedlegg 6: Fullregistrering av obj. 13	137

Innledning

7	Bildeliste	139
8	Kilder og litteratur	143
8.1	Utrykte kilder	143
8.2	Litteraturliste	143

1 Innledning

Sunnmøre Museum (SM) er et regions- og folkemuseum for liv og virke på Sunnmøre fra steinalder til nyere tid. Museet ble opprettet i 1931 og ligger i historiske Borgundgavlen i Ålesund. Jeg er ansatt ved museet som registrator og tekstilansvarlig på avdeling for samlingsforvaltning og dokumentasjon. Kleskategoriene i oppgaven er valgt ut fra personlig interesse og består av kvinneplaggene stakk og liv fordelt på 22 plagg som har proveniens, det vil si at vi vet hvem som eide og eventuelt produserte dem. Jeg har valgt fra de eldste plaggene på museet, men generelt finnes der få plagg fra 1700-tallet med proveniens innenfor kategoriene, derav tidsavgrensningen til 1800 til tidlig 1900-tall. For meg har det vært viktig å velge plagg med proveniens fordi det i historisk- og i museumssammenheng er viktig å vite opphavet til en gjenstand; hvor den kommer fra, brukssted, produsent og eier eller bruker. Jo mer vi vet om en gjenstand jo større kulturhistorisk verdi får den, noe vi konkret kan måle utenfor det rent fysiske, sette i kontekst og forske på. En gjenstand uten proveniens er egentlig bare en «fin ting» i museumssammenheng for å sette det på spissen.

På de aller fleste museer er det tilfeldig hva de tidligere samlingene består av fordi man ikke har hatt klare retningslinjer for innsamlingspolitikk. Slik har det til en viss grad vært på Sunnmøre Museum også, før moderne museumsdrift i dag har ført til at museet har fått en tydelig profil og en samlingsplan som sier noe om hva man skal samle på. Tidligere har man kanskje mer eller mindre ukritisk mottatt det folk har kommet med på døra og innlemmet det i samlingene. Hvilke kriterier utvelgelsen skal skje etter er i dag essensielt i samlingsforvaltning. Det er ikke lenger slik at museum skal «bevare alt ene og alene fordi det er gammelt»¹, det må være en mening og en struktur med innsamlingen. I dag forholder museene seg til *The International Council of Museums (ICOM)* og deres museumsetiske regelverk vedrørende samlingsforvaltning. Problematikken ved at museumssamlinger kan inneholde tilfeldigheter kommer jeg nærmere inn på i oppgaven.

Tekstilene jeg skal skrive om fra museets samling er datert til en tid hvor Norge blant annet gikk ut av unionen med Danmark og jobbet for å redefinere det «ekte» norske. Det er derfor naturlig å se på hvordan dansketiden hadde en påvirkning på klesbildet i Norge, siden de øvre sosiale lag her til lands blant annet hentet inspirasjon fra den danske overklassen når det gjaldt levesett. De nedre lag hentet i sin tur sin inspirasjon fra den norske overklassen. På

¹ Kjeldstadli (1999):17

Innledning

samme måte har dansk overklasse hentet sine impulser og inspirasjon fra det øvrige Europa², og derfor må også europeisk stilhistorie belyses. Jeg har undersøkt om tekstilene fra museet gjenspeiler dette og om et kulturmøte kan sies å ha funnet sted, i en deskriptiv presentasjon av tekstilene og en analyse av det presenterte materialet.

For å finne ut hvorfor mennesker gjør det de gjør er det nødvendig å se på det samfunnet de lever i. Sunnmøre er mitt undersøkingsområde, og det er viktig å sette tekstilsamlingen i kontekst med det sunnmørske samfunnet, og kvinnes rolle og virke på 1800-tallet. Det er vanskelig å finne samtidskilder som omtaler tilvirking og handel med klær på en skikkelig måte, på samme måte som det er få kilder som omtaler kvinnearbeid og kvinnehushold. Eilert Sundt og Hans Strøm har skrevet om emnet, men ellers har det nok blitt forsømt i forhold til den store interessen der har vært for menns arbeid og virke.

Jeg har brukt Ragnar Pedersens klassiske *Ljøen – en gjenstandsanalyse* fra 1975 som metode, med mikrohistorie som teori. Jeg har fått veiledning fra Norsk institutt for bunad og folkedrakt (NBF) på den delen av oppgaven som omhandler registrering av gjenstandene i oppgaven.

1.1 Kulturmøte i tekstilsamling

Kultur er et komplekst begrep det kan være vanskelig å sette ord på. I 1871 kom den engelske antropologen Edward Tylor med følgende definisjon av begrepet kultur:

Kultur, eller sivilisasjon, er den komplekse helhet som består av kunnskaper, trosformer, kunst, moral, jus og skikker, foruten alle de øvrige ferdigheter og vaner et menneske har tilegnet seg som medlem av et samfunn.³

Et av de viktigste kulturmøtetemaene for denne oppgaven er den industrielle revolusjon der spesielt bomull og symaskinen viser seg å være et kulturmøtefenomen. Kulturmøter henger sammen med globalisering og *kulturell hybriditet*, som er et viktig begrep knyttet til kultur. Hybriditet er et biologisk begrep som betyr en blanding av to forskjellige genetiske raser. I denne sammenheng betyr hybriditet å blande kulturer. Hybriditet er kulturmøte, en kulturell blanding og kulturutveksling som fremmer kreativitet. For eksempel kan man se element i bygninger fra andre deler av verden enn landet bygget står i, ved at utenlandske håndverkere innfører andre byggeskikker i den lokale stilen.⁴ Samme prosess kan man se i for eksempel

² Christophersen (1996):12

³ Eriksen og Sajjad: 35

⁴ Bruke:13f

Innledning

møbler og billedkunst, og det gjelder i aller høyeste grad også for klær. Moter er kulturelt hybride på flere nivå, der man blander snitt og materiale fra forskjellige stilperioder. Analysen av mitt materiale påviser at klærne fra museet er hybride, der er ingen plagg som opptrer isolert uten påvirkning fra omverdenen. Kultur møter skjer også i plaggenes kontekst og ikke bare i selve plagget. Med det mener jeg at prosessen med tilvirking inneholder flere kultur møter, som blir beskrevet i analysens konklusjon.

Den industrielle revolusjonen er det viktigste globale kultur møtet i mitt materiale. Revolusjonen førte til radikale endringer i folks liv og arbeid verden rundt, og også i Norge og på Sunnmøre. Det var først når mennesket lærte å lage tråd at vi kan snakke om klær slik vi gjør i dag. Når tråden ble spunnet med et spinnehjul kunne den bindes, hekles, knyttes eller stikkes, og la man flere tråder over hverandre kunne man veve stoff. Spinnerokken ble utviklet på 1200-tallet og gjorde at man kunne lage mye tråd på kort tid, og det ble lettere å veve.⁵ Mennesket har alltid hatt behov for å beskytte seg med klær, av kulturelle grunner eller som vern mot naturelementene. Ved siden av mat og ly er det et av primærbehovene våre. Det gjør at man hele tiden har søkt etter stadig mer effektive og billigere måter å tilvirke klær på. Ull og lin var råstoff til klær som man selv produserte på gården, men fra 1830-tallet tok bomull over for lin på Sunnmøre. Å bearbeide lin var en arbeidskrevende prosess og da var det mer lett vint og stas å kjøpe importert bomull fra England. Bruk av selvforsynt ull til tekstiler holdt seg som en nødvendighet gjennom hele 1800-tallet. Rundt 1700-tallet begynte man å dyrke bomull av indisk frø i Nord-Amerika, og den industrielle revolusjonen i England økte bomullsproduksjonen svært raskt.⁶ Spinnemaskinen ble oppfunnet i 1764, den mekaniserte vevstolen i 1785 og rensemaskinen i 1792. Rundt år 1900 var bomullen ledende på verdens tekstilmarked med en andel på 80 %.⁷

Den industrielle revolusjonen påvirket sunnmørskvinnene gjennom import av bomullsvarer fra England, og er et formidabelt kultur møte mellom tradisjonell tilvirking av klær og kjøpvarer. Det var fremdeles vanlig å sy klærne selv, men man kunne veve av ferdiglagd bomullstråd eller sy av ferdiglagd tøy. Etter den industrielle revolusjon kunne flere kle seg etter moten. Prisene på tekstiler gikk ned, og ikke minst; man fikk tilgang til symaskin. Nå var ikke lenger kongehus og mektige borgere de eneste trendsetterne. Nå overtok nemlig motehusene som hadde egne designere som sydde svært dyre klær, såkalt

⁵ Christophersen:13

⁶ Bomull har vært brukt til klær av mennesket i flere tusen år. Bomullsstoffer fra rundt 5800 f.Kr. er funnet i Mexico, Pakistan og Hellas. Araberne og sarasenerne bragte med seg bomull til Europa omkring år 1000 e.Kr., og fra rundt år 1300 ble bomull bearbeidet i Tyskland, men hadde lenge en ubetydelig rolle ved siden av lin og ull.

⁷ Eberle m.fl. (1995b):8

Innledning

*haute couture*⁸ til pengesterke kunder. De tekniske nyvinningene førte også til at fabrikker som sydde klær til folk flest poppet opp. Inspirasjonen til disse klærne fikk de fra motehusenes kolleksjoner.⁹ Hjemmevevd stoff og hjemmesydd klær ble etter hvert avløst av fabrikktoy og konfeksjonssydd klær.¹⁰

Symaskinen kom fra Amerika til Europa i 1840-årene, og til Norge på 1860-tallet.¹¹ Med dette vidunderet kom store endringer. Sømmer sydd med maskin var ikke så pene i begynnelsen, men etter hvert ble det stas å vise på plagget at det var sydd med maskin. Med håndsøm hadde man begrenset kapasitet og det endret seg med symaskinen. Man påstod at de første symaskinene sydde raskere enn fire skreddere til sammen, og man kan bare tenke seg forskjellen det må ha vært å ha en slik maskin og slippe å sy hvert eneste sting for hånd. Tidsbesparelsen var enorm og betydningen av bomull og symaskin kan ikke undervurderes. Jeg skriver om flere ringvirkninger av kulturfenomenene bomull og symaskin i kapittel 2.

1.2 Problemstilling

Problemstillingen og formålet med oppgaven er om det valgte materialet fra Sunnmøre Museum kan påvise at et kulturmøte har funnet sted. Har dansk og europeisk mote påvirket hvordan tekstilene ser ut og hva de er laget av? Hvilke spor finnes i materiale og snitt? Hvor kommer sporene fra? Møte mellom sosiale grupper er et kulturmøte i seg selv. Er ulike sosiale grupper representert i materialet? Viser materialet ulikheter ut i fra sosial status? Hvilke andre kulturmøter viser seg i materialet? Svarene gir et innblikk i kvinners liv og virke på Sunnmøre på 1800-tallet.

I Ragnar Pedersens gjenstandsanalyse *Ljåen* tar han for seg formanalyse og funksjonsanalyse, som jeg har brukt på mitt materiale. Metoden går ut på å finne hvilke faktorer som bestemmer ljåens form, og å undersøke hvilke funksjoner og målsettinger som blir uttrykt ved formen. Det har vært en utmerket metode å bruke på mitt materiale. For å finne svar på spørsmålene mine har jeg først registrert tekstilmaterialet nøye og trukket ut de parameterne som er viktig for analysen. Videre har jeg gjort en grundig analyse der jeg har delt opp materialet mitt i trekk i et hierarki, for så å finne ulike grader av normbundhet. I analysens konklusjon har jeg svarene på hvilke faktorer som bestemmer plaggets form, og hvilke funksjoner og målsettinger som blir uttrykt ved formen på plagget i tråd med Pedersens metode. Jeg har gjort en grundig redegjørelse for metoden i pkt. 1.4.3.

⁸ *Haute couture* betyr fremragende søm.

⁹ Christophersen:13

¹⁰ Noss (1986):83

¹¹ Eberle m.fl. (1995a):32

1.3 Kilder

Primærkilden min er tekstilene fra museet og blir presentert i pkt.1.3.2. Tekstilene blir nummerert med objekt-nummer (O) i pkt. 3.3. Primærkilden knyttes til sekundærkildene museumsprotokoll og registreringskort, som beskrives i pkt. 1.3.3.

En viktig sekundærkilde til forholdene på Sunnmøre har vært amtmannsinnberetningene (A.m.meld.) for Romsdals amt 1830-1900, som jeg har benyttet meg mye av. Stiftamtmenn og amtmenn var statens øverste sivile embetsmenn i lokalforvaltningen, og deres viktigste funksjon var å ivareta statens interesser i lokalsamfunnet. Dette ble gjort ved å føre kontroll med underordnede embetsmenn som sorenskrivere og fogder.¹² Hvert femte år skulle amtmannen rapportere til kongen om amtets økonomiske tilstand, og i disse femårsbolkene kan man se hvordan samfunnet utviklet seg. I meldingene reflekterer amtmannen ikke bare over amtets økonomiske tilstand, men også over det han opplever og ser av moral, flid og levesett. Han støtter innberetningene sine på rapporter, fakta og tall fra fogder, prester og lensmenn, som også har sine tanker om allmuens liv og virke.¹³ Amtmannen forteller om sin frustrasjon, anerkjennelse og håp for regionen i beretningene og de er en verdifull kilde til livet på Sunnmøre, da det er en øyeblikksforståelse sett igjennom øynene til en opplyst embetsmann.

Det er viktig å være historisk-kritisk og forstå stoffet ut fra sin samtid. «Om vi i dag avviser kulturimpulser fra nye landsmenn fordi de ikke er norske, er det nyttig å huske hvor mye som er *blitt* norsk gjennom tidene.»¹⁴ skriver Kjeldstadli, og refererer til at rosemaling, stavkirker og hardingfela ikke er genuint norsk. Sitatet er greit å ha i bakhodet i letingen etter kulturmøter i tekstilsamlingen.

Jeg vil bruke komparasjon for å sette museumstekstilene inn i sin tids kontekst. Til det har jeg brukt plaggregistreringer i Primusbasen og kortarkivet på NBF for å finne eksempler på plagg brukt i Romsdal og Nordmøre som jeg kan sammenligne mitt materiale med, supplert med artikler.

1.3.1 Litteratur

En del av forskningshistorien på feltet som jeg har benyttet meg av i oppgaven er Astrid Oxaals doktoravhandling *Drakt og nasjonal identitet 1760-1917. Den sivile uniformen,*

¹² Oxaal (2001):298

¹³ Jeg har ikke hatt anledning til å gå inn i grunnlagsmaterialet i statsarkivet i Trondheim, som oppbevarer materiale fra Møre og Romsdal.

¹⁴ Kjeldstadli (1991):26

Innledning

folkedrakten og nasjonen (2001) og Pernilla Rasmussens doktoravhandling *Skrädderen, sömmerskan och modet. Arbetsmetoder och arbetsdelning i tilverknigen av kvinnelig dräkt 1770-1830* (2010). Jeg har hatt god nytte av å lese Jon Fredrik Skauges hovedoppgave *Folkedrakt – motedrakt – folkelig mote. Klesskikk i Orkdal fogderi og Trondheim by 1790-1835* (2008) og Anne Kristin Moes masteroppgave *Fra tidhøvelege til stilreine bunader. En analyse av bunadene på Sunnmøre 1900-1940* (2006). Ragnar Pedersens gjenstandsanalyse *Ljåen* (1975) var tidligere lenge pensum på etnologistudiet, og jeg har brukt den som metode i min oppgave da den er knyttet direkte til nettopp museumsgjenstander.

I delene som omhandler om kulturell hybriditet har jeg brukt Peter Burkes *Cultural Hybridity*.

I pkt. 1.3.4 har jeg brukt *Johannes Flintoes draktakvarellar* (1970) av Aagot Noss for å forklare begrepet *kunstnerlån*, og bruk av draktakvareller, tegninger som kilde. Til fotografi som kilde i pkt. 1.3.4.2 har jeg brukt Astrid Oxaal.

Pkt. 1.4 med underpunkter beskriver den teori og metode som er brukt i oppgaven. Her har veileder Arnfinn Kjelland har skrevet artikkelen *Norsk lokalhistorie og «nyere» mikrohistorie* (2009), som jeg beskriver i pkt. 1.4.1, Tine Damsholt og Dorthe Gert Simonsen har skrevet artikkelen *Materialiseringer. Processer, relationer og performativitet* i antologien *Materialiseringer. Nye perspektiver på materialitet og kulturanalyse*, som jeg beskriver i pkt. 1.4.2, og Ragnar Pedersens form- og funksjonsanalyse beskriver jeg som nevnt i pkt. 1.4.3.

Pkt. 1.5 med underpunkter, er basert på amtmannsinnberetningene og Atle Døsslands fylkeshistorie *Med lengt mot havet* (1990). Jeg har supplert med Eilert Sundts *Om Huslivet i Norge* (1873), *Regionens rolle i historien* (1997b) av Øystein Rian og *Folkedrakter i Noreg i andre halvdel av det 19. århundre. Frå norske folkedrakter til amerikanske klede* (1986) av Aagot Noss, Mette Vårdals masteroppgave *Har du ikke Ahner, saa har du Gud være loved Dyder. Kvinners handlingsrom i en embetsfamilie 1828-1841* (2008) og Astrid Oxaal m.fl.

Det finnes mye litteratur om utenlandsk stilhistorie, og jeg har valgt å bruke blant annet *Europeisk drakthistorie* (1995) av Hannelore Eberle m.fl. for den mer generelle beskrivelsen jeg var ute etter. Pkt. 1.6 med underpunkter er basert på denne boken. Den blir også brukt som litteratur på studiet «Drakt og samfunn» i regi av Norsk institutt for bunad og folkedrakt og Høgskolen i Oslo og Akershus. Det er skrevet svært lite om norsk klesskikk og mote generelt på 1800-tallet og tidligere. Det er derfor behov for en skikkelig norsk stilhistorie, men siden det ikke foreligger et slikt verk i dag har jeg brukt det jeg kan finne i doktoravhandlinger, master- og hovedoppgaver og artikler og arkiv. Jeg har brukt Skauges ordbok over stoffbetegnelser fra hans hovedoppgave når jeg refererer til stoffbetegnelser i pkt.

Innledning

1.6. Jeg forklarer spesialord- og uttrykk fortløpende i fotnoter. For å illustrere idealet bruker jeg tekstbilder fra Nationalmuseet i Danmark under hver stilperiode i underpunktene til 1.6.

Pkt. 2.1, pkt. 2.2 og pkt. 2.4 er basert på amtmannsinnberetninger og Atle Døsslands fylkeshistorie, og pkt. 2.1 er supplert med Audun Dybdahls *Fra ull og lin til klær* (1988). Pkt. 2.2 er basert på Pernilla Rasmussen. Amtmannsinnberetningene har med bare få opplysninger om kvinners virke, men Eilert Sundt skriver om temaet på 1860-tallet, og jeg har brukt hans samtidsliteratur sammen med Hans Strøm som skrev om det samme hundre år tidligere. Pkt. 2.3.1 er fra Hans Strøms *Physisk og Oeconomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør* (1762) og pkt. 2.3.2 er fra Eilert Sundts *Harham* (1859) og *Om Husfliden i Norge* (1867-68).

Jeg har med brev og artikler i oppgaven som er basert på muntlige kilder. Svakheten ved dette er at muntlige kilder noen ganger ikke kan etterprøves da det ikke er knyttet til konkrete gjenstander, men er erindringer og minner eller noe man har blitt fortalt av eldre mennesker. Forfatteren av brevet eller artikkelen har kanskje ikke brukt en slik klesdrakt selv, men blitt fortalt om det eller sett det selv som barn. Det gjør at man må være ekstra kritisk til kildene, men dersom det stemmer med fysisk eller annet materiale forsterker det draktskikken. Jeg har brukt museumsprotokollen og NKKM-kortene, samt fått god hjelp av Liv Skramstad, nestleder i DIS Møre og Romsdal, til å finne ut hvem disse kvinne var i underpunktene til 3.3. Kilder da har vært Arkivverket, Digitalarkivet, kirke- og ministerialbøker, og bygdebøker. Når det gjelder bygdebøker er historiene som regel mer verifiserte, og jeg forstår det som at slektslinjene er riktige i de bygdebøkene jeg har brukt. Her får jeg også slektslinjene ofte bekreftet gjennom de offentlige arkivene og kirkebøkene.

I analysen i kapittel 4 har jeg brukt Pedersens mal og delt opp plaggene i kategorier og analysert dem. I konklusjonen på analysen har jeg løst opp plaggene i trekk og normert dem i Pedersens hierarki. I pkt. 4.3.6.3 har jeg brukt Aagot Noss (1986), *Sunnmørsbunaden* av Oline Vassbotn Drabløs og Anne Kristin Moe (2006).

1.3.2 Gjenstander fra tekstilsamlingen

Råmaterialet jeg har brukt til forskningstemaet mitt er gjenstander fra tekstilsamlingen på Sunnmøre Museum. Dette råmaterialet er min primærkilde og det er her jeg får førstehåndskunnskap til kildene. Utfordringen ligger i om det finnes tilstrekkelig mengde pålitelig og variert råmateriale som kan gi meg svarene jeg ønsker å finne. Tekstilsamlingen viser ikke nødvendigvis et riktig bilde av hvordan det virkelig var, hvordan folk virkelig gikk kledd. Med det mener jeg at det kan være tilfeldig hva givene har syntes var viktig, pent eller gammelt nok til at det burde være på et museum. Det kan være en utfordring å finne mange

Innledning

nok eksemplar av en drakttype til å kunne hevde at det var en draktskikk, og ikke bare smak og behag for enkeltpersoner. Eksempelvis kan man på museum i Gudbrandsdalen se hvor vanlig det var med stakk og liv hver for seg fordi det er bevart mange slike, fremfor livkjolemodellen som man i dag anser å være typisk for området, og som det er bevart få av.¹⁵ Anne Kristin Moe skriver at selv om draktmaterialet ikke er representativt viser det likevel hvordan plaggene så ut, hvilke teknikker som er brukt og hvilke motetrekke draktene har. Folkedraktene har enkelte elementer fra samtidens bydrakter som viser seg i motetrekke. Stilen kan ikke brukes som en nøyaktig datering fordi man ikke kan vite hvilket årstall et bestemt motetrekke kom inn i en bygd, men motetrekke kan derimot avgrense plaggets alder etter når stilperioden begynte.¹⁶

Gjenbruk og omsøm var svært utbredt over hele landet, noe som gjør at stiltrekke kan ha blitt omformet og at det finnes færre plagg av en viss type. Jevnt over i Norge så vel som i Europa er det også stasplagg som er blitt bevart. Det er bevart få hverdagsantrekke i forhold til finklær, og gjerne er det overklassens klær som er blitt tatt vare på. På Sunnmøre Museum består samlingene også mest av penklær og helgeklær, og vi har lite hverdagstøy fra 1800-tallet og tidligere. En grunn til det er at man av økonomiske årsaker drev med omsøm og gjenbruk, i den forstand at klær til slutt kan ha blitt brukt til andre ting enn klær. Man kan for eksempel ha klipt dem opp og brukt det til fyll i sengetøy og isolasjon i bygninger. Det var vanlig å bruke opp hverdagsklærne så det bokstavelig talt ikke eksisterer noe å gi til et museum. Stasplagg var annerledes, spesielt mindre plaggdeler som det ikke var mulig å sy om, eller som ikke tok mye plass å ta vare på. Stakker besto av mer stoff og kunne lettere sy om. Folk har også tidligere gjerne hatt en forestilling om at det er pene ting som skal på museum, og slik har museer gått glipp av mye hverdagshistorie når det gjelder tekstiler. Når det gjelder bruksgjenstander har man gjerne flere av gjenstander som er brukt i hverdagen. Av folkedraktene er det stort sett bare høytids- og kirkeklær som er blitt bevart. Det samme gjelder bildetilfanget; når folk har latt seg fotografere, tegne eller malt har de hatt på seg sine fineste klær.¹⁷

1.3.3 Museumsprotokoll og registreringskort

En viktig sekundærkilde er registreringskort og museumsprotokollen for tilvekster.

Gjenstandene jeg bruker i oppgaven kom til museet i perioden 1950-1993, og de fleste ble gitt

¹⁵ Storlien (2009):25

¹⁶ Moe (2006):16

¹⁷ Noss (1986):83

Innledning

til museet i gave. I museumsprotokollen er det oppført dersom museet har kjøpt inn gjenstanden, og det er ikke tilfelle i mitt materiale. På slutten av 1970-tallet fikk museet egen tekstilkonsulent som gjorde et grundig arbeid med å katalogisere, registrere og ordne tekstsamlingen, og i registreringsarbeidet ble det brukt standardkort fra Norske Kunst- og Kulturhistoriske Museer (NKKM)¹⁸. Registreringskortene er viktige som kilde i registreringsarbeidet mitt ved museet, og jeg har støttet meg til kortene når det gjelder vurdering av materialene tekstilene er laget av, men ellers er registreringene og beskrivelsene i denne oppgaven mine egne. Jobben min ved museet består blant annet i å registrere gjenstander i Primus, et online registreringsprogram for museumsgjenstander som har erstattet NKKM-kortene. De fullregistrerte gjenstandene kan publiseres gjennom Digitalt Museum, som er et utstillingsvindu på nett der alle kan se og søke blant gjenstandene. Som tekstilansvarlig generelt og i forbindelse med denne oppgaven spesielt, er det viktig selv å håndtere gjenstandene for å få den rette forståelsen for materialet, samt tilfredsstille trangen til å ville se, ta på og «oppleve» det jeg skriver om.

Registreringskortene er fyldig utfylt av tekstilkonsulenten ved museet, der personopplysningene knyttet til tilvekster fra før 1980-tallet er hentet fra en sparsommelig museumsprotokoll og eventuelle følgebrev. Etter ansettelsen av konsulenten har man hatt NKKM-standarden å forholde seg til, og personopplysningene er bedre. Kortene har gjerne registreringen skrevet på begge sider og de aller fleste har foto og noen har også tegninger.¹⁹ Når jeg tar imot tilvekster i jobben min som registrator pleier jeg å intervju giver og informant for å knytte mest mulig opplysninger til gjenstanden. Det er ikke alltid giver kan svare på alt, men fleste synes det er stas at gjenstanden får slik oppmerksomhet og gjør seg flid med opplysningene. Noen ganger kan det være at opplysningene av ulike årsaker ikke kan stemme med virkeligheten, og da gjelder det å ha et godt grunnlag i historiefaget som man kan bruke til å vurdere og å verifisere hva som kan være riktig. Det er også interessant å se hvor sterkt familiehistorier og fortellinger står i folk, hvor tro man er mot muntlige overleveringer man har fått gjennom generasjoner knyttet til gjenstander, steder og personer i familien, i den grad at de blir urokkelige sannheter selv om man utenfra ser at det ikke kan være realistisk.

¹⁸ NKKM-kortet er et utfyllingsskjema som har 23 felt i denne rekkefølgen: gjenstand, særnemning, type/funksjon, inntakstidspunkt, katalogiseringsdato, fotonummer, museumsnummer, klassifisering, datering, brukssted, produksjonssted, navn, materiale, teknikk, form/stil, farge, dekortechnik, dekor/motiv, innskripsjon, stempel/signatur, mål/vekt, tilstand og det siste feltet som er foto/ utfyllende opplysninger/litteratur. Videre har kortet ti koder for proveniens og personhistorikk: brukssted/funnsted, produsent, giver til museet, selger til museet, tidligere eier, formidler av gave/kjøp, bruker (ikke eier), bilde av sted/person, depositum og informant. Primus har flere parametere og rollekoder enn NKKM-kortene.

¹⁹ Se vedlegg 1 og 2 for eksempel på NKKM-kort fra mitt materiale i oppgaven.

Innledning

Det er en utfordring å bruke registreringsmateriale man ikke har førstehåndsregistrert selv, fordi det ikke alltid er slik at spørsmålene man ønsker svar på er stilt til giver. I det aller tidligste materialet på museet står det gjerne bare navn på giver i museumsprotokollen, og noen gang bare et navn som ikke er knyttet til noen proveniens. Da kan man spekulere i om dette var tidligere eier eller giver, men det får man gjerne aldri svaret på.²⁰

1.3.4 Draktakvareller, tegninger og fotografi som kilde

Akvareller og tegninger er et viktig kildemateriale for studiet av folkedraktene i eldre tid, og Aagot Noss har skrevet flere bøker om emnet. Kunstnere som Johannes Flintoe, Joachim Frich, Johan Fredrik Eckersberg og Adolph Tidemand, samt J.G. Grund med sine statuer i Nordmandsdalen i Fredensborg slottshage i Danmark, har dokumentert norske folkedrakter. Allerede før 1800-tallet og særlig i forbindelse med nasjonsbyggingen var det mange som reiste rundt og studerte og skildret norsk natur, historie, byggeskikk og folkeliv. Kunstnere tegnet ulike scener med voksne kvinner og menn fra bondestanden kledd i samtidens helge- og høytidsdrakter. Interessen for folkedrakter lå i tiden, og man ga dem navnet *nasjonaldrakter*. Nasjonalromantikken plasserte folkeliv og folkedrakter som hovedmotiv i kunsten. Da fotografering ble vanlig i 1850-årene ble fotografiske draktserier til dels en forlengelse av folkedrakttegningene og akvarellene, der fotografene Marcus Selmer og Knud Knudsen lagde de to første seriene.

1.3.4.1 Kunstnerlån

Det er derimot ikke alle kunstnere som er like pålitelige som historisk kilde. De kan ha tatt seg kunstneriske friheter, lånt, kopiert eller plagiert hverandre. I mange tilfeller ligner draktakvareller og tegninger forskjellige kunstnere har laget av de samme draktene svært på hverandre. Det kan da være snakk om *kunstnerlån*. En av de fremste kunstnerne på området når det gjaldt bilder av folkedrakter var Johannes Flintoe (1786 eller 1787-1870). Han malte 22 akvareller der folkedraktene er hovedmotivet, og de fleste av disse har blitt brukt av andre kunstnere i forskjellig grad. Noen har også laget mer eller mindre nøyaktige kopier av Flintoe, og publisert dem uten å oppgi kilde. Avtegninger av Flintoe finnes ellers i nesten alle plansjeverk over norske folkedrakter, som ble populære i første halvdel av 1800-tallet. I de 22

²⁰ For å unngå undring og tvil i mine førstehåndsregistreringer og når jeg registrerer fra NKKM-kort, svarer jeg alltid på de samme parameterne selv om jeg ikke har personhistorikk. Vet jeg ikke navnet på for eksempel produsent eller brukssted, skriver jeg alltid: Produsent: Ukjent, sikker. Det betyr at jeg er sikker på at produsenten er ukjent, og ved å bruke «ukjent» viser jeg at jeg har tatt stiling til spørsmålet men ikke kjenner svaret. Da vet andre som skal bruke registreringene til hva det måtte være at man ikke vet svaret, man har ikke glemt å spørre.

Innledning

akvarellene av Flintoe er der ingen fra Sunnmøre. Flintoes folkedrakttegninger har vært primærkilde til mange samtidige og yngre folkedraktskildringer. I visse tilfeller har også Flintoe brukt kunsterlån og basert verk på andre kilder. Flintoe selv har først og fremst blitt brukt som kilde av Frich og Eckersberg. Frich pleide gjerne å ta noen få draktfigurer ut av en større gruppe, tegne dem nøyaktig av og snu litt på tittelen. Men han oppga for det meste kilde, for eksempel «Efter Flintoe», i motsetning til Eckersberg som sjelden oppga kilde. Eckersberg brukte originalfigurene friere, han omgrupperte dem, utstyrte dem med redskap, og kunne både legge til og trekke fra klesplagg, og endre på farger og detaljer på draktene. Eckersberg brukte for det meste også Frichs avtegninger etter Flintoe fremfor Flintoes originaler direkte. Slik blir det til at mye av det man før har regnet som primærmateriale når det gjelder folkedrakttegninger fra 1800-tallet egentlig er sekundærkilder. Vi kan derimot føle oss trygge på at mesteparten av Flintoes folkedrakttegninger er primærmateriale, og det utgjør en grunnstamme i den samlede mengden av folkedrakttegninger som finnes fra første halvdel av 1800-tallet.²¹

Bilde 1 (t.v.): Flintoe 1819 eller 1822: «Koner i Hverdags-Klæder fra Vang i Valdres Nyeste Pynt for unge Piger i Sildre Piger i Vang i Stadsdragt og Hverdagsdragt». Bilde 2 (midten): Kunstnerlån av bilde 1, tegnet av Frich: «Koner i Hverdagsklæder fra Vang i Valdres». Bilde 3 (t.h.): Kunstnerlån av bilde 1 eller 2, tegnet av Eckersberg: «Hverdagsdragt fra Vang i Valdres».²²

1.3.4.2 Folkedraktbilder fra Sunnmøre

Folkedraktbildene disse kunstnerne malte med motiv fra Sunnmøre viser fargeglede i kvinnenes plagg. På folkedraktbildene som følger kan vi se at alle har trøyer, liv, stakk, forkle og hodeplagg. Livene er svarte, grønne, røde eller blå, stakkene er svarte, grønne, blå eller røde.

²¹ Noss (1970):9f og 86

²² Noss (1970):16ff

Innledning

Johan Friedrich Leonhard Dreier (1775-1833) lagde ca. 80 folkedrakts- og figurbilder, med tre fra Sunnmøre:²³

Bilde 4 (t.v.): «en Karl og en Pige ved Örskoug i Söndmör». Bilde 5 (midten): «Sundmöring med sin Kone paa en Jagt med Product». Bilde 6 (t.h.): «Mand og Kone fra Fogderiet Sondmör i Bergenhuus Stift».

Hans Reusch (1800-1854) malte fire bilder fra Sunnmøre årene 1827-1830 til det håndkolorerte plansjeverket *Norske National Dragter* som ble utgitt av Georg C.C. Wedel Prahll i Bergen i tiden 1827-1832:²⁴

Bilde 7: "Fra Ørskaug".

Bilde 8: "Fra Vandylven paa Söndmör".

²³ Dreier var kunstmaler og hadde sitt liv og virke i Bergen. NBL [Hentet 18. november 2013]

²⁴ Reusch var handelsskolelærer og kunstner i Bergen. Han var foregangsmann for utbredelsen av kunstinteressens i byen første halvdel av 1800-tallet. NBL [Hentet 18. november 2013]

Innledning

Bilde 9: «Fra Gidskøen paa Söndmör». Bilde 10 (t.h.): «Fra Haram Sogn samt Prospect af Rovstadhulen paa Lepsöen i samme sogn paa Söndmör».

Joachim Frich (1814-1858) tegnet fire bilder fra Sunnmøre i 1848:²⁵

Bilde 11: «Bryllupsdragt i Joergenfjord i Soendmoer». Bilde 12 (t.h.): «Soergedragt Vinterdragt i Joergenfjord i Soendmoer».

²⁵ Frich tilhørte en ny generasjon kunstnere som ut fra en større eller mindre nasjonalromantisk motivasjon interesserte seg for og tegnet norske folkedrakter. Noss (1970):11

Innledning

Bilde 13: «Dragter fra Borgens Praestegjaeld i Soendmoer». Bilde 14 (t.h.): «Kvinne fraa Hjoerundfjord».

Johan Fredrik Eckersberg (1822-1870) bidro i 1850-årene med folkedrakttegninger til Chr. Tønsbergs verk *Norske Nationaldragter*. Disse tegningene var stort sett basert på tidligere gjengivelser og han fikk også kritikk for sine kunstneriske friheter med de enkelte draktdetaljene. Årene 1850-52 tegnet han to bilder fra Sunnmøre:²⁶

Bilde 15: «Brudepar fra Hjørundfjord».

Bilde 16: «Mann og kvinne fra Ørskog»

²⁶ Eckersberg var maler og lærer ved sin egen kunstskole i Christiania. Han var en markant skikkelse i overgangen fra romantikk til realisme i den norske malerkunsten på 1800-tallet. I 1843 kom han inn på Den kongelige Tegneskole som Flintoes elev, selv om han altså helst brukte Frichs kopier av Flintoe som kilde. NBL [Hentet 18. november 2013]

Innledning

Henrik Mathiesen (1847-1927) laget denne tegningen av en kvinne fra Sunnlyven på Sunnmøre i 1889:²⁷

Bilde 17: Kvinne fra Synnlyven 1889.

1.3.4.3 Fotografi

Fotografier av folkedrakter ble masseprodusert som postkort fra 1890-årene. Disse fotografiene var knyttet til turistnæringen og en pådriver for fremveksten av det fotografiske folkedraktbildet. Fotografiet som massemedium var nært knyttet til fremveksten av turismen.²⁸ Portrettfotografen Marcus Selmer (1819-1900)²⁹ hadde sin egen serie av norske folkedrakter med fotografier i ulike størrelser for salg. Bildeserien bestod av 129 bilder og ble publisert i 1872 i salgskatalogen *Catalog over fotografier af norske Nationaldragter, Landskaber Stereoskopbilleder. Efter naturen optagne af M. Selmer i Bergen*.³⁰ Her har han med et bilde fra Sunnmøre:

²⁷ Mathiesen var fra Trondheim og var blant annet historiker og illustratør. http://lokalhistoriewiki.no/index.php/Henrik_Mathiesen [Hentet 18. november 2013].

²⁸ Oxaal (2001):149

²⁹ Selmer var dansk og hadde sitt virke i Bergen fra 1852. Oxaal (2001):149

³⁰ Oxaal (2001):151

Innledning

Bilde 18: «Kone frå Søndmøre. Bergens Stift».³¹

1.4 Teori og metode

Jeg definerer undersøkingsområdet mitt, Sunnmøre, som en region. Med regionalhistorie får man analysert viktige relasjoner innenfor en geografisk enhet som er stor nok til å fange inn grunnleggende forhold. Regionen er ikke så stor at det er uoverkommelig å komme i dybden, samtidig som det er enklere å sammenligne regionene med hverandre. Regionalhistoriene har også avdekket så store interne forskjeller at det har vist seg også nyttig å sammenligne innad i regionene.³² Sunnmøre som region beskrives i pkt.1.5.

1.4.1 Mikrohistorie

I oppgaven har jeg benyttet meg av mikrohistorie, som til forskjell til nasjons- og makrohistorie, lar meg jobbe med materialet på detaljnivå. Arbeid med mikrohistorie kan

³¹ De fleste bildene ble utført ca. 1862-66 og helst i hans atelier i Bergen. Dette bildet er i visittkortformat som var billigere. Oxaal (2001):151

³² Rian (1997b):286

Innledning

kaste lys over større problemstillinger, og er et interessant perspektiv å jobbe med. I mikrohistorie leter man etter spor og trekk, som jeg også gjør i mitt materiale. Mikrohistorie defineres som: «*form for historieforskning, der forsøker at tage udgangspunkt i meget små enheder så som tilsynelatende betydningsløse enkeltindivider, institutioner, byer eller landsbyer for derigjennom at afdække historiske mønstre og processer af mere omfattende rækkevidde*». ³³ Mikrohistorie er knyttet til lokalhistorie og studerer gjerne store eller komplekse tema og spørsmål, men bruker småskala kilder som enkeltpersoner, enkelthendelser eller småsamfunn. Perspektivet gjør at man klarer å holde mange forhold i synsfeltet samtidig. ³⁴

1.4.2 Materialitet og presence

Gjennom 2000-tallet har fysiske ting og gjenstander vært i vinden, med nye teorier inspirert av nye empiriske studier av materialitet innen humaniora og samfunnsfag. Materialitet kom i fokus og det materielle ble aktuelt. Materialitet er definert som «hva innholdet angår», og det motsatte er formalitet som defineres som «hva formen angår». Dette er selvfølgelig ikke et nytt fenomen, men Damsholt og Simonsen mener at materialiteten har kommet i bakgrunn til fordel for andre tolkninger. Akademikere skal nå samle fremfor å dekonstruere, spre og bryte ned. ³⁵ Damsholt og Simonsen skriver at «Inden for museumsfagernes klassiske genstandsstudier og deres vægt på materiale, form, funktion, brugs- og betydningsammenhænge, er der imidlertid en tendens til at opfatte «materieell kultur» som en bestemt objektkategori, dvs. fysiske genstande med mere eller mindre veldefinerende karakterisika.» ³⁶ Bjarne Stoklund definerer materieell kultur som ting eller artefakter som karakteriseres ved tre egenskaper; form, funksjon og betydning. ³⁷ Teoriene som danner bakgrunn for antologien *Materialiseringer* tar ikke utgangspunkt i en slik forståelse og bruker begrepet materialiseringer og ikke begrepet materieell kultur. Bjørnar Olsen hevder i *Momenter til forsvar av tingene* (2004) at om man tenker det materielle vekk fra verden står ikke kulturen, men Damsholt og Simonsen mener at det må anerkjennes at om man fjerner kulturen står ikke tingene heller. Duoen skriver at man i antologiens etnologiske og kulturhistoriske analyser ikke vil finne undersøkelser av ett objekt eller én bestemt gjenstands historie eller funksjon. Antologien studerer prosesser, relasjoner og praksiser «under hvilke

³³ Kjelland (2009):243, Kilde: Den Store Danske Encyklopædi (1999).

³⁴ Kjelland (2009):240f

³⁵ Damsholt og Simonsen (2009):9ff

³⁶ Damsholt og Simonsen (2009):14

³⁷ Stoklund (2003):17

Innledning

vores forskjellige fænomener materialiserer sig». Ofte er mange elementer og aktører involvert og forfatterne er opptatt av både kropper, gjenstander så vel som rom og de forskjellige måtene disse kopler seg sammen på. Å oppfatte verden som prosess er ikke et særtrekk for materialitetsstudier, men er betegnende for det bredere felt av kulturstudier der man fokuserer på utvikling snarere enn helheter, og på *becoming* snarere enn *being*. En gren av materialitetsstudiene kalles *presence theory* hvor presence kan oversettes til nærvær eller tilstedeværelse. Presence-begrepet har stor relevans spesielt i museumssammenheng, fordi det til dels tematiserer hvordan utstillingsgjenstander kan skape forbindelse til den verden eller den kontekst gjenstandene kommer fra, skriver Damsholt og Simonsen.³⁸

Presence-begrepet gjelder ikke bare for utstillingsgjenstander men gjenstandsregistrering generelt. Kontekst og proveniens er avgjørende for en gjenstands kulturhistoriske verdi, og jo mer kontekst og proveniens jo mer øker verdien. ICOM definerer proveniens som «En gjenstands fulle og hele historie, og eierforholdet til den, fra tidspunktet den ble oppdaget eller skapt og fram til i dag. Ekthet og eierskap fastslås på grunnlag av proveniens».³⁹ Jeg har en mer konservativ tilnærming til begrepet materialitet og heller til Stoklunds definisjon av materiell kultur, samtidig som jeg er enig med Damsholt og Simonsen når det gjelder Olsens utsagn om kultur vs. det materielle. Jeg tar med meg Damsholt og Simonsens prosesstenking og kobler den med klassisk museumsarbeid i Ragnar Pedersens *Ljåen*.

1.4.3 Form- og funksjonsanalyse

For å finne ut hvilke faktorer som bestemmer ljåens form i Pedersens gjenstandsanalyse, og for å undersøke hvilke funksjoner og målsettinger som blir uttrykt ved formen, er det viktig å påvise konstante og variable trekk ved utformingen av redskapet. Denne type analyse har generell karakter og er ikke nødvendigvis bundet til gjenstander, men målemulighetene gjenstandene har gjør det enklere konkret å etterprøve det teoretiske spørsmål om variabilitet i kulturelementer, skriver Pedersen. Det første som undersøkes er om det finnes regulariteter i utformingen av ljåen. Her skal man finne ut om det finnes flere typer ljåer og om de enkelte typene viser store variasjoner i utforming og bruk av materiale, og om det bare er bestemte deler av ljåen som er konstante mens andre trekk viser store ulikheter. For å finne ut dette foretok Pedersen en sammenligning og variasjonsanalyse av 130 ljåer fordelt på alle Hedmarksbygdene. Utvalget av ljåer skjedde tilfeldig, men man forsøkte å få en noenlunde

³⁸ Damsholt og Simonsen (2009): 12f

³⁹ ICOMs museumsetiske regelverk (2008):34

Innledning

jevn geografisk dekning. Gjenstandsanalysen og studiet av trekkenes regularitet gir grunnlag for en rekke spørsmål. Hvilke normgivende faktorer er det som skaper ljàens form og danner et normativt press for hvordan man skal utføre tingene? I den forbindelse ville Pedersen særlig undersøke årsakene til de variasjonene han fant. Skyldes dette individuelle valg, ikke forventet adferd og som derfor varierer fra mann til mann? For å kunne svare på dette er det nødvendig med god kjennskap til de normgivende faktorer, hvilke muligheter den enkelte har når det gjelder utforming av ljàen og hvilke restriksjoner man må kalkulere med. For å vite hvilke faktorer som bestemmer ljàens form må vi vite hvilke oppfatninger folk har om ljàen og hvilke vurderinger som ligger til grunn for utformingen. Et slikt materiale kan man få ved å intervju personer som har erfaring i ljàslått og fremfor alt dem som har laget sin egen ljà. Igjennom sin analyse av ljàens komponenter kom Pedersen frem til en idealform. Materialet, dimensjoneringen og formen var bestemt av en tradisjonelt overlevert oppfatning som kom til uttrykk gjennom forskjellige merker og mål. Som konklusjon på hva det er som bestemmer ljàens form og hvilke årsaker det er til variasjoner av utformingen kom Pedersen frem til ulike grader av normbundhet:

1. Sterkt normerte trekk: Det gjennomgående trekket ved en ljà er at det er en redskapskategori som består av ulike komponenter for å kunne skjære gress ved hjelp av menneskelig håndkraft.
2. Mindre normerte trekk: For eksempel avstanden til nederste hakk.
3. Lite normerte trekk: For eksempel den totale lengden på orvet. Det har ingenting å si for bruken, bare orvet går ut fra kroppen.

Denne oppstillingen leder oss til noen slutninger av mer prinsipiell karakter. De ulike trekk ved en gjenstands oppbygging kan ordnes hierarkisk. Fra allmenne og faste trekk til de mer individuelle og varierende ved en gjenstand. I analysen av ljàen har den blitt løst opp i forskjellige deler som kalles trekk. Med dette menes de elementer som en form er satt sammen av. Summen av trekkene danner den helheten som skal til for å utføre den funksjonen som gjenstanden er bestemt for. På den måten blir et trekk en del av en helhet som derfor står i en bestemt relasjon til funksjonen. Gjenstandsanalysen viser at de forskjellige trekkene har ulik verdi for funksjonen, men at de alle står i et bestemt forhold til hverandre. Forholdet mellom de ulike elementene kan variere, men summen av elementene skal fungere på samme måte innen samme type. Det er ikke noen tilfeldig sammenheng mellom elementene i en slik helhet fordi de er tilpasset hverandre ved et system av forhold og mål. Til slutt er det viktig å ha med at en gjenstand sjelden utfører den tiltenkte funksjonen alene. Ljàen, slipesteinen, brynet og brynebutten er en gjenstands-enhet. Gjenstander er som regel bundet sammen i et

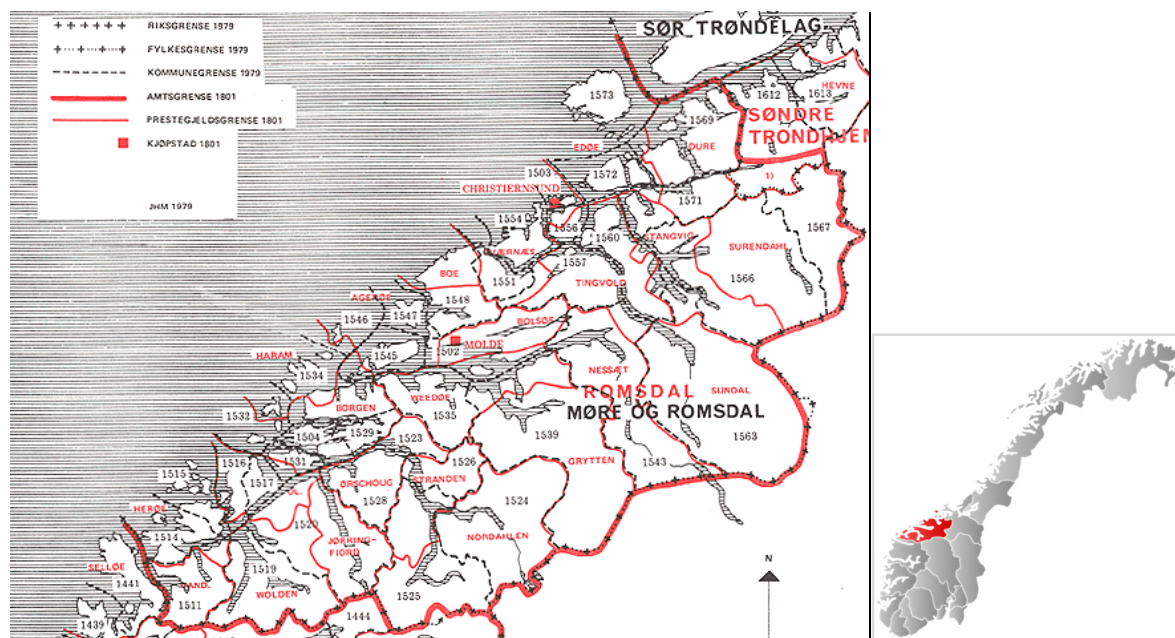
Innledning

gjenstandskompleks der de er tilpasset og står i et bestemt forhold til hverandre.

Funksjonsanalysen tar for seg ljàens funksjonelle sammenhenger der ljàen er et ledd i et handlingssystem. Da undersøker man hvilke faktorer som setter ljàen i sammenheng med andre kulturelementer. Funksjonsanalysens konklusjon var at utbyttet av bruk av ljà stod i sammenheng med både et økonomisk og et sosialt system.⁴⁰

1.5 Undersøkellesområde

På 1800-tallet var Sunnmøre en region med generelt sterk vekst, både i folketall og velstand. Romsdals Amt omfattet dagens Møre og Romsdal, og utgjorde de tre fogderiene Sunnmøre, Romsdal og Nordmøre. Sunnmøre fogderi besto av det som i dag er kommunene Giske, Haram, Hareid, Herøy, Norddal, Sande, Skodje, Stordal, Stranda, Sula, Sykkylven, Ulstein, Vanylven, Volda, Ørskog, Ørsta og Ålesund.

Bilde 19: Romsdals Amt 1801. Tegnet av Jørgen H. Martinsen, Riksarkivet 1979. Bilde 20 (t.h.): Møre og Romsdal.

Ålesund ladested ble etter hvert Ålesund by, og allmuen ute i distriktene opplevde gode tider på grunn av vellykket fiskeri og gode priser som fremmet handelen. I slutten av 1820-åra ble flere veier på Sunnmøre ferdigstilt, både hovedvei til Ålesund og andre hoved- og bygdeveier rundt om i fogderiet, noe som utvilsomt bedret kommunikasjon og handel. I alle

⁴⁰ Pedersen (1975):19f

Innledning

amtmannsinnberetningene fortelles det at veinettet fortsatte å bygges ut, med flere, bedre og bredere veier, samt broer.⁴¹

Hovednæringene på Sunnmøre var jordbruk som var modernæringen, og fiskeri. Begge ble regnet som grunnleggende næringer for velstand og selvberging i regionen, der fiskeriet naturlig nok ble drevet i kyststrøk, og jordbruk i fjordbygdene. Gårdsdriften skulle gi mest mulig selvforsyning, men kontanter til å betale jordleie, skatter og nødvendige innkjøp måtte hentes fra andre næringer fordi gårdsdriften ikke ga overskudd til slikt. Som oftest var denne næringen fiske, og husmenn hadde gjerne fiske og håndverk som attåtning for å kunne matberge seg fordi de ikke kunne leve av plassjorda alene. Noen hadde også spesialisert håndverk eller annen produksjon for nærmarkedet som levebrød, men det var helst de velbergede bøndene som kjøpte disse varene og tjenestene. Fra 1815 opplevde Norge en sterk befolkningsvekst som også var svært stor på Sunnmøre i forhold til tidligere perioder. Årsaken var at flere ble født samtidig som man hadde en kraftig reduksjon i antall dødsfall. Dette førte til utfordringer i levekår som jeg kommer tilbake til.⁴²

1.5.1 Handel

Ålesund ladested opplevde en rivende utvikling når det gjaldt handel, og i 1841-45 meldte amtmannen at «meget betydelige varemasser» kom til Ålesunds tollsted og tolldistrikt etter å ha vært fortollet i Bergen. Som følge av den økte handelsvirksomheten ble naturligvis også skipsfarten utvidet. «Tilforn søgde Søndmørs Almue og Landhandlerne for største Delen til Bergen og Trondhjem samt Christiansund ikke blot med deres Fedevarer, men ogsaa med Fiskevarer og andre Handelsartikler. Nu er dette Forhold aldeles forandret.»⁴³ skriver amtmannen i 1846, og mente det var særdeles viktig at ladestedet Ålesund ble erklært kjøpstad. «Det er i Periodens Løb gaaet saa merkværdig fremad, at der er ingen Tvivl kan være om, at det i Fremtiden maa blive en av Rigets betydeligste Handels:Byer [...]»⁴⁴, skrev han om den saken. Men til tross for utviklingen var allmuen på Sunnmøre også skeptisk: «Landalmuen er seen til at beregne dens egen Fordel af et nærliggende Marked, og mistroisk mod alt Nyt; men paa den anden Side Klog nok til at benytte sig av den Rivaliseren, som opstaaer, naar en mængde Opkjøber:Fartøier fra forskjellige Steder ere i Sigte.»⁴⁵ 13. april 1848 fikk Ålesund kjøpstadsrettigheter, og nå begynte allmuen og landhandlerne i økende

⁴¹ A.m.meld. 1830-35:246

⁴² Døssland (1990):422f

⁴³ A.m.meld. 1841-45:161

⁴⁴ A.m.meld. 1841-45:161

⁴⁵ A.m.meld. 1841-45:163

Innledning

grad å omsette sine produkt i Ålesund fremfor å føre dem til Bergen, Molde, Kristiansund og Trondheim som tidligere.⁴⁶ Landdistriktets varer gikk til amtets kjøpsteder, men det foregikk også en livlig samhandel mellom amtets indre distrikt og kystdistriktene. Varene det ble handlet med var blant annet fiskevarer, kjøtt, vilt, potet, skinnvarer og trevirke. Tekstiler nevnes ikke i denne sammenheng. Det betyr ikke at det ikke fantes, bare at det skjedde i så liten grad at det ikke var verdt å nevne. Hos kjøpmannen var det vanlig at allmuemannen kjøpte varene han trengte på kreditt.⁴⁷ Den positive fremgangen gjorde at håndverkerne i Ålesund hadde så mye arbeid de ville ha, og som følge av det hadde de gode økonomiske kår. Det gikk faktisk litt over styr med håndverkerne mente byfogden, som meldte til amtmannen at det hadde vært bedre om «en større Tarvelighed i Levemaade og Klædedragt iagttoges end Tilfældet er».⁴⁸ Frem mot 1835 så det mer enn tidligere ut til at folk forsøkte å greie seg uten byvarer og at handelen mellom by og land i noen grad ble erstattet med produksjon og bytte av varer og tjenester innenfor bondesamfunnet.⁴⁹

1.5.1.1 Norsk globalisering

Globalisering defineres som økt kontakt og kunnskap over landegrensene og er overhode ikke et moderne fenomen.⁵⁰ Norge tok del i globaliseringen gjennom unionen, handelsreiser, oppdagelsesreiser, misjonering og innvandring. Embetsfamilier hadde tradisjon for å sende sønnene sine for å utdanne seg i København, og var med på å føre et mer kontinentalt levesett og klesskikk til Norge. Men Norge hadde ikke bare kontakt med omverden via eliten og kulturen de fikk via Danmark. Folk levde ikke isolert i bygdene sine før 1800-tallet, men hadde hatt kontakt med alt fra kramkarer til direkte kontakt med Europa gjennom handel. På grunn av unionen hadde ikke Norge hovedstad eller store sentralfunksjoner, og det gjorde at nordmenn gjerne søkte tilknytning til utlandet som til en annen landsdel. Folk brukte etablerte forbindelseslinjer til utlandet kontinuerlig og kommunikasjonene var særlig gunstig til vanns og skapte samkvem og kultur møter. Dette gjaldt også særlig Sunnmøre, der beliggenheten gjorde regionen svært mottakelig for handel og kontakt med utlandet. På grunn av topografien har Norge vært definert i regioner fremfor et homogent land med sterkt oppstykkete distrikter. Regionene hadde særtrekk og var ofte svært ulik nabodistriktene når det gjaldt eiendomsforhold, produksjonsforhold, sosiale relasjoner og mentalitet. For Vestlandet sin del

⁴⁶ A.m.meld. 1846-50:16

⁴⁷ A.m.meld. 1856-60:6

⁴⁸ A.m.meld. 1851-55:16

⁴⁹ Døssland (1990):458

⁵⁰ Eriksen og Sajjad:28

Innledning

lå det øvrige Norden langt unna, mens de britiske øyer lå lettere tilgjengelig som det nærmeste utlandet.⁵¹ Amtmannsinnberetningene viser at Sunnmøre importerte særlig tekstilvarer som bomull fra England.

På 1600-tallet var Norge et land med rike ressurser men med en sparsom befolkning. Det var derfor mulighetenes land for immigranter med faglige ferdigheter, kapital og entreprenørskap. Sentralmakten favoriserte immigranter med disse kvalitetene, inviterte dem og ga dem spesielle privilegier. Europa og spesielt nederlenderne og de britiske øyer, hadde et økende behov for norske råvarer som trelast og fisk. Det førte til fremveksten av en rekke nye sentre og knutepunkt for handel og annen virksomhet utover 16- og 1700-tallet, der råvarene ble hentet i norske elveos og fjorder. Knutepunktene ble økonomiske og kulturelle mellomledd mellom de norske bygdene og Europa. For Sunnmøre sin del betydde det handel med fisk på 1800-tallet. Utenlandske sjøfolk, handelsmenn, håndverkere og andre strømmet til omsetningsstedene, og de ledende borgerne på de mange stedene som på denne tiden vokste frem til å bli byer, kom derfor til å utgjøre et konglomerat av folk fra forskjellige land.⁵² Dette betyr at Sunnmøre lenge hadde vært eksponert for kultur og skikker gjennom handel og arbeid, på grunn av sin plassering ved kysten et naturlig sted for kulturmøter.

Aagot Noss mener at overgangen fra folkedrakt til bydrakt hadde til konsekvens at hele kulturmønstret vårt ble forandret, og at den faller stort sett sammen med den store norske utvandringen til Amerika siste halvdel av 1800-tallet. Menn tok i bruk nye moter raskere enn kvinner, som var mer konservative i klesveien. Det kan ha sammenheng med at det var mennene som var ute og reiste og fikk nye impulser, mens kvinnene holdt seg hjemme.⁵³ Noss har undersøkt om hvordan det gikk med klesskikken i det nye hjemlandet når nordmenn emigrerte til Amerika. Holdt de fast på sine tradisjoner eller kledte de seg på amerikansk vis? Hun fant ut i sin undersøkelse at alle emigrantene gikk over til amerikansk klesskikk, med et markant skille før og etter emigreringen. Dette gjaldt spesielt de som hadde hatt en særegen folkedrakt. Overgangen til amerikansk motedrakt kunne både være brå og skje gradvis, i det som var et massivt kulturmøte når det gjaldt klesdrakt. Samtidskilder i form av brev forteller at innvandrere straks skilte seg ut på grunn av de hjemmelagde klærne, og derfor kjøpte de i stedet klær med amerikansk snitt. Kvinner som skulle reise over til Amerika ble rådet til å ta med seg minst mulig klær, fordi de ikke kunne brukes der uansett. Menn kunne derimot ta med seg sine klær. Kvinner som skulle ta huspost måtte ikke ta med seg mer klær enn de

⁵¹ Rian (1997b):283f

⁵² Johnsen (1941):299f

⁵³ Noss (1986):83

Innledning

trengte til selve reisen, fordi det var påkrevd at de skulle bruke amerikanske klær hvis de skulle arbeide i amerikanske hjem. Norske hushjelper og sydamer var de første til å ta etter de amerikanske motene. Forholdene kan ha vært annerledes for immigranter som slo seg ned i norske «kolonier» i landdistriktene. Samtidskilder forteller at man brukte sine norske klær, men kjøpte amerikanske når de ble utslitte. Slik ble overgangen glidende og ikke så brå som i byene. Hjemmevevd tøy ble etter hvert avløst av fabrikkprodusert materiale, og symaskiner og mønster kom tidlig i bruk. Fotografi, brev med skildringer av siste motenytt og klesplagg som ble sendt til slekt og venner i Norge, besøk av norsk-amerikanere eller nordmenn som bare var i Amerika en stund men vendte hjem, er alle globaliserings- og kulturmøtefaktorer som bragte impulser innen tekstil tilbake til gamlelandet.⁵⁴

1.5.2 Lønn

Det var vanlig å betale arbeidsfolkene sine lønn i penger og klær. Da fikk man deler av årslønnen i penger og resten i klær som skulle holde for ett eller to år. Klær var en viktig investering og selvfølgelig en nødvendighet. Man var ikke nødt til å eie sitt eget hjem, men man måtte sørge for at man eide klær. I et samfunn der vanlige folk ikke bare kunne kjøpe seg det de trengte av klær, og prosessen med å tilvirke klær var svært arbeidskrevende, var ordningen med delvis lønn i klær verdifull. Som tjenestekar hadde man ingen kone som kunne sørge for klær til seg, og en tjenestejente hadde ikke anledning til å tilvirke klær til seg selv, hun hadde mer enn nok av plikter og arbeid å gjøre i ansettelsesforholdet sitt.

Prisen på arbeidskraften i amtet er vanskelig å vurdere, men lønnen i jordbruket var nokså jevn i de tre fogderiene og lå på 12-20 spesidaler (spd) årlig for en tjenstedreng, og 6-11 spd for en tjenstepike første halvdel av 1800-tallet.⁵⁵ Dette var lønn *uten* klær. Lønnen økte utover andre halvdel av 1800-tallet, og det ble meldt til amtmannen at tjenstelønnen var veldig avhengig av dyktigheten til vedkommende. I 1856-60 oppgis det at en tjenstekar kunne få mellom 16-40 spd og en tjenstepike 8-15 spd, uten klær, men at det alminnelige fremdeles var ca. 20 for drenger og 10 for piker.⁵⁶ Lønn *med* klær for en dreng var ca. 12 spd, og for en pike ca. 4 spd i året. Det var store lønnsforskjeller mellom kjønnene, der kvinnene tjente mye mindre. Det var flere kvinnelige tjenstefolk enn mannlige, og siden tjenstedrenger var mer etterspurte enn tjenstepiker kunne de være mer kravstore. Sundt forteller i 1859 at i «eldre dager» fikk en voksen tjenstekar hvert andre år et sett med klær

⁵⁴ Noss (1986):92ff

⁵⁵ A.m.meld. 1841-45:145 og A.m.meld. 1846-50:12

⁵⁶ A.m.meld. 1856-60:7

Innledning

som skulle vare i to år som en del av lønnen.⁵⁷ Dette settet ble verdsatt til 5 spd.⁵⁸ På 1850-tallet ble det vanligere å få penger i lønn hvert år, så karene måtte skaffe klærne sine selv, og da måtte de ut med 5-7 spd for klær for to år. En grunn til dette kan være at det fra 1850 ble langt dyrere å betale en del av lønnen i klær fordi man rett og slett måtte ut med mer tøy. Mennene gikk ikke lenger i knebukser og kvinnene nå hadde en mye lengre stakk enn før. Den hadde vært betydelig kortere i «gamle dager».⁵⁹

Tjenestefolket ble ofte pålagt hardt arbeid. Det var sjelden å se ei tjenestejente på vei for å melke kyrne i marka uten at hun samtidig hadde strikkesøyet for hånden. Når hun hadde strikket opptil fem par sokker til matmoren kunne hun strikke for seg selv. Til dette fikk hun ull som del av lønnen og gikk barføtt det meste av året for å spare hoseslit.

Utover 1800-tallet var det den voksende ungdomsgruppen i folkeøkningen som gjorde at det var mange i tjeneste, og ikke forordningen av 1754 om tjenestetvang. Ofte hadde ikke ungdommen andre alternativ enn å ta tjeneste, og det var neppe de økte tjenerlønnene som lokket. Fordelingen av tjenestefolk mellom de ulike distriktene ble for det meste regulert av markedskreftene.⁶⁰

1.5.3 Kvinneliv- og virke

Det kunne ta lang tid før gårdsbruk ble ledige så ungdommen kunne gifte seg, og kanskje var man godt oppe i trettiårene før sjansen bød seg. På grunn av kjønnsroller og arbeidsmengden var man avhengig av både en mann og en kvinne på et gårdsbruk, og vanligvis var dette et ektepar. Det var også vanlig å gifte seg svært raskt igjen dersom ektefellen døde, for å holde gårdsdriften i gang. En av lensmennene på Sunnmøre meldte om at i hans distrikt kunne en gjennomsnittsgård ha 1 hest, 10 storfe, 30 småfe og 1 gris, og vanligvis avle ca. 30 tønner korn og 20 tønner potet.⁶¹ Arbeidsbyrden på ekteparet var stor, men kjønnsrollene var slik at en mann kunne ikke gjøre kvinnefolkarbeid, mens en kvinne kunne steppe inn for mannen i hvilket som helst arbeid. De fleste bøndene på Sunnmøre hadde fiske som attåtnæring, og det gjorde at bonden dro langt ut og var vekk i mange dager for å drive fiske. I mellomtiden var det konas ansvar å drive gården og sørge for at mannens arbeid ble gjort, noe som ofte har gitt

⁵⁷ Dette settet besto av «buxe og trøie af 8 alen vadmél, færdigt syet, men uden knapper, 2 skjorter, I par nye og I par påbundne hoser, I par vanter, I hat eller hue, endelig nogle mærker læder, som karlen lig hver anden mand med egne hænder syede sig sko af». Sundt (1859):har ikke sidetall.

⁵⁸ Amtmannsinnberetningene oppgir lønn med og uten klær etter 1850-tallet. Jeg har forsøkt å regne ut prisen på klærne ut fra disse tallene, men er vanskelig på grunn av de store lønnsforskjellene, der klærne utgjør over halve lønnen til en pike, men ikke for en dreng. Jeg vet heller ikke hvilke plagg som er med i et årsforbruk for en kvinne, regnet som lønn.

⁵⁹ Sundt (1859):har ikke sidetall.

⁶⁰ Døssland (1990):350ff

⁶¹ A.m.meld. 1861-65:5

Innledning

hennes status som «den egentlige bonden» i våre dager. Hun hadde hjelp av barn og tjenestefolk, og ungene begynte tidlig å arbeide med foreldrene som rollemodeller. Å være i tjeneste var en aldersrolle ungdommene hadde før de ble etablerte.

Arbeidsdagene var lange og begrep som fritid og ferie fantes ikke. Kvinnene hadde ansvaret for planlegging og utførelse av matstell, med alt det arbeidet det medførte, og tilvirking, reparasjon og vask av klær, som begge var omstendelige prosesser. Arbeidet med tilvirking av klær beskrives i pkt. 2.1. Videre hadde kvinnene ansvar for pass og stell av buskap, og medvirket til dyrking av mat til mennesker og dyr. De hadde alt omsorgsansvar for medlemmene av huslyden, og skulle stelle for kårfolk og ta vare på legdslem, og ikke minst stelle og oppfostre barna sine. Arbeidet ble gjort med minimalt med hjelpemidler, der bare det å koke opp vann var en tidkrevende prosess i dagens øyne. Med den rivende utviklingen etter den industrielle revolusjon og forholdene vi lever under i den vestlige verden i moderne tid, kan vi ikke forestille oss den slitasjen, arbeidsmengden og arbeidsforholdene disse kvinnene levde med. Dette tatt i betraktning kan man kanskje ha forståelse for den manglende fliden Sundt beskriver i 2.3.2.

Fiskeriet gikk særs godt på Sunnmøre, selv om folk opplevde dårlig fiske som gjorde at den materielle velstanden midlertidig gikk tilbake. Amtmannsinnberetningene fra 1850-tallet og utover forteller at fiskeriene på Sunnmøre ga overraskende rikt utbytte på grunn av de stigende prisene. Pengene som fløt inn i regionen ble brukt til offentlige bidrag, betaling av gjeld samt forbedring i levemåte og bekledning.⁶² På midten av 1800-taller beretter amtmanden at jordbruket fremdeles står på et lavt stadium i mangel på innsikt og kapital. Men han reflekterer over at dette er en selvfølgelighet siden jorden for en del ble brukt av bygselmenn og forpaktere som naturlig nok ikke var interessert i varig forbedring av jord de ikke eide selv.⁶³ Likevel økte velstanden jevnt også for sunnmørsbonden gjennom 1800-tallet, selv om veksten var på et mye lavere nivå og gikk tregere enn i fiskeriet. Beretningene forteller at det utover hele 1800-tallet jevnt over i amtet var vanskelig å få allmuen til å tenke nytt med hensyn til jordbruk og husdyrhold, og det gjelder også Sunnmøre. Dette var derimot ikke spesielt for amtet, men vanlig i hele Norge. Gårdsdriften var svært tungdrevet, med dårlige økonomiske resultat, noe som gjorde arbeidet svært krevende og helt sikkert frustrerende. Bekymringen for dårlig utkomme må ha vært like slitsomt som de fysiske arbeidsoppgavene. Bøndene var dårlige på å følge myndighetenes anbefalinger fordi de kunne være kostbare, så bøndene stod ved å gjøre slik man alltid hadde gjort det i generasjon etter

⁶² A.m.meld. 1851-55:7

⁶³ A.m.meld.:1856-60:1

Innledning

generasjon. Myndighetene ønsket spesielt å få bøndene over hele landet til å gå over fra åkerbruk til engdyrking og ha færre dyr på gården.⁶⁴ Man opplevde gode og dårlige år i jordbruket som i fisket, men amtmannen var imponert over måten bonden taklet uår på: «[...] den herværende Almue veed i saadanne at innskranke sine Fornødenheder og at hjelpe sig med mærkelig Lidet.»⁶⁵ Dette gikk nok direkte inn på husmorens evne til å få midlene sine til å strekke til, og man kan bare forsøke å forestille seg bekymringene hun hadde for å greie å fø familien. Først i 1890-årene begynte folk å få øynene opp for fordelene ved engdyrking og det den medførte av rask avkastning og kontant betaling. Dette var arbeidsforholdene og livsvilkårene for kvinner flest i Norge.

Mette Vårdal skriver i sin masteroppgave om kvinner i en embetsfamilie i Aker på 1800-tallet. Her forteller hun at hustruen brukte både hjemmetilvirket stoff og kjøpestoff til klær hun sydde selv til familien. Hun kardet, spant og vevde stoff selv og sørget for nødvendig vedlikehold av klærne.⁶⁶ Økonomien var mennenes domene og kvinnene bidro med materielle goder med det Vårdal kaller kvinneøkonomi. Det gjaldt blant annet ansvaret for produksjon av klær, og det å ta vare på, og forvalte disse ressursene var viktig for å få verdiene til å strekke lengst mulig. Brukte klær fra for eksempel arveoppgjør hadde liten omsetningsverdi selv om det var snakk om kostbare plagg. Disse eiendelene hadde en viktig og nyttig verdi for kvinnene, men de ble ikke målt i penger. Å ha lager med tekstiler var rikdom for kvinnene, og gjorde det mulig å hente frem det de trengte uten å måtte gå til mannen for å be om penger.⁶⁷ Det var altså ikke bare i bondestanden man tilvirket stoff og sydde familiens klær, man gjorde også dette i embetsstanden.

⁶⁴ Over hele landet var det vanlig at bonden holdt så mange sauer og kyr som mulig, flere enn han kunne fø, for så å drive sulteføring av dyrene gjennom vinteren. De som ikke døde av sult ble sluppet ut på vårbeite og beitet ned det som skulle bli høyavling til høsten, noe som igjen førte til lite mat for dyrene når det ble vinter. Bonden hadde problemer med å forstå at på denne måten ble avkastningen enda mindre i en negativ spiral. Selv den verdifulle hesten ble sulteføret om vinteren. Stall og fjøs var små, mørke og trange og forsterket det dårlige stellet av dyrene. Gjødsele ble oppbevart slik at vann rant gjennom den og tok med seg næringsstoffene. Dette var også i mot myndighetenes klare anbefalinger, noe det fortelles om gang på gang i amtmannsinnberetningene. Embetsmennene ville at bøndene skulle legge ut gammel åker og eng og i stedet bryte seg nytt åkerland der jorden ikke var så utpint. Da ville man få rikelig med godt vinterfôr til kyrne, som slik ville få bedre melke kvalitet og produsere mer melk. Kyrne ville da også gi fra seg mer og bedre gjødsel, som i neste omgang ville komme åkeren til gode. Men bøndene hadde vansker med dette. Den nyryddede åkeren som skulle erstatte den gamle ville slett ikke gi samme avkastning før det var gått noen år, og bonden ville i mellomtiden være tvunget til å kjøpe korn. Det ble sett på som et vesentlig tap. Bøndene var også veldig skeptiske til å skifte til nye jordbruksredskap og holdt seg til enkle redskap av tre, til amtmannens store frustrasjon. I Romsdals amt hører man lite om forbedrede redskaper slik som jernploger og harver med jerntinder før 1840, og på Sunnmøre finnes det lite spor etter forbedrede redskaper i skiftematerialet fra denne tiden. Bøndene likte ikke forandring, selv om de ble fortalt at det ville gi dem økonomisk gevinst. De tok ikke i bruk nye redskap og åkerdyrkingsmetoder så lenge de fant med dårlig tilpasset lokale forhold og for kostbare til å lønne seg. ⁶⁴ Døssland (1990):460 og A.m.meld. 1856-60:1ff

⁶⁵ A.m.meld. 1861-65:13

⁶⁶ Vårdal (2008):51

⁶⁷ Vårdal (2008):58ff

Innledning

1.5.4 Sosial status, flid og moral

Bondesamfunnet på Vestlandet har gjerne blitt sett på som egalitært, men også her kan man finne store forskjeller imellom bøndene. Fattigdom var kanskje i første rekke et alderdomsproblem fordi gruppen eldre nå utgjorde en mye større del av befolkningen.⁶⁸ Det var et klart skille i status på bonde- og fiskeryrket, der bonden hadde lavest status. Lov av 28. august 1854 opphevd forpliktelsen i landdistriktene om å ta seg fast årlig tjeneste, og dette var i alle fall midlertidig skadelig for jordbruket. Den store muligheten som fiskeriet ga til å skaffe seg fortjeneste som løskar fristet ungdommen i arbeiderklassen til ikke å binde seg til fast tjeneste. Når fiskeriene gikk så det suste trakk arbeidskraften mot kysten og byen, og bonden klagde over at han ikke fikk nok drenger til å hjelpe seg på gården. De han fikk tak i mente han var både oppsetsige og storaktige.⁶⁹ Det var ikke mindre fordelaktig å rydde jord og dyrke den i kystdistriktene, men det synes at folk her hadde uvilje mot det. I motsetning til fisket var jordbruk mye mer besværlig og ga mindre avkastning. Utvandringen til Amerika var lav i første halvdel av 1800-tallet, men tok seg opp på slutten av århundret, og da var det igjen bonden som led av at arbeidsføre folk forsvant ut av dristriktet.⁷⁰

Amtmannen skiver at selv om allmuen fikk økt økonomisk velvære, så forbedret de ikke sin sanitære levemåte. Urenslighet og dårlig hygiene var fremtredende i de fleste distrikt, og spesielt i kystdistriktene.⁷¹ Problemet med hygien rapporteres gjennom flere beretninger og viser et klart skille mellom allmuen og de opplyste i øvre lag av samfunnet. At man har litt penger betyr ikke at man har «klasse». Eilert Sundt skriver i *Om Huslivet i Norge* i 1873 at å reise rundt på Sunnmøre og besøke og snakke med folk var som et «historisk studium». Han finner dette veldig interessant og skriver at «sproget er fast oldtidsmessig, meget i bedrift og levevis ligeså». Stellet var veldig gammeldags og enkelt, selv i forhold til det «tarvelige Vestland». Hus- og matstell var lite tilfredsstillende, gulvene ble vasket hver andre eller tredje lørdag, bord og benker hver lørdag og oppvasken ble aldri vasket ordentlig ren.⁷² Sundt var også skuffet over den dårlige personlige hygien, der folk ikke engang vasket ansikt og

⁶⁸ Husmennene ble ofte grovt utnyttet skriver presten i Surnadal i 1791, og dette var nok også ofte tilfelle på Sunnmøre. De ryddet ny jord, men bøndene tok selv i bruk jorda som husmannsfolket hadde strevd med og fått i god stand. Husmannssønnene fikk dermed ikke på noe vis nytte fruktene av strevet til foreldrene sine. Det var i hovedsak husmenn som måtte stille som soldater, og det var deres sønner og døtre som utgjorde hovedtyngden av tjenestefolket i bygda. Vanligvis skulle ikke bønder som var selveiere eller bygslet gård skrives ut som soldater. Når husmennene siden ble kastet ut av plassen i stedet for å få livsopphold av en sønn som tok over, ble de en byrde for bygda ved at de måtte støttes av fattigkassen eller gikk rundt og tigget. På den andre siden var det heller ikke rett at bøndene skulle være nødt til å feste bort plassen sin til sønn etter far, fordi dette ville stride for mye i mot den frie disposisjonsretten bøndene hadde over egen jord. Døssland (2009): 5 og Døssland (1990):472f

⁶⁹ A.m.meld. 1856-60:2

⁷⁰ A.m.meld. 1896-1900 2

⁷¹ A.m.meld. 1850-55:17

⁷² Sundt fant derimot også gledelige unntak, som for eksempel i Herøy, der man vasket vinduer, bord, benker og gulv to ganger i uken. Sundt (1873):33

Innledning

hender daglig, og det uansett hva man hadde arbeidet med. Vasken begrenset seg også kun til hender og ansikt. Man vasket ikke kroppen og håret, men man kjemmet håret en gang i uken og ellers hvis man skulle ut og reise eller ved spesielle anledninger.⁷³ Ungdommen var flinkere til å holde seg rene, blant annet ved å bade i sjøen. Urensligheten ble forsterket av at folk bare byttet klær hver fjortende dag, og da bare underklærne. Sundt ønsket at folk på Sunnmøre skulle få opp øynene for den økonomiske gevinsten ved å vaske seg og bytte klær oftere, fordi klærne da ville holde lenger. Han mente dette kom av folks tankesett, og ikke av at de ikke hadde råd til å vaske seg og ha ekstra klesskift. Men når det gjaldt mangelen på å holde huset rent mente Sundt at det kom av byggemåten der stuen både var kjøkken, arbeidsrom og soverom, og at det ville være umulig å ha en «bymæssig renlighed» her. Man kunne ikke bare oppfordre folk til å bygge seg en ekstra stue. Mannens bruk av tobakk som han spyttet ut inne på gulvet gjorde han ansvarlig for det dårlige husstellet sammen med byggeskikken, men at gryter og kopper var skitne var kvinnens feil.⁷⁴

Om rensligheten var dårlig meldte derimot amtmannen at gode egenskaper som «Tarvelighed og Simpelhed i Levemaade» var alminnelig i amtet. Han mente at moralsk sett skilte ikke allmuen seg ut fra andre deler av riket. Sogneprestene meldte også at de var godt fornøyd med allmuens tenkemåte og moral. Samtlige beretninger melder at det var få lovovertrædelser. Det skjedde sjelden grove forbrytelser på Sunnmøre og drikkfeldigheten var lav. Flere tinglag av Sunnmøre Fogderi hadde også en større opplyst allmue når det gjaldt skrivekunne og matematiske kunnskaper, enn i andre deler av amtet. Dette var en følge av arven etter Sivert Aarflot (1759-1817):

Grunden hertil skal for en væsentlig Deel hidrøre fra Fortiden, især fra en lensmand Sivert Aarflot, Fader til den i 1845 afdøde Lehnsmand Rasmus Aarflot, som paa forskjellig Maade skal have udbredt Lærelyst blandt Almuen i Søndmøer, og sidstmeldte Lensmand Rasmus Aarflot har senere fra et Bogtrykkeri, som han oprettede paa sin Gaard Egset, virket i samme retning [...].⁷⁵

I resten av amtet stod allmuen på et lavt nivå med hensyn til opplysning, etter amtmannens vurdering. Derfor kunne heller ikke vanlige folk heve seg til et høyere økonomisk nivå, noe som viste seg igjen i embetsmennenes frustrasjon over hvordan jordbruket ble drevet. Det var

⁷³ Ett unntak er igjen Herøy, der man vasket hendene etter arbeid med fisk og det «hænder at også hovedet vaskes». Det var uforståelig for Sundt hvordan folk kunne være så skitne, og han skriver: «Hvor meget man end vil skrive på tarvelighedens og fattigdommens regining, er *vand dog en billig artikel* og her så let tilgjengelig, at det hverken kunde koste opofrelse af tid eller af penge i al falt at skylle snuset af sig, førend man gik ind til måltiderne [...]». Sundt (1873):34

⁷⁴ Også her kom Herøy godt ut fordi man her vasket opp etter hvert. Sundt (1873):31f

⁷⁵ A.m.meld. 1841-45:153

Innledning

vanlig at folk svek kreditorene sine, men amtmannen mente dette kom av en slett skoleundervisning fremfor dårlig moral.⁷⁶ De gamle landhusholdningsselskapene var veldig inaktive på slutten av 1700-tallet, men våknet skikkelig til liv igjen ved skipnaden av Romsdals Amts Landhusholdningsselskab i 1831. Det nye nå var at personer innen bondeeliten eller i mellomsjiktet mellom bonde- og embetsstanden aktivt engasjerte seg for å fremme de jordbrukspatriotiske tankene lokalt. Skulle tankene i det hele tatt vinne frem blant vanlige bønder var det helt nødvendig å ha talsmenn som selv hadde utspring i denne standen. Sivert og Rasmus Aarflot hørte til innenfor dette sjiktet.⁷⁷

Amtmannen skriver at husfliden var alminnelig i amtet gjennom hele århundret, det vil si at folk selv lagde det husholdningen trengte av klær og enkle redskaper. «I det helelaget fabrikeres i hjemmet de til familiens behov fornødne gang- og sengklæder.» beretter amtmannen.⁷⁸ Embetsmennene fremmet en patriotisk holdning for det nasjonale og manet til streng tarvelighet for alle. Tarvelighetsidealet allmuen skulle etterleve hadde lange røtter, og på 1700-tallet hadde en rekke kongelige forordninger blitt iverksatt for å senke luksusforbruket. Det ble et statsanliggende å begrense importen av utenlandske tekstile luksusvarer. Forordningene kunne være omfattende, men i tekstilsammenheng dreide det seg hovedsakelig om silkevarer som ikke var produsert i Danmark, fløyelsstoffer, stoffer brodert med sølv- og gulltråd med mer. Det ble fastsatt hvilken stand og rang som kunne bære de forskjellige stoffkvalitetene, og til dels i hvilke anledninger de kunne brukes. Brudd på forordningen skulle straffes med bøter. Det største problemet var innførsel av silke siden Danmark hadde egne silkefabrikker det gjaldt å beskytte. Norge hadde ingen slike fabrikker. Forordningene gjaldt også borgere, embetsmenn og deres tjenere, men det ble senere spesifisert at ingen i bondestanden på landet, ung eller gammel, gift eller ugift, måtte bære annet enn hjemmetilvirket tøy som vadmél og verken. Kvinnene skulle aldeles ikke bære trøyer, skjørt eller tørklær av silke, men de kunne ha silkelue. Etter unionen var det fremdeles viktig å stoppe valutalekkasjen omfanget av bondestandens luksusforbruk førte med seg gjennom tradisjonelle markeringer som bryllup, barnedåp eller begravelse. Disse markeringene varte i mange dager med overdådighet i forbruk av mat og drikke. Det ble opprettet tarvelighetsforeninger og man diskuterte behovet for større måtehold og enkelhet i livsførselen i den offentlige pressen. Dette behovet gjaldt spesielt klesdrakten. Påbud og oppfordringer til måtehold var først og fremst rettet mot bøndene på bygdene. De ble pålagt et

⁷⁶ A.m.meld. 1856-60:16

⁷⁷ Døssland (1990):458ff

⁷⁸ A.m.meld. 1861-65:9

Innledning

moralsk ansvar for nasjonens økonomi, mens embetsstanden på sin side tok det for gitt at de var nødt til å møte visse *nødvendige* luksusbehov.⁷⁹

1.5.5 Sosiale strukturer

Før nasjonalisme ble et begrep for 200 år siden var europeiske eliter *kosmopolitiske*, som betyr at de ikke var begrenset til nasjoner.⁸⁰ Før unionsoppløsingen var den norske eliten og overklassen knyttet til Danmark og identifiserte seg med deres kultur. Vanlige folk var for det meste opptatt av det som påvirket dem lokalt og kanskje regionalt, men involverte seg lite i det som skjedde nasjonalt. På 1800-tallet var det norske samfunnet fremdeles delt mellom embetsstand, borgere, bønder og til sist særskilte sosiale grupper som dels var livsfasegrupperinger. Disse gruppene omfattet kårfolk, tjenestefolk, husmenn, legdsfolk og andre fattige der spesielt kårfolket var tett knyttet opp mot bonden og hans husstand. I det førindustrielle bygdesamfunnet var bønder den dominerende gruppen, men det var store forskjeller på bøndene med et vidt spekter fra bondekakser til småbønder. Slik var det også på Sunnmøre. Storbøndene kunne eie betydelig med jord og småbrukerne kunne materielt sett være på samme nivå som husmenn, med avhengighets- og gjeldsbånd til større gårdbrukere. Forskjellene innad i bondestanden kunne være større enn forskjellen fra småbønder og de lavere gruppene, men småbøndene skilte seg likevel fra de lavere gruppene ved at de disponerte matrikulert jord.⁸¹

Antall unge og eldre økte, og gifteklar ungdom som ville ha et levebrød la press på de gamle til å gi fra seg gården. Den økende gruppen med kårfolk var med på å gjøre husstandene på hver gård større enn før sammen med økt antall tjenestefolk når ikke det var gårder nok til all ungdommen. Tjenestefolk betydde utgifter til mat og lønn, men samtidig var arbeidskraften deres avgjørende for at gårdsproduksjonen kunne økes. Tallet på tjenestefolk var avhengig av hvor mange hjemmевærende barn der var i arbeidsfør alder i husstanden. Forordningen fra 1754 sa at ungdom det ikke klart var bruk for hjemme på gården hadde plikt til å ta fast tjeneste hos andre. Dersom noen hadde bruk for dem skulle de også tjene i sitt eget sogn fremfor andre steder. På begynnelsen av 1800-tallet ble folkeveksten løst ved at flere presset seg sammen på samme gårdsbruk. Flere barn vokste opp og bodde hjemme lenge, man fikk flere kårfolk og slektninger som ble værende på gården, samtidig som det ble lettere å skaffe tjenestefolk. Denne økningen i gårdbrukshusstandene skjedde over alt, men nesten

⁷⁹ Oxaal (2001):335ff

⁸⁰ Gellner (1997):10ff

⁸¹ Døssland (2009):5ff

Innledning

ingen steder økte tallet på gardsbruk. I fjordbygdene hadde man større bondehusstander og flere munnar å mette enn i kystbygdene. Men hele befolkningsveksten kunne ikke etter hvert løses bare ved at flere trengte seg sammen på gårdene, derfor ble resten kanalisert over i et voksende husmannsvesen. Husmennene betalte for plassen med penger og/eller arbeid. På Vestlandet var leien lav og ble helst betalt med penger, og da snakker vi gjerne om bygselhusmenn. På Sunnmøre var de fleste husmenn på denne tiden bygselhusmenn som levde mest av fiske på samme måte som kysthusmennene lenger nord i landet. Gårdbrukerne kunne skaffe seg billig arbeidskraft ved bruk av arbeidshusmenn. En husmann slapp de å fø på hele året på samme måte som med tjenestefolk, og en kunne ty til dem når det var bruk for det. I tillegg fikk bonden ryddet ny jord ved at plassen kunne falle tilbake på garden når husmannsfolket flyttet eller døde. Husmannsvesenet økte kraftig i amtet, men Sunnmøre ble hengende etter. De unge sunnmøringene som det ikke var plass til på gardene valgte eller ble nødt til å forlate fogderiet. Husmannsplassene ga ikke rom til på langt nær så store husstander som gardene, og de fleste plassene hadde gjennomsnittlig fire personer. Ofte var det et eldre ektepar eller en kjernefamilie med foreldre og et par mindreårige unger. Den gjennomsnittlige bondehusstanden i amtet var i 1801 på 6,7 personer. Barna på husmannsplassene forlot hjemmet tidligere enn gardbrukerbarna, giftemålsalderen var høyere og de fikk færre barn.⁸² På Sunnmøre var det vanlig med røykstover med åpen grue og ljore i taket til langt utpå 1800-tallet, med unntak av i Haram og Borgund. Endring i byggeskikk hadde mye med økonomi å gjøre da de nye hustypene var dyrere og ikke minst om de også skulle være større.⁸³

1.6 Stilhistorie

For å sette museets materiale inn i en stilmessig kontekst er det nødvendig å se på stilhistorien i den europeiske draktmoten, som er det naturlige å sammenligne Danmark og dermed Norge med. Selv om tekstilene fra museet er datert mellom 18- og 1900 må man trekke linjene enda lengre bakover i tid for å se utvikling og stiltrekk, da det tok tid for moten å feste seg i Norge. Det blir sagt at det kunne ta nærmere femti år for en stilretning å etablere seg her til lands, men ser man på bevart draktmateriale generelt er det tydelig at moten forflyttet seg adskillig raskere.⁸⁴ Stilperiodene er imidlertid ikke eksakte, og tidsbestemmelsen kan variere blant ulike forskere, og til dels mellom ulike land.⁸⁵ Å trekke klare skillelinjer mellom epokene kan derfor

⁸² Døssland (1990):347f

⁸³ Døssland (1990):431ff

⁸⁴ Storlien (2009):25

⁸⁵ Skauge (2005):48

Innledning

være vanskelig. Stilene kan også ha undergrupper, men jeg vil for det meste gå inn på de typiske draktformene for kvinner i denne oversikten, og holder meg til korte beskrivelser.

Den største endringen i drakthistorien på mange hundre år skjer i løpet av 1400-tallet, da det ble vanlig med todelt drakt fremfor den eldre middelalderske kjolen som ble båret på skuldrene over en helt usnørt og fri kropp. Den todelte drakten ble gradvis bygd opp på en kunstig omforming av kvinnekroppen ved hjelp av korsetter, hofteputer og stativ.⁸⁶

Draktmoten var i stor grad engelsk og fransk, det var ofte de kongelige og hoffet som slo an tonen for hva som ble mote i Europa, basert på hvem som var den politiske stormakten.

Motene skiftet tidvis raskt, men hovedtrekkene endret seg mer gradvis. Som oftest var det den ytre staffasjen som endret seg raskt, som frisyre, farger og måten å pynte en kjole på. Å følge moten var kostbart og ikke for alle, men man ville alltid bestrebe seg å kopiere og etterligne kostelighetene etter egen evne på ulike vis, også nedover i de sosiale lagene. De lavere klassene brukte selvfølgelig også korsett og stive underskjørt på kontinentet, men ikke så overdrevent og med en mye mindre stoffmengde. Dette hadde ikke bare økonomiske årsaker, vanlige arbeidsfolk måtte kunne bevege seg i plaggene.⁸⁷

1.6.1 Renessanse ca. 1500-1640

Fra middelalderen hadde man beholdt fargegleden med klare sterke farger som gult, blått, rødt, grønt og brunt,⁸⁸ men nå var klærne laget av kostbare stoffer som brokade⁸⁹, damask og fløyel. De var rikt mønstret og kostbart utsmykket med bånd, border, broderier og blonder.

Under tysk renessanse, også kalt reformasjonstiden, hadde kvinnedrakten en smal korsettliggende overdel som ofte var snørt foran eller hadde en brystsmekke.

Halsutringningen var rund eller firkantet og gikk i bredden, slik utringningen også kunne være i middelalderen. Under overdelen hadde man som regel en skjorte med fine folder og rysjekant mot halsen. Ermene var overdådige og fordi de var festet med snorer, kunne de skiftes ut. Skjørtet var vidt, foldelagt og atskilt fra overdelen. Noen ganger brukte man et langt og rikt brodert forkle.

Renessansens spanske mote var et uttrykk for motreformasjonen, og var på den ene siden fornem og staselig, og på den annen side stiv, ubekvem og ofte med dystre farger.

⁸⁶ Skauge (2005):48

⁸⁷ Storlien (2009):22

⁸⁸ Skauge (2005):49

⁸⁹ Brokade var opprinnelig en vevnad med brosjert mønster, dvs. med ekstra mønsterinnslag som bare går frem og tilbake innen den mønsterfiguren som skal fremstilles. Allerede i middelalderen fikk ordet en videre betydning og ble brukt om rikt mønstrede stoffer av ulike typer vevd med gull- eller sølvtråd. Brokade brukes nå om forskjellige stoffer blandet med metall eller andre materialer med metalleffekt, og med relieffmønster. SNL [Hentet: 09. februar 2014]

Innledning

Overdelen var et ettersittende snøreliv som alltid hadde høy lukning. Livet var avstivet med spiler av fiskebein og metall for å presse sammen overkroppen, og hadde *snipp*.⁹⁰ Midjen ble stramt innsnørt av et korsett under snørelivet. I halsen hadde man en rysjekant av foldet hvitt lin eller kniplinger, som etter hvert utviklet seg til en hjulformet krave; den såkalte pipekraven eller møllesteinskraven.⁹¹ Ermene på livet var lange og hadde en hvit, foldet kant nederst. Overermene var vide og ble ofte markert med puffer og utstopninger. Underskjørtet var fotsidt og ble spilt ut over et kjegleformet stativ. Dette var den første krinolinen i klesdraktens historie og ble kalt *vertugade*⁹², fransk for dydsvokter. Overskjørtet var glatt uten folder, og var som regel åpent foran med pynteborder på kantene. Hoftene ble polstret for å virke bredere.⁹³

På 1500-tallet fikk bønder i Norge økt levestandard, noe som gjenspeilte seg i klesdrakten deres som fikk tydelige innslag av renessansemote. Kvinnedrakten hadde liv og stakk i ulik farge og materiale, sydd sammen til en livkjole der livet hadde rette kanter pyntet med bånd og gjerne en perlebrodert bringeduk.⁹⁴ I Norden ble forkleet særlig moderne i årene 1560-90, og ble gjerne sydd i kostbare stoffer.⁹⁵ Snøreliv og forklær er fremdeles deler av folkedraktene.

1.6.2 Barokk ca. 1640-1720

Barokkmoten var fransk, svært elegant og luksuriøs. Moderne stoffer var damask, fløyel og brokade, og klærne hadde rikelig med garnityr og broderier.⁹⁶ Helt fra 1391 ble det sendt påkledte motedukker fra det franske hoff til andre europeiske hoff som skulle vise siste nytt. På 1600-tallet kom de første motebladene som informerte om de nyeste luksusartiklene og den stadig raskere skiftningen i klesmoten. Sammen med utstillingsdukker ikledd siste mote spredte nyhetene seg i Europa.⁹⁷

Midjen ble stramt snørt med korsett under overdelen, som var et avstivet snøreliv med *snipp*, som ble holdt sammen foran over en rikt utsmykket innfelling kalt *modesti*.⁹⁸

Halsutringningen var dyp og ble pyntet med border og kniplinger. Ermene var halvlange og

⁹⁰ En snipp var en forlengelse på overdelens forstykke som endte i en spiss eller som var avrundet. Stilperiode: Spansk mote, barokk, rokokko, biedermeier, gründeretid. Eberle m.fl. (1995a):45.

⁹¹ Stuartkraven etter Maria Stuart ble også moderne, det var en oppstående kniplingskrave i vifteform som var avstivet med ståltråder. Eberle m.fl. (1995a):22

⁹² Vertugade var det første fiskebeinsskjørtet i klesdraktens historie. Det var et stativ av myke spiler i kjegleform, og over dette stativet ble underskjørtet spent ut. Stilperiode: Spansk mote. Eberle m.fl. (1995a):46.

⁹³ Eberle m.fl. (1995a):21ff

⁹⁴ NBF:10

⁹⁵ Skauge (2005):50

⁹⁶ Eberle m.fl. (1995a):24

⁹⁷ På 1600-tallet reiste dukken «Pandora» på det meste hver måned fra Paris til London. Skauge (2005):51

⁹⁸ Modesti er en pyntet, trekantet innfelling på forsiden av livstykket. Stilperiode: Barokk, rokokko. Eberle m.fl. (1995a):45.

Innledning

hadde flere kniplingsvolanger, såkalte *engageanter*.⁹⁹ Overskjørtet gikk til gulvet og var av samme materiale som snørelivet, slik at de dannet en helhetlig overbekledning som ble kalt *manteau*¹⁰⁰ eller *robe*. Skjørtet var åpent foran og kantene brettet inn eller trukket til sidene. Senere ble skjørtet satt høyt opp bak og lagt over en pute på bakdelen, en såkalt fransk bakdel.¹⁰¹

Utover 1600-tallet var norske bønder hardere beskattet fra Danmark, noe som førte til dårligere økonomi for enkeltbøndene. Det førte til at man på landet bygde videre på den eldre renessansemoten, og regionene fikk egne draktskikker som varierte mye mellom landsdelene.¹⁰² En slik konservering av klesdrakten beskrives nærmere i pkt.2.2.

1.6.3 Rokokko ca. 1720-1785

Stilperioden Rokokko kan deles i tre; regence, rokokko og Louis Seize. Tidlig på 1700-tallet var det en overgangsstil mellom barokk og rokokko, kalt regencestilen. Kostbare silkestoffer i pastellfarger var typisk for regencestilen, med en overflod av pynt. I rokokkotiden nådde draktformgivning og håndømteknikk sitt høydepunkt, og damer i alle samfunnslag tok i bruk et stativ under skjørtet kalt *panier*.¹⁰³ *Panieren* var flat foran og bak, og skjørtet hadde voldsomme dimensjoner slik at man bare kunne gå sidelengs gjennom dørene. Rundt 1775 tillot moten at føttene syntes, og da ble skjørtet trukket opp bak og i sidene, og senere over puter på bakenden kalt *cul de Paris*.¹⁰⁴ Overdelen var korsettliggende og endte i en spiss *snipp*. Halsutringningen var dristig, gjerne pyntet med rysjer, og med rikt pyntet *modesti*. Ermene var lange, smale og hadde mange volanger, sløyfer og *engageanter*. Livet og overskjørtet var av samme materiale og satt sammen til en *manteau*, og man snørte seg for å få den ettertraktede vepsetaljen.

⁹⁹ Engageanter er flere kniplingsvolanger eller rysjer på ermene ved albuen. Stilperiode: Barokk, rokokko. Eberle m.fl. (1995a):44.

¹⁰⁰ En manteau var et overplagg for kvinner ved hoffet. Skjørtet var som regel åpent foran, livstykket og skjørtet var av samme materiale, også kalt «robe». Stilperiode: Barokk, rokokko. Eberle m.fl. (1995a):45.

¹⁰¹ Eberle m.fl. (1995a):24ff

¹⁰² NBF:11

¹⁰³ Panier er betegnelsen på 1700-tallets fiskebeinsskjørt. Det var først klokkeformet, så kuppelformet. Den mest karakteristiske fasongen var flat foran og bak og svært bred ut til sidene. Stilperiode: Rokokko. Eberle m.fl. (1995a):45.

¹⁰⁴ Cul de Paris var fremheving av kvinnens bakdel med stativ eller puter. Skjørtet ble drapert over dette. Også kalt «fransk bakdel», «parisier-bakdel» og «tournure». Stilperiode: Barokk, rokokko, nyrokokko, gründeretid. Eberle m.fl. (1995a):44.

Innledning

Bilde 21-22: Brudekjole i rokocco fra 1766 i silkebrokade.¹⁰⁵ Foto: Nationalmuseet. Bilde 23 (t.h.): Manteau fra ca. 1778 i silke. Kjolen har sannsynligvis også hatt brystsmekke og enageanter.¹⁰⁶ Foto: Nationalmuseet.

Under Louis Seize ble det mer vanlig med todelte drakter; et skjørt og en løstsittende jakke. De lavere klassene brukte en drakt som besto av trøye skjørt og forkle, der trøyene var innsvingte og buet ut over skjørtet, gjerne med oppsplittede flasker. Sidesømmene ble trukket bakover, slik de også ble 100 år tidligere. Forklærne var nå videre og sidere og kunne gå nesten rundt hele skjørtet. Overklassen brukte også denne drakten som «hjemmedrakt».¹⁰⁷

I andre halvdel av 1700-tallet var en folkelig mote på flatbygdene i Trøndelag og på Østlandet inspirert av rokokkomoten. Innsvingede rokokkotrøyer i brosjert kalebank fra England og silkebrokade fra Frankrike ble ellers sydd flere steder i landet.¹⁰⁸

1.6.4 Engelsk mote, direktorstil og empire ca. 1785-1815

I denne perioden slo den borgerlige og praktiske engelske moten igjennom der korsettet ble beholdt men *panieren* forsvant. Skjørtet var foldelagt og langt, og man brukte puter bak i stedet for fiskebeinsskjørt. Livlinjen kom naturlig på plass og overdelen var en kort livkjolelignende jakke kalt *caraco*. I direktoratiden¹⁰⁹ rundt 1795 fikk drakten elementer fra antikken og ble eksklusiv i de fineste bomullsstoffer og lette materialer med den hvite

¹⁰⁵ Dette var Mette Bagge Kjærs brudekjole da hun giftet seg med kjøpmann Peder Tang i Nørre Vosborg i 1766. Det var karakteristisk for tiden og det borgerlige miljø at brudekjolen var i et fargerikt stoff så den kunne brukes hele livet igjennom. I følge familietradisjonen forarte Peder sin forlovede stoffet til brudekjolen og penger til å kjøpe smykker for. Men Mette syntes at kjolen var utsmykning nok i seg selv og kjøpte sølvtøy for pengene. Kjolen fikk hun imidlertid ikke brukt mange gangene da hun døde i barselseng et knapt år etter bryllupet. Nationalmuseet: <http://natmus.dk/historisk-viden/modens-historie/1700-1790/brudekjole-fra-nr-vosborg/> [Hentet 28. november 2012]

¹⁰⁶ Nationalmuseet: <http://natmus.dk/historisk-viden/modens-historie/1700-1790/manteau-1778/> [Hentet 28. november 2012]

¹⁰⁷ Skauge (2005):56

¹⁰⁸ NBF:11

¹⁰⁹ Direktoratstil var den klassiske stilen under direktoriet, også kalt «revolusjonsstil». Eberle m.fl. (1995a):28

Innledning

chemisekjolen som høyeste mote.¹¹⁰ Farger som himmelblått og rosenrødt ble også brukt og stoffene var ikke bare ensfargede, men hadde stripet, trykt, brodert og blomstret mønster.¹¹¹

Bilde 24-25: Grønn chemisekjole i hardt og blankt ullstoff.¹¹² Foto: Nationalmuseet. Bilde 26 (t.h.): Chemisekjole fra 1820.¹¹³ Foto: Nationalmuseet.

Chemisekjolen hadde livlinje opp under brystet, stor halsutringning og langt slep. Kjolen var ermeløs eller hadde korte ermer. En langermet, kort liten jakke i spencerstil kalt *canzou* ble populært, eller man brukte store sjal.¹¹⁴ Også i Danmark var lette kjoler i chemisesnitt den nye stilen på slutten av 1700-tallet, og i 1790-årene ble den hvite brud med slør og krans moderne, der den hvite fargen ble forbundet med en ung og jomfruelig brud.¹¹⁵ Men å stå hvit brud var ikke for alle samfunnsgrupper da dette kun var forbeholdt bedrestilte piker. Dette dreide seg ikke bare om økonomi men også en tradisjon der hvitt var for «de fine». For alminnelige folk var det vanlig å gifte seg i besteklærne og på landet som i byen var dette som oftest en svart kjole slik skikken også var i Norge utover 1800-tallet.¹¹⁶

¹¹⁰ Eberle m.fl. (1995a):28

¹¹¹ Skaug (2005):61

¹¹² Chemisekjolens snitt var enkelt og det betød at flere kvinner kunne sy kjolene sine selv. Vanlige kvinner som ikke hadde råd til å gå til skredder kunne i større grad følge moten. Denne grønne kjolen ble nok brukt både til hverdags og fest, med det hvite forkleet til fest og et med mønster til hverdags. Nationalmuseet: <http://natmus.dk/historisk-viden/modens-historie/1790-1840/groen-chemisekjole/> [Hentet 28. november 2012].

¹¹³ Det tynne stoffet egnet seg ikke til dansk vær og vinter og man sa om denne moten at man kledte seg på fransk og frøs på dansk. Nationalmuseet: <http://natmus.dk/historisk-viden/modens-historie/1790-1840/chemisekjole-1820/> [Hentet 28. november 2012]

¹¹⁴ Eberle m.fl. (1995a):28

¹¹⁵ Var bruden eldre eller ble gift for annen gang var det mer passende med rosa eller lyseblå.

¹¹⁶ Nationalmuseet: <http://natmus.dk/historisk-viden/temaer/modens-historie/1790-1840/brudekaabe/> [Hentet 28. november 2012]

Innledning

Bilde 27-28: Chemisekjole fra ca. 1797. Dette var brudekjolen til en baronesse.¹¹⁷ Foto: Nationalmuseet. Bilde 29 (t.h.): Brudekjole i emperiestil fra 1817 av bomullstøy.¹¹⁸ Foto: Nationalmuseet.

Direktoartiden ble etterfulgt av empirestilen, der klesdrakten igjen ble svært eksklusiv, med fløyel og tett, tung fransk silke. Skjørtet ble stivere, smalere og kortere. Føttene ble synlige og etter hvert også ankene.¹¹⁹ Midjen var fremdeles høy, men det ble tilsynelatende slutt med korsett, bare et lett korsett ble brukt for å holde inn magen.¹²⁰ Empiremoten kom tidlig til Norge, men på grunn av napoleonskrigene og uår fikk ikke moten innpass alle steder. Likevel ble enkelttrekk som høy livlinje, tredelt rygg og tilbaketrente ermehullssømmer tatt inn i den eksisterende draktskikken i større eller mindre grad på bygdene. Helsydd kjole i samme farge og tøy var også en del av empiremoten.¹²¹

1.6.5 Biedemeier ca. 1815-1850

Nå skilte man mellom hverdags- og selskapsklær og mellom sommer- og vinterklær. Man valgte materialer og farger som gikk sammen, og typisk for biedemeier var striper, ruter og småblomstrete mønster.¹²² Stoffet var gjerne bomull, og senere kom blandingsstoffer som halvsilke og halvull. Lilla og brunt var populære farger.¹²³ Rundt 1820 ble midjen flyttet ned til sin naturlige plass og hardt snørt med et korsett. Skjørtet gikk til ankene og ble stivet med mange underskjørt. Kjolelivet var ettersittende og halsringningen bred. Ermene var enorme og

¹¹⁷ Nationalmuseet: <http://natmus.dk/historisk-viden/modens-historie/1790-1840/hvid-brudekjole/> [Hentet 28. november 2012]

¹¹⁸ Nationalmuseet: <http://natmus.dk/historisk-viden/modens-historie/1790-1840/brudekjole/> [Hentet 28. november 2012]

¹¹⁹ Eberle m.fl. (1995a):28

¹²⁰ Skauge (2005):60

¹²¹ NBF:11ff

¹²² Eberle m.fl. (1995a):32

¹²³ Skauge (2005): 62

Innledning

ble kalt skinkeermer. De var påsydd lavt og var oftest trange fra albuen til håndleddet. Kjolen ble rikt pyntet med bånd, sløyfer, broderier, volanger og kunstige blomster. Brede skuldre, store ermer og smal vepsetalje ga kvinnene den moderne timeglassfiguren.¹²⁴

Bilde 30: Kjole i ull ca. 1840.¹²⁵ Foto: Nationalmuseet

1.6.6 Nyrokoko og gründeretid ca. 1850-1890

Fra 1860-1870 ble stilen kalt nyrokoko. Man brukte tynne stoffer som poplin¹²⁶, taft¹²⁷, brokade, blonde, tyll¹²⁸, fløyel, sateng¹²⁹, silke, moaré¹³⁰ og fine ullkvaliteter. Det var vanlig med småmønstrede stoffer over stripete bunn, og en tid var også skotske ruter svært moderne.¹³¹ Skjørtet var kuppelformet og hadde enorme dimensjoner over en *krinoline*¹³², livet var helknappet og hadde *snipp*. Under brukte man korsett. Ermene var smale oppe og vide nede ved albuen, og hadde rysjer, volanger og kniplinger. Fra 1860 ble skjørtet flatere foran, med mer vidde fra kneet og ned, og med et folderikt slep bak. Overdelen var kroppsnær og

¹²⁴ Eberle m.fl. (1995a):32ff

¹²⁵ Denne kjolen ble brukt av en bondekone, og selv om stoffet ikke var motepreget var snittet med stram og normal plassert midje, vid hals, lave skinkeermer og flere skjørt moderne i Danmark i 1840. Nationalmuseet: <http://natmus.dk/historisk-viden/modens-historie/1840-1890/hvergarnskjole/> [Hentet 28. november 2012]

¹²⁶ Poplin er en lett vevnad i toskaftsbinding som fremstilles av bomull som ofte er mercerisert, eller av bomullsblandinger, for eksempel bomull-polyester. SNL [Hentet: 09. februar 2014]

¹²⁷ Taft er en forholdsvis tett tøy i lerretsbinding, vevd av tynt natursilke- eller kunstfibergarn. Har vært mye brukt til selskapsklær for kvinner. SNL [Hentet: 09. februar 2014]

¹²⁸ Tyll er en vevnad med to sett veftråder som slynger seg om varptrådene og krysser hverandre diagonalt, slik at stoffet får et karakteristisk hullmønster. SNL [Hentet: 09. februar 2014]

¹²⁹ Sateng er opprinnelig et navn på kinesisk silkestoff, nå brukt om tekstiler vevd i satengbinding. Stoffet er vevd slik at overflaten blir glatt og glansfull. SNL [Hentet: 09. februar 2014]

¹³⁰ Moaré blir ofte brukt om toskaftsvevd stoff som ved en spesiell presseteknikk har fått et vatret mønster. Både silke og ullmoaré var vanlig. Skauge (2005): 276.

¹³¹ Skauge (2005): 63

¹³² En krinoline var et skjørt som ble avstivet med hestehår, senere med stålringer. Stilperiode: Biedemeier, nyrokoko. Eberle m.fl (1995a): 45.

Innledning

ermene lange og smale. Til slutt ble skjørtet løftet høyt opp og festet over et stativ i en cul de Paris, men ble nå kalt *tournure*.¹³³ Denne moten holdt seg frem til ca. 1875.

Tiden 1870-71 og utover kaltes gründertiden i Europa, og denne moten var inspirert av barokken. Nå dominerte den slanke linjen helt med svært smalt skjørt og figursydd overdel som ble fremhevet med striper og sømmer i lengderetningen. I 1880-årene ble skjørtet igjen drapert over *tournuren*.

Bilde 31-32: Rutet tourneurekjole i taft fra 1860-tallet. Kjolen var opprinnelig sydd til en krinoline, men ble omsydd til tourneure da moten skiftet. Kjolen har også et liv med lange ermer. Foto: Nationalmuseet.¹³⁴Bilde 33 (t.h.): Blå ballkjole fra 1870-tallet. Kjolen er en sen krinolinetype der vidden er samlet bak. Foto: Nationalmuseet.

Bilde 34-35: Blå tourneurekjole i silke ca. 1870-80.¹³⁵ Foto: Nationalmuseet.

¹³³ En tournure var et stativ med spiler av stål eller fiskebein. Bakskjørtet ble oppheftet over dette.. Stilperiode: Barokk, rokokko, nyrokoko, gründertid. Eberle m.fl. (1995a):46.

¹³⁴ Nationalmuseet: <http://natmus.dk/historisk-viden/modens-historie/1840-1890/ternet-tournure/> [Hentet 28. november 2012]

¹³⁵ Nationalmuseet: <http://natmus.dk/historisk-viden/modens-historie/1840-1890/blaa-tournurekjole/> [Hentet 28. november 2012]

Innledning

På landsbygda i Norge gikk emperiemoten med helsydd kjole i samme farge og stoff videre inn i biedermeier- og senere nyrokkokmoten på midten av 1800-tallet. Ruter ble høyeste mote og satte fart i hjemmeproduksjonen av rutete stoff på bygdene. Nå skjedde det en viktig overgang. Dette var nemlig den siste delen av den tradisjonelle draktskikken flere steder på landsbygda. Neste skritt nå var motekjolen som ble lik over hele landet.¹³⁶ På samme tid tar fotografering av folk av her til lands, og når man dresset seg opp i sin fineste stas for å gå til fotografen ble det lettere for vanlige kvinner å bli oppmerksom på motekjolen.

1.6.7 Jugendstil ca. 1890-1914

I 1890 var den slanke silhuetten høyeste mote, smal foran og slep med folder bak. Det ble moderne med klokkeskjørt som var sydd sammen av flere paneler. Det satt tett inntil hoftene og falt folderikt fra knærne. Overdelen var lang og endte i en spiss. Hverdagskjolen hadde alltid høy lukning og en høy ståkrave, og etter hvert ble den mer bluseaktig og pyntet med en innfelling som en smekke. Overdådige puffermer var mye brukt, spesielt skinkeermer, og man brukte ofte et belte for å fremheve midjen. Det ble vanlig med drakt med jakke i herrefasong. Rundt 1900-tallet ble det moderne med figursydd overdel, liten livlinje og utskrådd skjørt. Midjen og hoftene ble snørt med en ny type korsett som klemte inn magen og fremhevet brystene. I begynnelsen av 1900-tallet kom reformmoten med enklere fasonger, livlige farger og nye dekorative mønstre inspirert av jugendstilen. Mykt svungne linjer, enkle ornamenter som etterlignet naturen var typisk for stilen. Nå begynte konfeksjonsindustrien også å masseprodusere dameklær i standardstørrelser.¹³⁷ Reformkjolen som falt løst fra skuldrene eller brystet ned til gulvet skulle motvirke den usunne moten, men den slo bare gjennom som selskapsantrekk. Etter hvert flyttet livet på dagligklærne seg oppover og damene snørte seg mindre.¹³⁸

¹³⁶ Norsk institutt for bunad og folkedrakt:12

¹³⁷ Eberle m.fl.(1995a):34

¹³⁸ Eberle m.fl. (1995a):34

Innledning

Bilde 36 (t.v.): Brun silkekjole 1890-tallet.¹³⁹ Foto: Nationalmuseet. Bilde 37 (nr. 2 fra venstre): Grå spaserdrakt fra 1890-tallet.¹⁴⁰ Foto: Nationalmuseet. Bilde 38 (nr. 3 fra venstre): Reformkjole i satengvevd ull, brudekjole fra 1904.¹⁴¹ Foto: Nationalmuseet. Bilde 39 (t.h.): Lys spaserdrakt i ull fra ca. 1906.¹⁴² Foto: Nationalmuseet.

¹³⁹ Kjolen er karakteristisk for 1890-tallets selskapskjoler. *Tournuren* forsvant og moten fokuserte på ermer og skuldre. Kjolen er kjøpt i Goldschmidt's Magasin på Amagertorv i København. Nationalmuseet: <http://natmus.dk/historisk-viden/modens-historie/1890-1920/brun-silkekjole/> [Hentet: 09. april 2014]

¹⁴⁰ Drakten har tilhørt dronning Louise av Danmark, Christian 9.s kone. Nationalmuseet: <http://natmus.dk/historisk-viden/modens-historie/1890-1920/graa-spadserebragt/> [Hentet: 09. april 2014]

¹⁴¹ Nationalmuseet: <http://natmus.dk/historisk-viden/modens-historie/1890-1920/reformkjole/> [Hentet: 09. april 2014]

¹⁴² Nationalmuseet: <http://natmus.dk/historisk-viden/modens-historie/1890-1920/spadserebragt/> [Hentet: 09. april 2014]

2 Materiale og klesskikk

I de fleste samfunnslag sydde kvinnene klærne til familien sin selv og innen bondestanden var det vanlig å tilvirke stoffet selv også. Vanlige hverdagsklær ble tilvirket av ull, lin og bomull som man vevde til stoffer hjemme. Alle underklær ble sydd hjemme, og det meste av ytterklærne også, men etter hvert ble det vanligere med skreddere som dro fra gård til gård og sydde for folk. Likevel ble det meste sydd av kvinnene på gården, av hjemlige råstoffer, noe som satte sitt preg på arbeidslivet og la store byrder på dem som skulle utføre arbeidet. Ull og lin var hjemlige råstoff, og frem mot 1800-tallet hadde de fleste gårder en liten linåker. Noen hadde også en hampåker i tillegg. På mange gårder barket man huder som ble brukt til sko og klær hjemme på gården, eller solgt. Det fantes også omreisende skomakere som reiste fra bygd til bygd.¹⁴³

2.1 Materiale, tilgang og tilvirkning

Det var vanlig i hele landet at gården holdt sauer som ga ull. Tilvirkingen var svært arbeidskrevende og man måtte planlegge produksjon av lin og sau for å få råstoff til å lage klær. Overgangen fra selv å tilvirke klær i det førindustrielle samfunnet, til å kjøpe ferdige stoffer og videre ferdige plagg, må ha vært litt av en revolusjon for den enkelte kvinne som skulle sørge for nok tekstiler til husholdningen. Sauene ble klipt hver vår og høst med saks, og før klipping måtte de vaskes. Etterpå ble ulla karded på ulike karder for å blande fibre, for så å bli spunnet for å tvinne fibre sammen til en tråd. Et sterkt garn måtte tvinnes sammen av flere tråder, og vanligvis ble garnet oppbevart i hesper eller nøster. Garnet ble brukt til strikking eller veving av tøy. Etter at stoffet var tatt ut av vevstolen måtte det stapes og perses for at det skulle krympe og bli tett og tykt. Da la man stoffet i et stort kar med varmt vann og trakk på det med bare ben. Etter hvert fikk man egne stampemøller med vandrevne hammere som gjorde den tunge jobben, og det fantes stamper på flere gårder på Sunnmøre. Etter stamping ble stoffet skrukkete og måtte derfor perses slik at det ble glatt og pent.¹⁴⁴ Så var stoffet klart for klipping og syng. Man kunne også farge tøy men til hverdags brukte man for det meste den naturlige fargen ulla gav. Alle disse prosessene foregikk for hånd og var svært arbeidskrevende.

¹⁴³ Visted og Stigum (1951):25f

¹⁴⁴ Dybdahl (1988):7f

Materiale og klesskikk

Klær av ull var det vanligste, med innslag av bomull. Lin hadde en særskilt blomstring i middelalderen og har beholdt sin store betydning som naturprodukt frem til i dag. I Norge tok lindyrrkingen praktisk talt helt slutt på 1800-tallet, da den billige bomullen etter hvert gjorde det uaktuelt å dyrke lin her til lands. Gjennom hele århundret melder amtmannsinnberetningene at det ikke ble dyrket lin av betydelighet i amtet, med unntak av Surnadalen på Nordmøre hvor linavling fra gammelt av var vanlig. På 1860-tallet meldes det derimot at lindyrrkingen tiltok i Surnadal på grunn av høye bomullspriser.¹⁴⁵ På Sunnmøre ble lin dyrket «kun af enkelte», og beretningene viser at det var lite salg av lin i distriktet. Dette styrkes av materialet fra museet, der man finner lite bruk av lin i de analyserte tekstilene, og da bare på begynnelsen av 1800-tallet.

Om lin var uvanlig, så var ull derimot noe alle brukte, og beretningene forteller at man i amtet selv produserte ull til husbruk. Klipping, karding, spinning, farging og veving av ull til tøy var vanlig hjemmeproduksjon for kvinner og jenter. Avsetningen av sau ble angitt høyst forskjellig til amtmannen, i noen distrikt regnet man med at en sau i gjennomsnitt ga ca. 8 merker, i andre distrikt ble det anslått til kun 2-3 merker.¹⁴⁶ 2 merker tilsvarer ca. 0,5 kg. En sau kostet 1-2 spd, og til sammenligning kostet en ku 8-18 spd og en hest 10-50 spd.¹⁴⁷ «Den Uld, der benyttes til hjemvirkede Tøier, antages udelukkende at være hjemmeavlet, medens indkjøbt Maskingarn for meste Delen ialfald benyttes til Vævning af Bomuldsvarer.» skriver amtmannen.¹⁴⁸ Likevel måtte de i Herøy kjøpe en god del ull fordi saueholdet ikke var stort nok.¹⁴⁹ I 1840 skulle fattigkommisjonene rundt om i landet vurdere hvor mye en vanlig husmannsplass kastet av seg og hva de trengte av inntekt ved siden av. I Veøy spesifiserte kommisjonen hva en husmannsplass med et ektepar og fire barn trengte av tøy i året: 30 alen strie, 16 alen vadmél, 16 alen stoff og 8-10 merker ull.¹⁵⁰

Alt i 1760 skrev Hans Strøm at norddalskvinnene vevde så vakkert bomullstøy at en godt kunne ta det for å være kjøpetøy, men amtmannsinnberetningen 1841-45 er den første beretningen som nevner import av bomull. Bomullstøy ble ikke vevd i særlig omfang før etter 1835 da bomullsgarnet ble billig, men når kvinnene tok til å spinne bomullstråd satte det et avgjørende skille i den kvinnelige husfliden.¹⁵¹ Det kom av at de nå tok i bruk et produkt som skulle bety mye for tilvirking av klær og hygiene. Amtmannsinnberetningen 1841-45 forteller

¹⁴⁵ A.m.meld. 1861-65:4

¹⁴⁶ A.m.meld. 1861-65:5

¹⁴⁷ A.m.meld. 1861-65:5

¹⁴⁸ A.m.meld. 1861-65:9

¹⁴⁹ Døssland (1990):453

¹⁵⁰ Døssland (1990):474

¹⁵¹ Døssland (1990):453

Materiale og klesskikk

også at det i Ålesund i perioden hvert år ble innført 2200 pund ufarget bomullsgarn, og for året 1845 økte det til 5152 pund.¹⁵² «Til Bomuldsvævneder begynder Almuen mere og mere at benytte- maskinspundet Garn.»¹⁵³ står det i beretningen for 1856-60, noe som gjorde hjemmeproduksjonen enda mer lettvent. Eksklusive stoffer som for eksempel ulldamask og silke ble selvfølgelig også brukt, men mer nøkternt og til stasbruk siden det var kostbart. Pyntebånd i ulike stoffer ble også importert.

Etter hvert berettes det om tøyproduksjon i amtet, og denne produksjonen ble listet under binæringer:

Herom beretter fogden i Nordmøre, at Huusfliden i Sødistricterne indskrænker sig i Almindelighed til enhver Families Fornødenheder til Beklædning og Fiskeriernes og Jordens drift medens der i Sunddalen forarbejdes en ikke ubetydeligt Deel Vadmel og i Surendalen Strie og Lærred. Heraf skal afsættes flere tusinde Alen. Fra Sundal er i Christiansund afsat circa 600 Aalen Vaadmæl aarlig. I Edø legges Vind paa Vævning af Bumuldstøier, som ikke skulle staae tilbage for udenlandske. Paa en Gaard i dette Thinglag er vævning af Dreiel¹⁵⁴ og Damask¹⁵⁵ forsøgt med Held på en egen i Bygden forarbejdet Maskinstol.¹⁵⁶

Videre fortelles det at:

I Romsdals Fogderi staaer efter Fogdens Beretning Huusfliden ikke tilbage for noget andet District. Vadmel, Verken, Lærred, Tepper, Dynevar høre til de Gjenstande der tilvirkes. Tøier tilvirkes i Romsdals Thinglag ligesaa smukke og solide som de udenlandske af samme Klasse. Noget av Huusflidsproductionen afsættes paa Molde og Romsdals Marked.¹⁵⁷

Tekstiltilvirkningen skal etter amtmannens vurdering altså være av ypperste kvalitet, her skulle det ikke være nødvendig med import av annet enn garn. Men for Sunnmøres del var det ikke like stas som i de øvrige fogderiene på området:

¹⁵² A.m.meld. 1841-45:156ff

¹⁵³ A.m.meld. 1856-60:5

¹⁵⁴ Dreiel ble som regel laget av lin, hamp eller bomull, eller en blanding av disse og ble gjerne brukt til håndklær og duker. Det var opprinnelig en treskaftsvevning, men ble senere brukt om fireskaft eller satengvevning. Skauge (2005):273

¹⁵⁵ Damask er opprinnelig et tungt silkestoff fra Damaskus og teknikken er av kinesisk opphav som nevnes i England for første gang i 1430. Teknikken med damaskvevning gir uante muligheter for mønster, og de ble tidlig imitert i andre materialer. Ordet kom til å bety et stoff med denne type veving og ikke et stoff fra Damaskus. Betegnelsen ble brukt om stoff i ull, både kardegarn og kamgarn. Bomulldamask og særlig lindamask ble brukt til duker. Skauge (2005):273

¹⁵⁶ A.m.meld. 1846-50:6

¹⁵⁷ A.m.meld. 1846-50:6

Materiale og klesskikk

I Søndmøre, beretter Fogden, strækker Huusfliden sig ikke videre end til Forfærdigelse af det fornødne Klæder og Arbeidsredskaber. Øboerne befatte sig for det Meste med at forfærdige Fiskeredskaber, medens de have det fornødne Huusgeråd fra de indre Fjorddistricter.¹⁵⁸

Men i 1852 berettes det derimot at det kom et lite stykke industriell tekstilrevolusjon til Borgund. Da ble det opprettet et fargereri og veveri, drevet med utenlandsk arbeidskraft som var globalisering og kulturmøte lokalt på Sunnmøre. Veveriet hadde flere maskiner og produserte spesielt ulltrøyer, luer og skjurf «der kunne sættes ved Siden af udenlandske».¹⁵⁹ Ti år etter sysselsatte fabrikken to mestere og femti-seksti arbeidere, som årlig produserte varer til en gjennomsnittlig verdi av 40.000 spd. Produktene ble for størstedelen avsatt til kjøpsteder innen riket og en del ble eksportert til Sverige, og selvfølgelig ble en del solgt til innbyggerne på Sunnmøre.¹⁶⁰ Gründeren het Ole Andreas Devold og bedriften O.A. Devolds Sønner A/S. Fabrikken holdt til i Skaret i Ålesund, og det ble etter hvert behov for å utvide produksjonen. I 1868 kjøpte han bruket Langevåg «med tilhørende Elv» under garden Molvær på Sula for 1800 spd. Elven ga vannkraft til å drive den nye fabrikken, som fikk spinneri i 1868, veveri i 1872 og strikkemaskiner i 1893. Fabrikken, lageret og kontoret i Skaret var i drift frem til bybrannen ødela det i 1904.¹⁶¹

I amtmannsinberetningen for 1861-65 ble det for første gang ført en skikkelig liste over kjøpmanns- og fabrikkvarer innført til Romsdalsmarkedet. 13.813 pund bomullsgarn ble innført i 1861, men så gikk det jevnt ned de neste årene, med 7.546 pund i 1862, 3.348 pund i 1863 og 1.850 pund i 1865. Bomullslerret ble også innført; 4.772 pund i 1861 og så gikk også det gradvis ned, til 1.415 i 1865. Betegnelsen «andre bomullsvarer» holdt seg på 6.-7.000 pund hvert år, med en nedgang til 4.358 pund i 1865. At lite lin var brukt bekreftes igjen i denne oversikten; kun 212 pund ble innført på markedet i 1861, men så steg det til 646 pund i 1863 for så ikke å innføres i det hele tatt i 1864-65. Lingarn lå på 1.000-2.500 pund i femåret, og linvevnader økte kraftig, fra 200 pund i 1861 til 1.998 pund i 1864. Disse svingningene kommer nok av at dyre bomullspriser førte til mer bruk av lin på 1860-tallet. De dyre og eksklusive silkevarene var det naturlig lite av på markedet i forhold til hverdagsstoffene; i 1861 ble det innført 96 pund silkevarer, i 1862 82 pund, 155 pund i 1863, 122 pund i 1864, og 137 pund i 1865. Hel- og halvullvarer var det derimot mye av; det lå jevnt på 4.-5.000 pund hvert år i femåret. Av landmannsprodukt ble det ført det 1-4.000 alen vadmél og verken hvert

¹⁵⁸ A.m.meld. 1846-50:6

¹⁵⁹ A.m.meld. 1851-55:6

¹⁶⁰ A.m.meld. 1861-65:9

¹⁶¹ Sæther (1987):4

år. Fogden antok at ¼ av varene på markedet vanligvis gikk usolgt tilbake, men i den siste femårsperioden hadde de betydeligste artiklene blitt helt utsolgte, uten at han spesifiserer hva disse artiklene er.¹⁶² Denne listen kan brukes som en oversikt over hvilke tekstilvarer man hadde tilgang på, fordi det samme ble mer eller mindre solgt i landhandlene og butikkene også.

2.2 Folkedrakt og motedrakt

Skillet mellom elite og bønder manifesterte seg også i klesskikken til de to sosiale gruppene. Folkedrakten var bøndenes draktskikk og hadde motstykke i motedrakten, som var knyttet til borgerskapet og embetsmennene. Folkedraktene knyttes til et romperspektiv der man ser forskjeller i drakten geografisk mellom regioner og bygder, og motedrakten til et tidsperspektiv som sorteres ut fra stilperioder. Folkedraktene var mer tidløse, hørte til allmuen og var lokal. Motedrakten hørte til de øvre samfunnslag, var internasjonal og skiftet raskt inndelt i stilperioder. Ordet «moderne» kan oversettes til populær i et avgrenset tidsrom, og som begrep kan motedrakt tidfestes fra 1860-tallet og fremover. Her representerer begrepet en drakt og tid som henger sammen med det industrielle samfunnet. Det er et abstrakt begrep på et produkt som fra 1860 årene ble masseprodusert og gjort tilgjengelig for vanlige folk gjennom tekniske nyvinninger, som blant annet symaskin. Dette er definisjonen på begrepene folkedrakt og motedrakt slik jeg bruker det i oppgaven.

Avstanden mellom folkedrakter og motedrakter var mindre i perioder da det var økonomisk oppsving og bøndene kunne fornye garderoben i mer samsvar med periodens mote. Tilsvarende førte økonomisk stagnasjon til en konservering av folkedrakten. Dette betyr at selv om folkedrakten var tidløs så var den ikke statisk. Motedrakten har alltid hatt innflytelse på den folkelige draktkulturen og det er variasjonen i innlemmingen av moteelement i folkedrakten som har gitt den lokale særpreg. Men motens helhet ble ikke oppfattet i bondemiljøene, derfor er det mulig å trekke skillelinjer mellom folkedrakt og motedrakt. Et tredje begrep – *folkelig motedrakt*, er blitt introdusert av den svenske etnologen Håkan Liby og beskrives som «møtet mellom de tradisjonelle produksjonsformene i hjemmet og de borgerlige motenyheter, tolket gjennom de lokale skredderne». Det ble til en egen karakteristisk motestil som levde et eget selvstendig liv i bondemiljøene, distansert fra tidens moteideal samtidig som elementer ble hentet derfra. Når draktypen har bestått over tid kan

¹⁶² A.m.meld. 1861-65:10-12

man snakke om en folkedrakttradisjon.¹⁶³ Et annet element som bestemte hvordan klærne på bygdene skulle se ut var de innarbeidede normene i lokalsamfunnet. Hadde man ikke direkte kontakt med motene var det hvordan de andre i bygda kledde seg som var forbildet, og dette gjaldt spesielt normer knyttet til bruken av kirkeklær.¹⁶⁴

I folkedrakttiden gikk man med samme type klær til hverdags som når man pyntet seg. Det vil si at man sydde hverdags- og helgeklær etter samme mal. Det som skilte dem fra hverandre var kvaliteten og verdien på stoffet. Hverdagsklær var grove og billige, og til helgeklær hadde man finere stoffer og pynt. Hadde man lært en mal på å sy en klesdrakt brukte man den til hverdags og fest. Penklær gikk over til å bli hverdagsklær når de ble for slitt. Da motedrakten kom fikk man også et skille mellom hverdagsklær og helgeklær, de så forskjellige ut og det gjaldt også snittet og ikke bare stoffkvaliteten og pynten.

2.3 Klesskikk og bruk

Klesskikken hadde altså et skille før og etter industrialiseringen, med henholdsvis folkedrakt og motedrakt. Amtmannsinnberetningene forteller om klesskikken på Sunnmøre i flere beretninger. «Forfatningen blant Almuen i Amtets Landdistracter maa [...] ansees, formedelst Almuens Strævsomhed, Nøisomhed og Tarvelighed saavel i Klædedragt som i Levemaade, i Alminderlighed at være taalelig god [...]» skriver amtmannen på 1830-tallet.¹⁶⁵ Omtrent tretti år senere melder han at «Ved Tilvirkning i Huset af Uld, Linned- og Bomuldstoffe iagttages formeentlig nu en noget større Omhyggelighed end tidligere. I Regelen bruger Almuesmanden kun hjemmevirkede Klæder.»¹⁶⁶ Videre skriver amtmannen i 1861-1865 nesten poetisk at:

Almuens Klædedragt, bestaaende hovedsageligen af simple, hjemmevirkede Stoffe, er i Regelen god og passende for de klimatiske Forholde med deres pludselige Temperaturforandringer. Udenfor sit Hjem viser Almuesmanden her i Districtet sig altid i anstændig og hel Klædning. I saadant Pjalteantræk, som ofte sees af Fattige i og omkring Hovedstæderne, vil man, bemærker nysnævnte Foged, og visseligen med fuld Sandhed, aldrig her i Egnen see selv, de Fattigste at vise sig udenfor, og neppe nok i sit Hjem.¹⁶⁷

¹⁶³ Rasmussen:33ff

¹⁶⁴ NBF:11

¹⁶⁵ A.m.meld. 1830-35:241

¹⁶⁶ A.m.meld. 1856-60:5

¹⁶⁷ A.m.meld. 1861-65:14

Bomullslerret ble blant annet brukt til å lage underklær,¹⁶⁸ og det er ikke tvil om at det var lettere å holde rent enn det grovere stoffet som ble brukt tidligere. Slik virket bomullstøyet til å fremme den personlige rensligheten. I 1859 ble det rapportert til amtmannen at folk, særlig kvinnene, gikk for dårlig kledde, uten «benklæder» og barføtte fra våren til sent på høsten.¹⁶⁹

2.3.1 Hans Strøms beskrivelse av den Sunnmørske folkedrakten

Hans Strøm skrev om klesdrakten til sunnmøringene i 1762, og beskrivelsen han gir av kvinnenes drakt er folkedrakten som holdt seg på Sunnmøre inn på 1800-tallet. Han skriver at det alminnelige var at både menn og kvinner gikk i hjemmevevd vadmél. De som ikke hadde tilstrekkelig sauehold til egen ull kjøpte det av naboer eller på Romsdalsmarkedet. Det var også vanlig å se mannfolk i utenlandske produkter som røde franske luer, trøyer av kirsey¹⁷⁰, brystduker av kalemank¹⁷¹ og filthatter¹⁷², men størsteparten av utenlandsk tøy ble kjøpt og brukt av kvinner. Til stas måtte kvinnene «alltid» ha røde skjørt i klede¹⁷³ med florlette bånd, trøyer av svart klede, luer av svart fløyel, trøyer og snøreliv av kirsey, snøreliv av plysj¹⁷⁴, samt bomullsluer, forklær av lerret¹⁷⁵ og «adskillige Slags Baand og Kniplinger». Foruten vadmél vevde kvinnene selv stoff til skjørt av tvinnet ullgarn, et grovt stoff som kaltes «Tvinna-Stakke», og et stoff i lin og ull som kaltes «Snørliv-Tøi». Dette stoffet ble vevd i rutemønster i mange farger og var et veldig fast stoff. Kvinnene vevde også strie, et grovt lerret vevd av det som ble kalt stry.¹⁷⁶ Spesielt vevde det Strøm kalte «Fiorde-Folket» vakre ulltrøyer som liknet kalemank- og bomullstrøyer. Snittet på klærne til bøndene var nesten likt over hele Sunnmøre. Tidligere pleide pikene å gå barhodet, med håret bundet opp og sammen med uekte sølvbånd, men på Strøms tid ble hvite linluer med kniplinger brukt over alt. Noen ganger brukte man også luer av bomull, kalemank eller silketøy, med bare en strimmel av lin eller kniplinger under. Slike strimler ble også brukt av konene, men de brukte i motsetning til pikene alltid svarte luer av klede, silke eller fløyel som de kalte «Svart-Hue». Svart-hua fikk man på den andre dagen etter bryllupet og var et tegn på at man var kone. Den nygifte konens lue måtte alltid være i fløyel eller silke, og skulle brukes hele livet til høytid og stas. Til daglig

¹⁶⁸ Man brukte ikke undertøy i moderne forstand, men serker og skjorter.

¹⁶⁹ Døssland (1990):434

¹⁷⁰ Kirsey er et grovt og løst ullstoff. Skauge (2005):275.

¹⁷¹ Kalemank er et satengvevd stoff av ren ull, eller ull blandet med silke eller geitehår. Skauge (2005):275

¹⁷² Filt er ull, hår og lignende som ikke er vevd men tovet sammen. Skauge (2005):274.

¹⁷³ Klede er et jevnt og glansfult ullstoff produsert av profesjonelle håndverkere eller fabrikker. Skauge (2005):276.

¹⁷⁴ Plysj er fløyel med lang luv, oftest av ull. Plysj hører til de fineste typer ullstoffer og har gjerne trykt eller skåret mønster. Skauge (2005):277.

¹⁷⁵ Lerret er en vevbinding vevd med to eller 4 skaft, i lin, bomull, ull eller silke. Ble også en samlebetegnelse for bomulls- eller linstoff.

¹⁷⁶ Stry er de korte og grove fibre som man skiller fra de lange linfibre når man hekler lin. Stry ble kardet og spunnet på samme måte som ull og man vevde stoff til sekker, håndklær og også hverdagsklær av det. Dybdahl (1988):53ff.

Materiale og klesskikk

brukte man en lue av svart klede. Ellers brukte både koner og piker trøyer som var korte og ettersittende, og snøreliiv som var enda kortere og besto av et vevd livstykke med strikkeermer og som ble snøret foran med en lisse i stedet for å lukkes med hekter. Til stasbruk, og spesielt når en pike skulle pyntes til brud, kunne kvinnene ha en *Angstei*¹⁷⁷ hengende rundt halsen og ned på brystet. En brud kunne også bruke sølvkrone på hodet, men den kunne hun ikke bruke alene, da måtte hun også bære sølvkjeder og silkebånd over skuldrene og brystet, og ha et sølvbelte rundt livet, som ble kalt «Støle-Belte». Fargen på bøndernes klær var natur- og plantefarger, og varierte litt fra sogn til sogn, og fra prestegjeld til prestegjeld, men vanligvis var de grå eller svarte. Grått var den naturlige fargen på ull, og svart farge fikk man av myrjord. Nest etter svart var rødbrun det vanligste, og videre hadde man plantefarger i gul og grønt, blått fikk man ved å bruke indigo eller urin.¹⁷⁸

2.3.2 Eilert Sundt om husfliden i Norge

Sundt skriver ikke spesifikt om Sunnmøre i sin bok *Om Husfliden i Norge*, men han skriver om Sunnfjord som også lå i Bergen stift slik som Sunnmøre, og mener at Sunnfjord er lik Vestnes og Hitra i Trondhjems stift. Da kan jeg anta at denne likheten også gjelder for Sunnmøre. Sundt skriver at kvinnene sydde klær til familien og at «det var mig atter og atter en fornøielse at følge med disse flittige bondekoner op på klædelofterne og betragte deres rigdom af klæder, pent ophængte på stænger eller omhyggeligt nedlagte i kister [...]».¹⁷⁹ Dette er kvinneøkonomi. På loftet så han også sengetepper til mange senger, men disse var laget av enkle stoff av kuhår og oppklipte filler. Derimot var gangklærne vakre, med både høytidsklær, vanlige kirkeklær og søndagsklær til å bruke hjemme på søndager eller på reiser. Han beskriver ikke fargene her, men ti år tidligere beskrev han kirkealmuen på Haram som særs tarvelig, der konene og pikene gikk i svart vadmeststrøye med skjøter, svart stakk, forkle i svart eller meget mørkt stoff, og sort hue med sort hodetørkle. Pikene hadde mørkfarget hue om ikke helt sort.¹⁸⁰ Når det var bryllup var det vanlig at brudens mor ga brudeparet sengklær i gave, og fra et bryllup i Haram forteller Sundt at moren blant annet gav seks laken, der to var av bomull og fire i strie.¹⁸¹

På slutten av 1860-årene skriver Sundt at det var ikke så lett for kvinnene å følge moten, men noen kvinner hadde foretatt reiser til byen for å lære litt «byskræddersøm». Fikk

¹⁷⁷ Angstei kommer av det latinske *Angus Dei* som betyr «Guds lam», og er en forgyldt sølvmynt festet til et sølvkjede. Strøm (1762):222

¹⁷⁸ Strøm (1762):218f

¹⁷⁹ Sundt (1867-68):65

¹⁸⁰ Sundt (1859):har ikke sidetall

¹⁸¹ Sundt (1859):note 76

bygden eller nabobygden besøk av en skredder for å sy plagg, brukte man siden disse som mal på rundgang, og supplert med mønster fra dem som hadde lært litt i byen fikk man komponert plagg. Denne dyktigheten mente Sundt kom fra god oppdragelse, der jentene lærte å sy sine egne klær.¹⁸²

2.4 Omsetning av tekstiler

Det vanlige blant allmuen gjennom hele 1800-tallet var altså selv å tilvirke hva familien og tjenestefolk trengte av klær. I amtmannsinnberetningene frem til midten av århundret ble det meldt om hjemmetilvirkning for salg bare i Romsdals tinglag, der man blant annet produserte ulltrøyer, tørklær, stoff, tepper og dynevar for salg.¹⁸³ I 1803 får vi et sjeldent vitnemål om hvor mye den såkalte «kvinnelige husfliden» betydde for bondeøkonomien.

Jordavgiftskommisjonen fortalte at når kornavlingen sviktet i Surnadal måtte de ete alle kjøttvarene sine selv i stedet for å selge dem. Likevel greide de seg ved å hogge ekstra mye i skogene, og ved å selge unna alt det kvinnfolkene hadde laget av lerret og strie i løpet av vinteren.¹⁸⁴ Sist på 1830-tallet fantes det 12 stampemøller og en luefabrikk på Sunnmøre, og det er ikke oppgitt å være noen skreddere eller hattemakere i fogderiet¹⁸⁵ I Kristiansund hadde man fem skreddere og i Molde tre, samt en hattemaker i hver av kjøpstedene. Først i 1860-årene meldes det at der i hvert tinglag er skreddere som reiser fra hus til hus.¹⁸⁶ I tabellene over varer som ble innført til amtet er det den første tiden ikke opplyst at det ble importert stoffer og tøy.¹⁸⁷ Embetsmennene mente at allmuen burde benytte hjemmeproduert mat og klær fremfor å kjøpe, og de likte dårlig at mange tok til å kjøpe billig importert bomullslerret.¹⁸⁸ Utover 1830-årene ble det også vanlig å kjøpe bomullsgarn som kvinnene selv vevde lerret av.

I 1841-45 oppgis det at Sunnmøre hadde 24 landhandlerier, og i samme innberetning omtales Romsdalsmarkedet for første gang med mer en et par linjer. Amtmannen skriver at dette er det eneste offentlige markedet i amtet, men at en vesentlig del av omsetningen foregår utenom markedstiden. Først i amtmannsinnberetningen for 1851-1855 nevnes det at det selges tøy på Romsdalsmarkedet; da er ulltøy oppgitt som en av varene, men det betyr ikke at

¹⁸² Sundt (1867-68):65

¹⁸³ A.m.meld. 1830-35:239 og A.m.meld. 1841-45:152

¹⁸⁴ Døssland (1990): 451

¹⁸⁵ A.m.meld. 1830-35:254

¹⁸⁶ A.m.meld. 1861-65:10

¹⁸⁷ A.m.meld. 1830-35:258ff

¹⁸⁸ Døssland (1990):434

Materiale og klesskikk

det ikke ble solgt tekstiler der før det.¹⁸⁹ På 1700-tallet solgte bønder vadmel på markedet, som ble kjøpt av både kjøpmenn og andre bønder. Kjøpmennene hadde selvsagt med andre typer varer enn det bøndene kom med, og der var det blant annet tekstiler blant kramvarene. I 1860 gjorde fogden amtmannen oppmerksom på at tilførselen av bomullsgarn på markedet hadde gått kraftig opp fra året før, samtidig som tilførselen av bomullstøy var betydelig mindre, noe fogden antok kunne vitne om økt produksjon av vevning i distriktet.¹⁹⁰

I følge amtmannsinberetningene ble det kjøpt lite ferdige klær de fleste steder i begynnelsen av 1800-tallet. Kjøpetøy hadde vært mer vanlig før, da mange kremmere dro omkring og fallbød det i bygdene. Både vanlige klær og pentøy ble som regel laget fra grunnen av hjemme, men der var grupper av kvinner som hadde vansker med å rekke over dette idealet. For eksempel måtte kvinnene ved kysten stå for en mye større del av gårdsarbeidet enn kvinnene i fjordene, og de måtte også bruke mye tid til å tilvirke innkjøpt hamp og stry til fiskegarn og annet fiskeutstyr. Derfor fikk de liten tid til å tilvirke tøy til husstanden og måtte kjøpe mer av dette, til embetsmennes misnøye. Tidligere hadde landhusholdningsselskapet og mange embetsmenn lenge klaget over at allmuekvinnene staset seg for mye i kjøpetøy. I 1813 ble Marte Nilsson Ørstavik premiert med 3 rdl fordi hun hadde stått brud i hjemmelagde klær og «uden den gotiske prydede krone og brudesmykke».¹⁹¹

¹⁸⁹ A.m.meld. 1851-55:7

¹⁹⁰ A.m.meld. 1856-60:6

¹⁹¹ Døssland (1990):452

3 Materialet fra tekstilmagasinet

Materialet består av 22 plagg fortelt på 14 liv, sju stakker og ett skjørt. Noen av plaggene hører sammen og disse blir behandlet som samme objekt, og det utgjør da 15 objekt. Kartet under viser hvor plaggene kommer fra. To plagg kommer fra Volda, ett fra Dalsbygd i Volda, tre fra Hareid, to fra Stranda, ett fra Ørskog, fem fra Vatne, sju fra Valldal og ett fra Sykkylven. Det gir en god geografisk spredning i regionen.

Bilde 40: Kart som viser hvor plaggene kommer fra.

3.1 Prinsipp for registrering

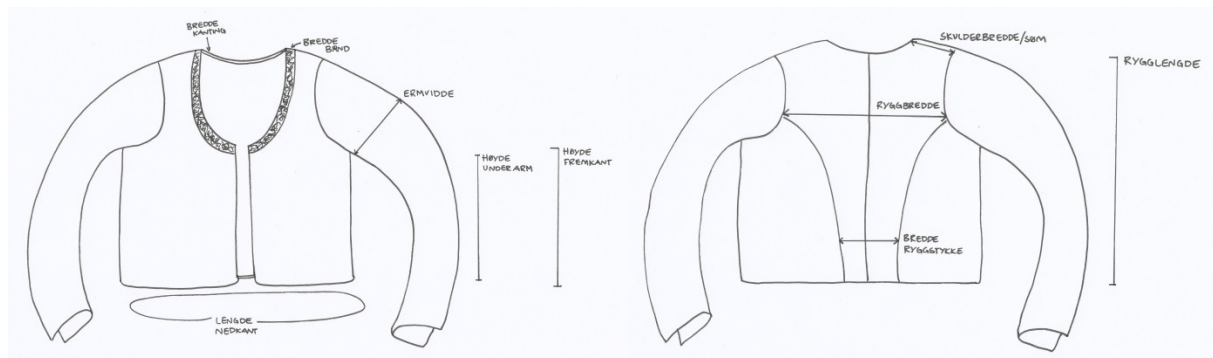
En registrering er en objektiv beskrivelse av det man ser, og jeg tar utgangspunkt i NKKM-skjemaene når jeg registrerer. NBF har utarbeidet måleskjema for registrering av ulike plaggtypen som har nyttige parametere, og sammen med NKKM-standarden blir det en god registrering.¹⁹² Registrering er svært tidkrevende arbeid, og av den grunn synes jeg det er viktig å holde meg til en standard med faste parametere. Da blir det også enklere å bruke materialet til forskning. Noen ganger står det på registreringskortet hvilke deler som hører sammen og gir oss en helhet på hvordan drakten har sett ut, men like gjerne har man enkeltstående plagg som ikke er kommet til museet som del av en drakt. Tegningene jeg har laget i oppgavens registreringer er ikke i målestokk.

¹⁹² NBF lister opp at følgende punkter bør være med i en plaggbeskrivelse i Primus: plaggtipe og betegnelse, hovedfarge, materialer, snitt, beskrivelse av plagget del for del, hoveddekor og kanting, annen dekor, sømteknikker, før og innside, lukking, og sekundære sømmer.

3.1.1 Liv

Et liv er en overdel som hører til en stakk eller et skjørt, og livene i oppgaven er både liv, ermeliiv og kjoleliv. Alle disse livene er frittstående plagg, det vil si at det ikke er sydd fast til underdelen, men de kan ha hekter eller kroker for å festes til stakken eller skjørtet. Livet kan være laget i forskjellig materiale og ha forskjellig snitt og pynt. Et liv kan være med eller uten ermer, og har det ermer kalles det et ermeliiv. Over skuldrene hadde man et silkesjal, og under liv uten ermer brukte man en hvit skjorte. Har livet samme farge og stoff på ermer og bol¹⁹³ blir det på Sunnmøre og andre steder kalt en trøye. I oppgaven hører liv og ermeliiv til folkedraktmaterialet, og når man går over til motedrakt kalles livet et kjoleliv.

Det er veldig viktig å bevare de gamle dialektuttrykkene som gjerne står i protokoller og gamle registreringer. Dette fordi at disse begrepene ikke skal gå tapt hvis man i dag tillegger et annet innhold i begrepet. Når man registrerer skal man gå ned i basisen når man definerer betegnelse. En stol er først og fremst en stol, så er det en lenestol eller pinnestol som presisert betegnelse. Et liv er først og fremst et liv, så er det et ermeliiv eller kjoleliv som presisert betegnelse. Jeg har likevel brukt den presiserte betegnelsen som overskrift på registreringene i 3.3, for å skille på plaggene. På registreringskortene fra museet er snøreliv og opplut gamle begrep på liv som det er viktig å ta vare på. For eksempel så henger betegnelsen snøreliv igjen på liv flere steder i landet uten at plagget ligner på et snøreliv i det hele tatt.

Bilde 41-42: Tegningene viser hvilke mål som tas av livet foran og bak.

Det kalles en helklipt rygg når den ikke har ryggsømmer, og de buede- eller svingsømmene på ryggen kalles panelsøm. Avstanden mellom panelsømmene er målt i livhøyde, der kroken på stakken er. Man kan se på plaggene om de har blitt brukt over eller nedi stakken ved hjelp av kroken eller hekten på ryggen på livet. Bredden på ryggen måles mellom de smaleste

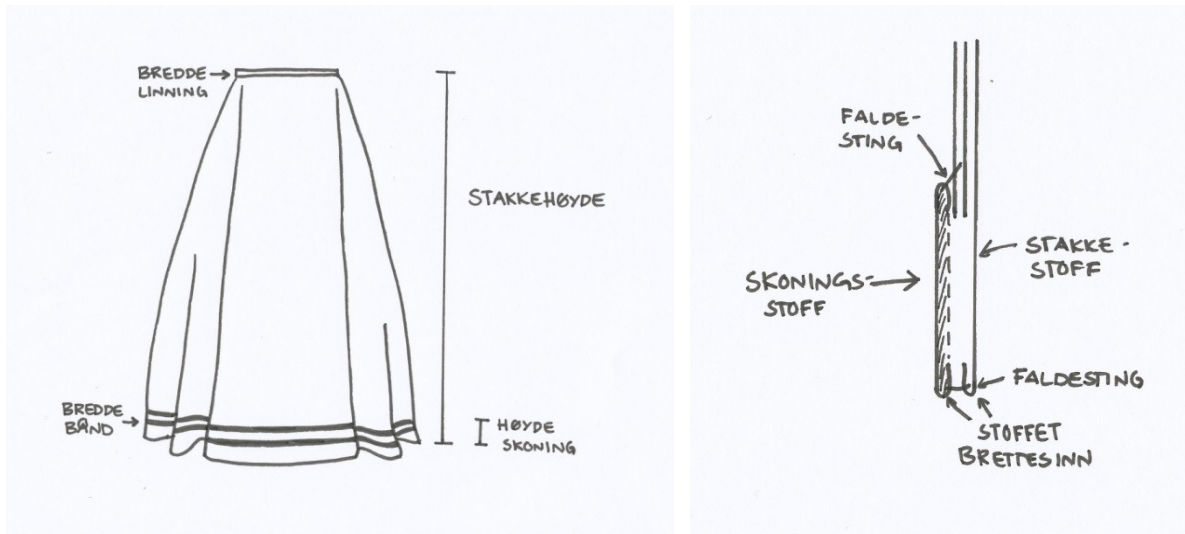
¹⁹³ Bolen er «kroppen» på livet

punktene, og lengde nedkant er rundt hele omkretsen. Når skulder- og sidesømmene er plasserte slik de er i dag, midt oppå skulderen og under armen på sidene, skal vi ikke kommentere det i registreringen. Man kommenterer det bare når det er sømmer som avviker fra normalen. Ermene omtales i entall, ikke flertall, og man beskriver ikke nedkanten på ermet dersom det ikke har linning. Ermet er enten tosømsarm eller ensømsarm, alt etter hvor mange sømmer der er. På noen ermeliiv og trøyer kan man ha en søm fra nedkanten på ermet og opp til albuen. Når ermet er buet kalles det en krokarm. Noen ganger er foret sydd på etter at livet er sydd sammen, og da er det vanskelig å si hvilke sting og hvilken tråd livet ble sydd med. Type sting og tråd kan også være vanskelig å vurdere. Prikkesting ble brukt til å forme plagget og for å gi støtte slik at kanten ble stivere, og ble brukt på både liv og stakker.

3.1.2 Stakk og skjørt

Stakk eller skjørt er underdelen til livet. Det kalles stakk når det er del av folkedrakt og skjørt når man har gått over til motedrakt. Materialet mitt har to typer stakker og bare ett skjørt. Jeg kaller stakkene som er foldelagt hele veien rundt for foldestakk, og de som har en rynking bak for rynkestakk for å skille på de to typene. Rynkingen på skjørtet kalles også kø. I registreringene har jeg laget tegninger som viser hvordan foldeleggingen ser ut under linningen, foran og bak. Stakkene er sydd i svart glanset ulldamask, det som på 1800-tallet ble kalt kalemank¹⁹⁴. I dag bruker vi ordet annerledes, derfor registreres det ikke som kalemank lenger. Kalemank er et folkelig begrep, ikke en fagbenevning, men brukes også i de gamle registreringskortene fra museet. På kortene til damaskstakkene står det at alle kalemankstakkene museet har er omsydd. Størrelsen på stoffet kalles vevhøyde. Når man vever hjemme er vevhøyden så bred som man får plass til i vevstolen, og så setter man flere vevhøyder sammen for å få ønsket vidde. På eldre stakker var trådretningen bein fordi man brukte hele vevhøyden som den var. Da har også vevhøydene jarekanter, som er begge sidene på stoffet. Klipper man i jarekanten blir den frynsete og rakner hvis man ikke tråkler sidene. Stakker har jarekanter, men skjørt som hører til kategorien motedrakt har skråbredde vevhøyder og ingen jarekant. I de nyere kjolene brukte man samme stoff i skjørt og overdel. Der man klipte skrått i stoffet for å få en smalere form, brukte man avklippet til ermer og mindre stykker på overdelen. Skjøting i seg selv er interessant for å se hvordan man utnyttet dyre stoffer og bøtet på hverdagsklær for å få dem til å holde lenge.

¹⁹⁴ Kalemank var i eldre tid et stoff som var satengvevd og etterbehandlet med høy glans. Kalemank kunne være vevd i ren ull eller ull blandet med silke eller geitehår, og stoffet kunne være ensfarget, stripet eller damaskvevd. Kalemank ble produsert særlig i byen Norwich i Norfolk i England, og ble eksportert til hele Europa. Skauge (2008c):65

Bilde 43: Tegningen viser hvor målingene blir gjort. Bilde 44 (t.h.): Tegningen viser hvordan skoningen sys på stakkestoffet. Kostekanten ble sydd utenpå skoningsstoffet, helt i nedkanten av plagget.

Livvidden på stakken blir ikke målt fordi den ikke er interessant for registreringen. Stakkene og skjørtet har alle skoningkant. En skoning er et stykke stoff langs nedkanten på innsiden av stakken som former stakken og får den til å henge fint. Skoningen er vanligvis i et billigere stoff enn stakken. Noen av plaggene er pyntet med en hengefald, som er noen centimeter med stoff som er løftet opp. På motedrakter får man også kostekant, et bånd med en fløyelskant som sys på nede på skoningen slik at bare en cm vises av den på fremsiden.

3.1.3 Datering

Jeg har tatt utgangspunkt i dateringen på registreringskortene, opplysninger fra giver og sammenholdt dette med stiltrekk i materialet. Datering kan være utfordrende, og ofte kan man datere plagg til *trolig* å være fra en periode. Symaskinen kom til Norge på 1860-tallet og kan brukes som et holdepunkt til å datere klær. Har plagget kun maskinsøm vet man at det er laget etter 1860-tallet. Men et plagg gjerne ha både hånd- og maskinsøm, og da kan for eksempel plagget også ha vært sydd primært for hånd og endret med maskin, eller sydd primært både for hånd og med maskin. På stakker kan man datere ut fra om plagget har jarekant, er stakken skråbredd er den fra siste halvdel av 1800-tallet. Man kan også datere plagg ut fra hektepar brukt i lukningen. Messingheking var veldig mye brukt frem til ca. 1830-40. Noen steder brukte man messingheker også senere enn det, noe som har med materialtilgangen å gjøre, men etter 1840-årene var det vanlig å ha heker i stål. Kostekant ble typisk fra siste del av 1800-tallet og kan være med å gi en pekepinn.

3.2 Kvinnene bak materialet

Jeg vet lite om hvem som har eid plaggene. Jeg kan finne ut datoer og årstall, slektsforhold og ulike adresser, men svært lite om personlighet. Jeg har ikke fotografi av noen av dem, så jeg vet ikke hvordan de så ut. Men jeg kan sette dem i en sosial kontekst ut fra farsgården og den gården de ble gift til, og reflektere rundt dette i sammenheng med plaggene.

Jeg har valgt å presentere kvinnene etter hver registrering i 3.3 for lettere å knytte dem til materialet. På registreringskortene er det varierende hvilke og hvor mange opplysninger som finnes om tidligere eier og bruker av plaggene. Ofte står det bare et navn og hvis man er heldig fødselsår eller fødested. På 1800-tallet var det gjerne slik at døpenavnet var noe annet enn det man brukte i det daglige. Mange brukte mellomnavn eller kallenavn i stedet for fornavnet i døpenavnet. Det skaper utfordringer når man skal finne igjen personene i arkiv og bygdebøker. Kirkebøkene var heller ikke alltid konsekvente når de førte inn navn, og det gjør at en person kan ha opptil tre ulike former for navnet sitt til ulike tider, etter livshendelsene dåp, konfirmasjon og ekteskap. Dette gjelder særlig navn med lydlikhet som for eksempel Anna, Anne og Ane. I bygdemålet var a-ending også rådende i en mengde navn som skriftlig endte på e, slik at Petrine og Gurine ble hetende Petrina og Gurina.¹⁹⁵ I oppgaven bruker jeg det navnet som er oppgitt i museumsprotokollen, da dette var det navnet personen var kjent under, og så har jeg med døpenavnet der dette er kjent. Jeg bruker også fornavn når jeg skriver personhistorikken i oppgaven, for lettere å skille på personer med samme etternavn.

Jeg er først og fremst ute etter opplysninger om fødselsår og brukssted. Fødselsår for å plassere personen og plagget i den perioden oppgaven omhandler, og brukssted fordi stedet personene bodde da plaggene ble til er viktig for konteksten i materialet. Ofte er det riktig å si at etternavnet til en person også var adressen til vedkommende. Jeg har også forsøkt å finne ut hvem faren og eventuelt ektemannen var for å prøve å gruppere kvinnene i sosiale kategorier. Var de selveiere eller husmenn og var gårdene små eller store? Dette er interessant for å se hvordan materialet fordeler seg i motetrekk og materiale ut i fra sosial kategori.

3.3 Draktmaterialet fra tekstilmagasinet

Hvert plagg har fått eget objekt-nummer (O) i 3.3 og plaggdeler som hører sammen er registrert under samme nummer. Registreringene er såpass omfattende at det ikke er plass til de fullstendige registreringene i oppgaven, så jeg har kortet mye ned på dem og har bare med

¹⁹⁵ Kjøllås (1954):IX

det vesentlige for analysen. Jeg har gjort et utvalg av de fullstendige registreringene og lagt dem som vedlegg 3-6, med O1, O4, O7 og O13. Ellers vil registreringene i sin helhet komme på Digitalt Museum etter hvert.¹⁹⁶ Plaggene er plassert kronologisk etter datering med det jeg antar er det eldste først, med registrering og personhistorikk plassert under hvert objekt-nummer. Bilder og tegninger i registreringene er fotografert og tegnet av meg.

3.3.1 O1- Plysjliv fra Volda (1820)¹⁹⁷

Bilde 45-46: Plysjliv fra Volda.

Håndsydd liv i gulbrun ullplysj. Har sekundært bånd og er trolig utvidet sekundært under armrigningene. Helklipt rygg med en skjot satt inn i sidesømmen under armrigningen på hver side. Firkantet rigning og svak buet fremkant. Tett lukket med 8 hektepar i messing. Halsrigningen og fremkanten er pyntet med et lys grønt fløyelsbånd. Fôr i hjemmevevd ubleket lin. Livet skal brukes ned i stakken.

¹⁹⁶ <http://www.digitaltmuseum.no/> [Hentet 08. mai 2014]. Søk på SM-nummer.

¹⁹⁷ SM.015633

Bilde 47: Splitt, skøyt og nedkant på liv.

Livet kom ikke i museets eie før i 2010, men det ble registrert av museet i 1979. Da var informant og eier Oline Vassbotn Drabløs (1894-1989) fra Volda. Oline var datter av dikter og stortingsmann Anders Vassbotn, og overtok og drev farsgården i Vassbotn sammen med ektemannen Ole Drabløs fra Sykkylven. Oline vokste opp i et kulturelt og politisk aktivt miljø og var selv bunadsforkjemper med spesiell interesse for å spre kunnskapen om bunadskulturen på Sunnmøre.¹⁹⁸

Tidligere eier av livet var Cecilie Helene Sivertsdatter født 31. februar 1797 i Årflot, Ørsta. Faren var den tidligere nevnte og kjente opplysningsmannen Sivert Aarflot (1759-1817); bonde, lensmann og trykkerieier. Moren til Cecilie var Gunhild Rasmusdatter (ca.1757-1836). Sivert kjøpte kapteingården Nedre Ekset, Moritsgarden, i Volda på tvangsauksjon i 1798 da han samme år ble lensmann og måtte flytte til Ekset. I folketellingen for 1801 huser Nedre Ekset den fireårige Cecilie og foreldrene, hennes 3 søsken, mormoren og morens søster samt en tjenestedreng og en tjenestepike.¹⁹⁹ Aarflot hadde gården frem til sønnen Rasmus tok over i 1845, og i 1838 var skylden på gården 3 daler og 6 skilling. Aarflot var en av de fremste pionerene i jordbruksnæringen her i landet og viste tidlig store evner. Som nittenåring ble han av sognepresten Hans Strøm satt til å være omgangsskolelærer i Follestadalen i Ørsta. På Nedre Ekset startet han trykkeri og gav ut den første avisen på landsbygda i Norge.²⁰⁰

Cecilie giftet seg 2. juli 1829 med Anders Rasmusson som var smed, trearbeider og oppfinner, og de fikk en sønn sammen. I 1830 tok de over en part av Anders sin farsgård i

¹⁹⁸ Lokalhistoriewiki Oline Vassbotn Drabløs: http://lokalhistoriewiki.no/index.php/Oline_Vassbotn_Drabl%C3%B8s [Hentet 5. april 2014]

¹⁹⁹ Digitalarkivet: 1801-telling for 1519 Wolden

²⁰⁰ Myklebust (2009):14 og 91ff

Volda, Torbjørngarden, Vassbotn, og gården ble selveiergård da de kjøpte resten i 1832. Gården hadde de til 1867, og i 1838 hadde den en skyld på 3 daler og 2 ort.²⁰¹ Cecilie hadde også en to år eldre søster som var kjent; salmedikteren Berte Kanutte Aarflot. Cecilie kommer således fra en familie med stor sosial kapital og var på farssiden oldemor til Oline Vassbotn Drabløs. Cecilie døde i 1862, 65 år gammel.

Plysjlivet var til stasbruk og ble fremdeles brukt av den da 85 år gamle Oline i 1979, står det å lese på registreringskortet fra samme år. Livet er datert av Oline å være fra ca. 1820, og på en merkelapp klistret på livet det er skrevet at livet var vanlig fra 1815-20. På en annen merkelapp står det: «Bunadsliv fra 1820. Bandet langs kanten måtte diverre bytast». På registreringskortet er det ikke oppgitt produsent, men produksjonssted og brukssted er oppgitt å være Torbjørngarden og tidligere eier er oppgitt å være Cecilie. Hvis produksjonssted og brukssted er det samme kan ikke Cecilie ha laget livet selv. Hun flyttet inn i Torbjørngarden da hun giftet seg som 32-åring i 1829, og livet er datert til 1820. Om dateringen stemmer vet vi ikke, det kan opprinnelig ha vært et snøreliv og være enda eldre, samtidig som NBF har et rødt «blommet» plysjliv fra Vang i Valdres datert å være fra 1830. Flere fagfolk som har sett på livet tidligere mener at det kan være fra 1700-tallet, og jeg har forsøkt å finne ut hvem produsenten av uten hell. Jeg lar dateringen stå til ca. 1820 i denne omgang.

3.3.2 O2 - Ermeliv fra Vatne (tidlig 1800-tall)²⁰²

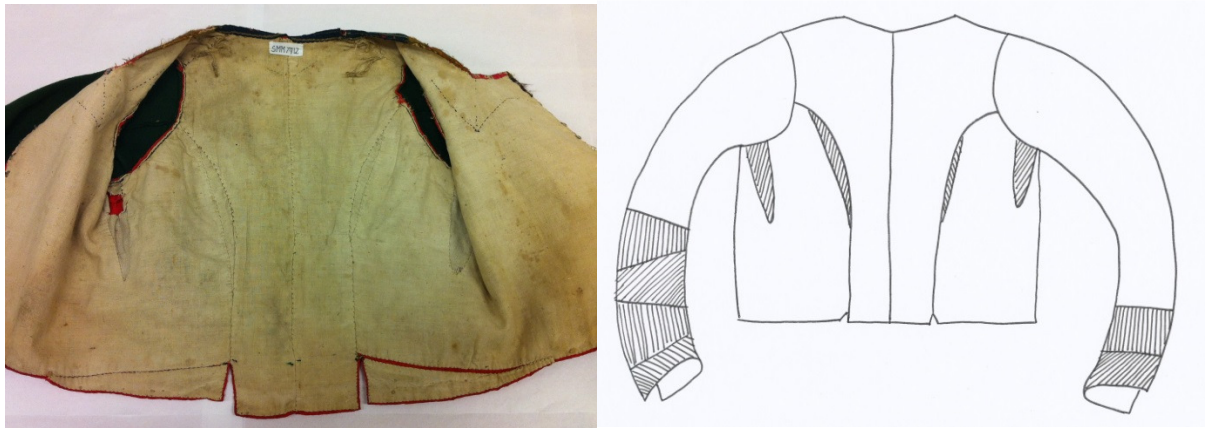

Bilde 48-49: Ermeliv fra Vatne.

²⁰¹ Myklebust (2011):358f

²⁰² SM.013718

Håndsydd ermeliiv i rødt damaskvevd fugletøy, med grønn tosøms krokerme av klede.²⁰³ Livet har ryggsøm, panelsøm, og bakovertrekte skuldresømmer og sidesømmer. Firkantet ringning fremme og buet fremkant. Tett lukket med 17 hektepar i metall. Halsringningen er pyntet med silkebånd. Livet er fôret med hjemmevevd ubleket lin eller bomull. Livet er skjøtet i ryggen, ermene og fôret. Skjøtene i fôret er de samme som på livet. Livet brukes ned i stakken og har tre trådhemper bak for å hekte stakken på.

Bilde 50: Fôr på liv. Bilde 51 (t.h.): Skraveringene viser skjøtene på plagget. Livet har skjøter ved panelsømmene og under ermene.

Dette ermeliivet ble gitt til museet 11. oktober 1960 og giver og informant er Ingeborg M. Synnes fra Giske. I museumsprotokollen står det lite, bare « 1 Kvinnetrøye. Gåve frå Frøken Ingeborg M. Synnes». På et notat som fulgte med livet står det at plagget har tilhørt givers oldemor og noen slektsopplysninger knyttet til giver. Tidligere eier er Else Pedersdatter Helland født Rekdal 22. august 1773 i Vestnes.²⁰⁴ Hun var datter av Peder Kristenson Rekdal (1746-1822) og Anne Pedersdatter Fiksdalsstrand (1752-1835), og den eldste av 10 barn hvorav ni vokste opp. Peder ble kalt Pe og var bonde på gården Kristengarden fra 1772-1816. Han var ikke selveier men var den første som fikk festebrev²⁰⁵ på Kristengarden. Det fikk han i 1772, samme året som han giftet seg med Anna. I 1804 løste Pe inn gården i odelsønnen Kristens navn, men selv om Kristen satt med skjøtet ga ikke faren fra seg gården før han var 70 år og ble kårmann. Begge foreldrene til Else var drivende dyktige folk. Moren ble kalt Pe-Anne og var særdeles flink og dyktig i spinning, veving og gardsstell forøvrig, i den grad at nabokonene kom for å lære av henne. Hun sørget for at det var velstand i Kristengarden, og hele huset åt endatil med sølvskjeer ved julebordet. Pe fikk i 1782 fire riksdaler i premie fra

²⁰³ Damaskveven kalles fugletøy på grunn av det iverde mønsteret i relieff med fugler og ranker.

²⁰⁴ Arkivverket, digitalarkivet: Møre og Romsdal fylke, Veøy, Ministerialbok nr. 547A02 (1765-1799), kronologisk liste 1773, side 118ff

²⁰⁵ Et festebrev eller bygselsbrev eller grunnseddél, er en leiekontrakt for fast eigedom, gjerne hustomter, som ikke er skyldsatt med eget bruksnummer. Kilde: Riksarkivet.

Romsdals Landhusholdningsselskap, trolig for å rydde ny jord. I følge bygdeboka viste tingbøkene at Pe var en stor bjørnejeger, noe han tjente penger på, og på folkemunne ble det sagt at han hadde en hel gryte full av blanke dalere som han løste inn gården med. Med andre ord var han en velstående bonde.²⁰⁶

Else ble i 1806 gift til gården Helland på Vatne med Ole Erichsen Helland (1781-1836), og de fikk seks barn sammen. Ole tok over farsgården Erikgården, Helland, og var fiskerbonde og bruker fra han giftet seg og til han døde. I 1838 hadde Erikgården skyld på 2 daler, 4 ort og 21 skilling. Da Else og Oles sønn tok over bruket etter Oles død i 1836 var formuen i skiftet stor – 185 daler og 14 skilling, men på grunn av stor gjeld var boet fallitt. Else døde i 1830, 57 år gammel, og Ole giftet seg igjen i 1832.²⁰⁷ Helland tilhørte Borgundkirken på 1600-tallet, og i 1866 løste Borgund kommune inn kirkegodset og begynte å selge ut de fire partene i gården. De tre andre brukerne ble slik selveier i 1870-årene, men Erikgården ble ikke i selveie før på 1900-tallet. Helland lå godt til på flata ut mot kystleia, nær fiskeplassene og med en god havn innenfor, så her drev man med fiske kombinert med jordbruk. Derimot var jorda på Helland steinete, våtlendt og tungbrukt, men likevel var Helland regnet for å være en sikker korngård. Til tross for gode avlinger ble kornavlingen på grunn av beliggenheten ofte skadet av stormen. Bøndene søkte derfor ettergivelse av skatten i 1803, men futen mente at dersom dette var noe som hendte *ofte*, må det ha blitt tatt i betraktning da skylden ble fastsatt i sin tid, og gav bøndene avslag. I 1802 hadde Erikgården en hest, ti storfe, seks småfe, en avling på 120 tønner havre og gode beiteforhold. Således var Erikgården en gjennomsnittlig gård økonomisk sett.²⁰⁸

På registreringskortet står det ikke produsent, men Vigra er oppgitt som både produksjons- og brukssted. Etersom Else var gift til Helland på Vatne og Ole levde på gården hele sitt liv kan det ikke stemme med at Vigra var produksjons- og brukssted. Derimot står det følgende på notatet som fulgte med livet: «Trøya har tilhørt Ingeborg Synnes si oldemor Else Pedersdatter Rekdal f. 1773 og gift med Ole Eriksen Helland på Vatne. Ei av deira døttre heitte Pauline Olsdatter Helland, og vart gift med Petter Olsen Synnes i Eirikgården på Synnes på Vigra. Dei hadde 3 barn. Eit av dei var Else Marie Pedersdatter Synnes f. 9.3.1863. Ho var mor til Ingeborg Synnes». Det stemmer at Pauline ble gift til Synnes på Vigra, og det ser ut til at man på registreringskortet har tenkt at også Else og Ole bodde på Vigra som etterkommerne sine, men det riktige skal altså være Vatne dersom Else er tidligere eier. På

²⁰⁶ Rekdal (1977):482ff

²⁰⁷ Slyngstad (1983a):517ff

²⁰⁸ Slyngstad (1983a):491f

Materialet fra tekstilmagasinet

registreringskortet er livet datert til trolig å være fra tidlig 1800-tall. Jeg plasser livet etter plysjlivet i dateringskronologien selv om «tidlig 1800-tall» virker å være før 1820.

3.3.3 O3 - Ermeliv fra Volda (tidlig 1800-tall)²⁰⁹

Bilde 52-53: Ermeliv fra Volda.

Hjemmevevd ermeliv i rødfarget ull med ermer i samme stoff som bolen. Livet er håndsydd og har ryggøm, panelsøm og bakovertrekte skuldresømmer og sidesømmer. Firkantet ringning fremme og buet fremkant. Tett lukket med 13 hektepar i metall, og smal tosøms krokerme. Halsringningen er pyntet med et rose mønstret silkebånd. Livet er helfôret med hjemmevevd ubleket, lin. Livet brukes ned i stakken og har tre metallhemper bak for å hekte stakken på.

Bilde 54: Fôr på liv.

²⁰⁹ SM.007225

Materialet fra tekstilmagasinet

Tidligere eier og giver av dette ermehivet er de samme som i O1. Giver og informant er Oline Vassbotn Drabløs, som gav det i gave til museet 23. september 1955. I museumsprotokollen står det bare oppført «Raudt liv med ermar. Givar Oline Vassbotn Drabløs, Volda». Hverken i protokollen eller på det gamle registreringskortet er produsent oppgitt, men både brukssted og produksjonssted er på kortet oppgitt som Torbjørngarden i Vassbotn. Dermed kan det være at det var Cecilie selv som sydde livet og også tilvirket stoffet, men det kan like gjerne være noen andre i husholdningen. Det kan også være at Cecilie tok med seg plagget da hun ble kone på Torbjørngarden. På registreringskortet er livet datert å være fra «Trolig byrjunga av 1800 åra». Som med plysjlivet kan man flere generasjoner etter Cecilie ha antatt at plagget ble laget på Torbjørngarden, men dette kan vi ikke vite sikkert. «Trolig byrjunga av 1800 åra» er også en vag datering som kan både gjelde 1830-årene og tidligere. Men begynnelsen av 1800-tallet kan være riktig datering.

Bilde 55: Dette er Cecilies søster Berte Canutte, ikledd et ermehiv med samme firskårne, brede utringning som Cecilies liv.²¹⁰

²¹⁰ Bilde fra wikimedia commons.

3.3.4 O4 - Stakk fra Hareid (1830)²¹¹

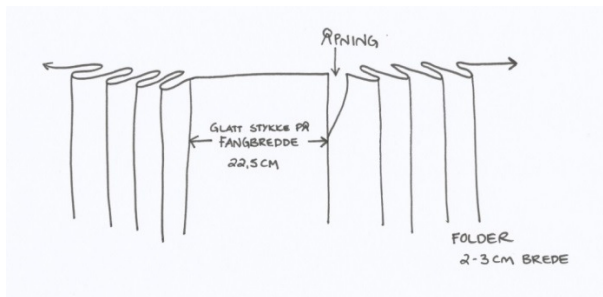
Bilde 56-57: Stakk fra Hareid.

Stakk i brunsvart ulldamask som er sydd for hånd og sekundært med maskin. Stakken er skjøtet på og består av sju vevhøyder med jarekanter i begge sider. Stakken har et glatt stykke midt på fanghøyden og har åtte folder foldelagt mot høyre og ti folder foldelagt mot venstre. Midt på bak har stakken et felt med rynking. Linningen er av vadmél og sannsynligvis sekundær, sydd med maskin. Stakken lukkes med to metallhefter og har en metallkrok midt på bak på linningen for å hekte på livet. Stakken har blitt forlenget sekundært med en kant i svart, glatt bomull, påsydd med maskin. Dette bomullsstoffet ser ut til å være samme stoff som O14. Stakken har skoning i trolig hjemmevevd bomull sydd på med maskin, og en sekundær lomme i samme stoff som skoning. Stakken har en metallkrok midt på bak på linningen for å henge på livet, og skal brukes utenpå livet.

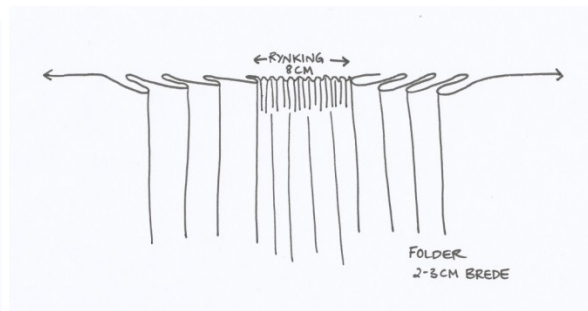

²¹¹ SM. 010456

Bilde 58: Forlengning og skoning på stakk.

Bilde 59: Foldelegging foran.

Bilde 60: Foldelegging og rynking bak.

Denne stakken har samme aksesjon som O3 og O4. Plaggene ble gitt i gave til museet av Marie Slinning fra Hareid i 1984. Giver opplyser i et brev til museet at plaggene har hatt flere eiere over flere generasjoner i familien. Hun skriver: «Denne klednaden han har tilhørt Marie Kaldhol Pilskog i Hjørungavåg og budde i Pilskog til ho døde i 1918. Dei hadde 4 gutar og 3 gjenter, den eldste gjenta var Berte Gurine, bestemor mi. Han har også tilhørt mor til Marie, Barte Gurine som då vert tippoldemor mi, og er cirka ifrå 1830».²¹² Drakten har altså tilhørt Barte, datteren Marie og datterdatteren Berte.

I folketellingen i 1801 står Barte oppført som Bartha Gurina Ellingdatter 2 år, på farens gård Kaldhol på Hareid. Hun er dermed født i ca. 1799. Far er bonde Elling Rasmussen (1764-1824) og mor Eli Gullichsdatter Fjelle (1763-1810). I tillegg har de en tjenestejente i husholdningen.²¹³ I oppteignelsen for Maries dåp står moren oppført som Gurine Ellingsdatter Kaldhol, og det riktige blir da å kalle henne Gurine, eller Gurina som de ville ha sagt på dialekt. Gurine ble gift med kirkesanger og lærer Olavius Olson Nevstad (1798-1857) fra gården Nebbestad (Nevstad) på Hareid²¹⁴ og de fikk fire barn sammen. Kaldhol var et gammelt odelsgods med selveiere, og Gurine og Olavius tok over Gurines farsgård da Elling døde i 1824. Olavius bygde nytt våningshus på Kaldhol i 1857, med stor stue, kammers, kjøkken og loft. Huset var ikke helt ferdig da Olavius døde.²¹⁵ I folketellingen for 1865 finner vi Gurine som føderådskone på Kaldhol. Da er Gurine 66 år gammel, og gården drives og eies av sønnen Elias som også er enkemann. I tillegg har de hans fire døtre og to tjenestepiker i husholdningen. I tellingen er det oppgitt at gården har en hest, 11 storfe, 17 sauer, en gris, og at de sådde ¼ tønne bygg, 5 ½ tønner havre og 2 ½ tønner poteter.²¹⁶ Dette betyr at Kaldhol

²¹² Slinning: Brev datert 26.4.1984

²¹³ Digitalarkivet: 1801-telling for 1516 Ulfsteen, Kaldhoel

²¹⁴ Digitalarkivet: 1801-telling for 1516 Ulfsteen, Nebbestad

²¹⁵ Bjåstad og Waage (1985) A:595f

²¹⁶ Digitalarkivet: 1865-telling for 1516 Ulfsten, Kaldhol s.106

var en helt gjennomsnittlig gård på Sunnmøre, og Gurine levde hele livet sitt her. Hun døde i 1885, 86 år gammel.

Marie ble født på Kaldhol 28. juli 1833 og i oppteignelsen for dåpen står navnet hennes oppført som Anne Marie Bergithe.²¹⁷ Marie ble gift med Nikolai Rasmussen Pilskog (1827-1901) i 1857,²¹⁸ og de fikk åtte barn sammen hvorav sju vokste opp. Nikolai gav moren kår og overtok farsgården Pilskog i 1855 for 617 spd, to år etter farens død. Nikolai lot broren få overta halve gården og flyttet selv ut av tunet og bygde seg nye hus. Tømmeret i fjøset satte opp var derimot svært gammelt. I folketellingen for 1865 finner vi Marie og Nikolai på gården med fire barn, tjenestepike og føderådsdreng. Pilskog hadde da en hest, 10 storfe, 21 sauer, fire geiter, to tønner blandkorn, fem tønner havre og fire tønner poteter, og var også en gjennomsnittsgård som den Marie vokste opp på.²¹⁹ Nikolai ga fra seg gården til sønnene Rasofiel og Olavius i 1896 og delte den slik at Rasofiel fikk den halvdelen lòa stod på og bygde ny stue, og Olavius fikk stua og bygde ny løe. I folketellingen for 1900 er Marie og Nikolai kommet på føderåd på Olavius sitt utskilte bruk Pilskog Østre, der de hadde egen husstand i et føderådshus med en sønn, en datter og en fosterdatter.²²⁰ Marie bodde på Pilskog til hun døde 10. desember 1919, 86 år gammel.²²¹ I brevet fra giver står det følgende om Marie: «Hadde lyst å legge til at denne Marie Kaldhol Pilskog var litt av ein personlegdom og streng kristen, nærmast Haugianar, har eg fått fortalt, med gode talegaver, reiste seg å tala i forsamlingar, og heldt på å kome på straff for det, då det var forbode for ei kvinne å gjere noko sånt den tida!».²²² Marie døde i 1918, 85 år gammel.

Berte Gurine ble født 14. oktober 1856 på gården Pilskog, datter av Marie og Nikolai. Hun ble gift med Lars Berntson Overå (1849-1931) i 1879 og de fikk tre barn sammen. Berte og Lars fikk i 1879 fradelt et mindre bruk av farsgården Pilskog med en skyld på 65 øre. Bruket ble kalt Bauten og de fikk skjøte året etter for kr. 1400. Lars var bonde og fisker og hadde en «Listerskøyte» sammen med svogeren Olavius, og bygde sjøhus og naust.²²³ I folketellingen for 1910 bodde Berte og Lars sammen med to barn og en føderådskone på

²¹⁷ Arkivverket, Digitalarkivet: Møre og Romsdal fylke, Ulstein, Ministerialbok nr.509A02 (1833-1847), Fødte og døpte, s.10

²¹⁸ Arkivverket, Digitalarkivet: Møre og Romsdal fylke, Hareid i Ulstein, Klokkerbok nr. 510C01 (1854-1877), Ekteviede 1854, side 94

²¹⁹ Digitalarkivet: 1865-telling for 1516 Ulfsten, Piilskoug s.93

²²⁰ Digitalarkivet: 1900-telling for 1516 Ulfsten, Pilskog østre

²²¹ Arkivverket, Digitalarkivet: Møre og Romsdal fylke, Hareid i Ulstein, Klokkerbok nr. 510C03 (1900-1922), Døde og begravede 1919, side 173

²²² Slinning: Brev datert 26.4.1984. Dette er del av en familiehistorie. Etter at konventikkelplakaten ble opphevet i 1842 var det ikke ulovlig. Kanskje Slinning mener det var upassende for en kvinne å tale i forsamling, ikke at det var ulovlig.

²²³ Bjåstad og Waage (1985b):445ff

Materialet fra tekstilmagasinet

Bauten.²²⁴ Denne gården var også en gjennomsnittsgård, ikke større enn den Berte vokste opp på. Hun døde i 1939, 83 år gammel.

På museets registreringskort er stakken datert til ca. 1830. Produsent er ikke oppgitt, men produksjons- og brukssted er oppgitt å være Hjørungavåg²²⁵. Se O14 etter registreringen for videre kommentar.

3.3.5 O5 - Liv fra Dalsbygd (ca.1850-årene)²²⁶

Bilde 61-62: Liv fra Dalsbygd.

Hjemmevevd liv i rødfarget ull. Det er håndsydd og har ryggsøm, panelsøm og bakovertrekte skuldresømmer og sidesømmer. Livet er skjøtet flere steder, på skuldrene og i sidene. Firkantet ringning fremme og buet fremkant. Tett lukket med 14 hektepar i messing. Halsringningen er pyntet med silkebånd. Fôr i hjemmevevd ubleket bomullslerret. Livet brukes ned i stakken og har tre metallkroker på baksiden for å henge stakken på.

²²⁴ Digitalarkivet: 1910-telling for 1516 Ulstein herred

²²⁵ Hjørungavåg er ei bygd i Hareid kommune, Pilskog er i Hjørungavåg og Kaldhol er på Hareid.

²²⁶ SM.011275

Bilde 63: Fôr på liv.

Dette livet ble gitt i gave til museet i 1982 av Randi Bjørkedal fra Dalsbygd. Tidligere eier var Kanutte Pernille Knudsdatter født 28. juli 1829, datter av Knud Knudsson Indselset (1790-1837) og Anna Pedersdatter (1784-1857). Foreldrene hadde ni barn hvorav sju vokste opp. Knud var bonde og selveier på Knutegarden, Innselset, i Dalsbygd frå 1807 til 1837. Skatteskyld i 1838 var 3 daler og 23 skilling, så Knutegarden var en god gård.²²⁷ Kanutte ble gift til gården Rangsetra 25. juli 1855 med soldaten Erik Elias Andersson Ragnhildsæter (1830-1873)²²⁸ og fikk fem barn. I 1856 fikk Erik skjøte på farsgården Andersgarden, Rangsetra, i Dalsfjord og fikk faren på kår. Andersgarden var selveid og hovedbruket, med en skatteskyld i 1838 på 2 daler, 3 ort og 21 skilling. Det var således en gjennomsnittlig gård. Erik omkom på vinterfiske utenfor Svarteskjeret i 1873, og sønnen Anders måtte tidlig ta over gården med moren og farfaren. Kanutte døde i 9. mai 1919, 90 år gammel.²²⁹

På registreringskortet er det ikke oppgitt produsent, men Rangseter står oppført som produksjons- og brukssted. Det kan trolig være at det er Kanutte som har tilvirket livet. På registreringskortet er livet er datert til ca. 1849-59, men dersom livet er sydd til Kanutte må dateringen endres til etter hun giftet seg med Erik i 1855. Alternativt kan hun ha arvet livet etter hun kom til Ragnhildsæter, men jeg tror at Kanutte fikk livet sydd til seg fordi dateringen er det museet som har gjort, og ikke giver. På notatet står det videre: "Mi mor f. 1903 hugsar at ho brukte dette livet, helst om sundagar, då til kvit skjorte og myrk stakk».

²²⁷ Myklebust (2005):387 og Digitalarkivet: Digitalpensjonatet, Busetnadssoga for Volda: Døpte i Volda 1817-1900

²²⁸ Digitalarkivet: Digitalpensjonatet, Busetnadssoga for Volda: Vigde i Volda 1817-1920

²²⁹ Myklebust (2005):575f

3.3.6 O6 - Stakk fra Ørskog (1860-årene)²³⁰

Bilde 64-65: Stakk fra Ørskog.

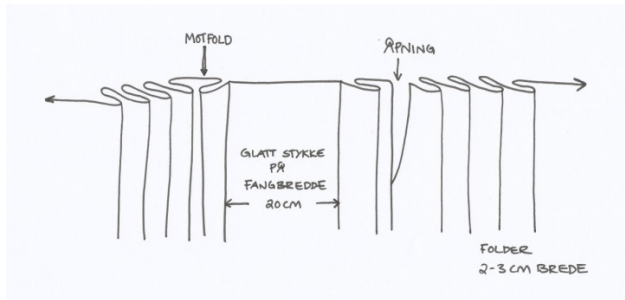
Stakk i svart ulldamask som har blitt endret. Den besto primært av fire vevhøyder med jarekanter i begge sider, sydd sammen for hånd. Sekundært har stakken blitt forlenget og fått ny fanghøyde og linning, der fanghøyden og forlengelsen er sydd med maskin og linningen for hånd. I dag består stakken av tre ulike damaskkvaliteter; primærstoffet, fanghøyden og forlengelsen. Stakken har et glatt stykke midt på foran og er foldelagt mot høyre med 16 folder, sydd for hånd. Linningen er i ulldamask og sydd på for hånd. Stakken lukkes med en metallhekte, er skøytet nedenfor linningen på baksiden, og har hengefald. Skoning i ubleket hjemmevevd bomullslerret sydd på for hånd. Stakken har en metallhempe midt på bak på linningen for å hekte på livet, og skal brukes utenpå livet.

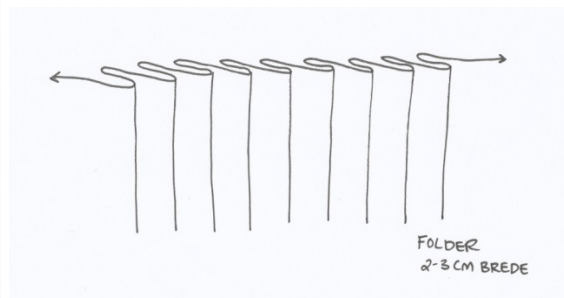
Bilde 66: Hengefald og skoning på stakk.

²³⁰ SM.011018

Materialet fra tekstilmagasinet

Bilde 67: Foldelegging på fremside av stakk.

Bilde 68: Foldelegging på bakside av stakk.

Denne stakken ble gitt i gave til museet av Turid Langeland fra Ålesund i 1993. Tidligere eiere er Sofie Rasmusdatter Storvik og datteren Anna Sofie Søholt. Karen Sofie Elisabet ble født 24. januar 1839. Foreldrene var Rasmus Rasmussen Storvig (1816-1904) og Ingeborg Hanna Petrine Jørgensdatter Lid (1812-1870), og de hadde ni barn hvordan to døde i ung alder. Rasmus var bonde på farsgården Storvik og var ellers bygningsmann. Han var også den første som tok initiativ til skiping av Ørskog Sparebank.²³¹ 29. mai 1864 giftet Sofie seg med Jens Andreas Fredriksen Søholt (1836-1868)²³² og fikk to barn. I folketellingen i 1865 er paret oppført på Jens sin hjemgård Fredriksgården, Sjøholt, på Sjøholt med hans foreldre, en yngre bror, en tjenestekar og en tjenestepike. Faren er oppført som bonde og selveier og Jens er «udskiftningsassistent»²³³ men etter hvert tok Jens over farsgården. Sofie ble enke etter bare fire års ekteskap og satt igjen med datteren Anne på to år og et spedbarn.²³⁴

Anne Sophie ble født 23. februar 1866.²³⁵ Hun giftet seg i 1885 med Kristen Andreas Ellingsen Viseth (1855-1939) og de fikk ti barn sammen hvorav ni vokste opp. Anne og Kristen tok over hennes farsgård Fredriksgården og Sofie kom på kår. Kristen ble da selveiende bonde og var i tillegg underoffiser og hadde verv som overformynder. I folketellingen i 1910 har de åtte barn, en svigersønn og to tjenestepiker, samt Sofie på kår i husholdningen.²³⁶ Anne levde på Fredriksgården hele sitt liv og døde i 1953, 87 år gammel. Sofie ble 77 år og døde i 1916.²³⁷

En merknad på registreringskortet sier at deler av stakken kan ha vært brudestakken til Sofie og det er derfor satt en datering til 1864 med spørsmålstejn. Stakken kan da opprinnelig

²³¹ Giske (1990):492

²³² Arkivverket, Digitalarkivet: Møre og Romsdal fylke, Ørskog i Ørskog, Klokkerbok nr.522C03 (1854-1871), Ekteviiede 1864, side 119

²³³ Digitalarkivet: Folketelling 1865 for 1527 Ørskog prestegjeld

²³⁴ Giske (1990):372

²³⁵ Arkivverket, Digitalarkivet: Møre og Romsdal fylke, Ørskog, Ministerialbok nr.522A09 (1863-1877), Fødte og døpte 1866, side 41

²³⁶ Digitalarkivet: Folketelling 1900 og 1910 for 1527 Ørskog herred

²³⁷ Giske (1990):372

Materialet fra tekstilmagasinet

være fra 1860-årene. Produsent er ukjent og bruks- og produksjonssted er opplyst å være Ørskog, noe som stemmer.

3.3.7 07 - Bestekjole fra Vatne (1873)²³⁸

Bilde 69-70: Bestekjole bestående av kjoleliv og stakk fra Vatne.

Bilde 71-72: Kjoleliv foran og bak.

²³⁸ SM.008023 og SM.013771

Materialet fra tekstilmagasinet

Hjemmevevd kjoleliv i svart og brunrutet ull med ermer og bol i samme stoff. Sydd for maskin og hånd og har panelsøm og bakovertrekte skuldresømmer og sidesømmer. Rund rigning i halsen med halslinning og buet fremkant. Tett lukket med 13 par metallhefter med stolpe som skjuler hektingen. Livet har et innsnitt under bysten, sydd med maskin. Smal tosøms krokerne. Livet er helfôret med hjemmevevd ubleket bomull. Livet brukes ned i stakken og har hatt en metallkrok midt på bak til å hekte stakken på.

Bilde 73: Fôr på liv. Her ser man tydelig innsnittene sydd med maskin helt ute ved fremkantene som er brettet utover.

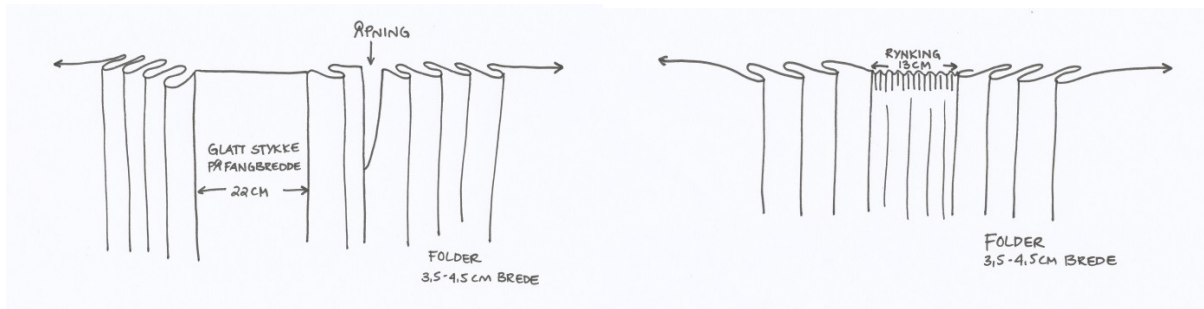
Bilde 74-75: Stakk foran og bak.

Håndsydd stakk i samme stoff som livet; hjemmevevd svart og brunrutet ull i. Sydd sammen av fem vevbredder som har jarekanter i begge sider. Stakken har et glatt stykke midt på foran

og har fire folder foldelagt mot høyre og seks folder foldelagt mot venstre. Rynket felt bak med en halv fold over på begge sider. Lukkes med to metallhefter. Stakken har hengefald. Skoning i kjøpestoff i bomull og lomme i samme stoff som fôret på livet. Stakken har en metallhempe midt på bak på linningen for å hekte på livet og skal brukes utenpå livet.

Bilde 76: Hengefald og skoning på stakk.

Bilde 77: Foldelegging fremside av stakk.

Bilde 78: Foldelegging bakside av stakk.

Denne bestekjolen er gitt av Inga Tennfjord fra Tennfjord i Haram, som ga kjolen i gave til museet 25. april 1961. Produsent og tidligere eier er Berte Marie Tennfjord. I museumsprotokollen står det: «1 brunruta Kjole (skjørt), 1 brunruta trøye til samme. Berte Marie Tennfjord f. 28.06-1851. Til minne ved Inga Tennfjord.» og videre: «Denne kjole m/trøye og stakk er spunnen, farga, voven og sydd av Berte Marie Tennfjord då ho var 16 år gamal». Årstallet 1851 er feil her, det skal være 1857. Denne kjolen har samme aksesjon som O12, og der står det i museumsprotokollen at «Denne kjolen m/trøy er og spunnen, farga, voven og sydd av Berte Marie og er ~~då 64 år gamle~~». De fire siste ordene er strøket over, men det stemmer med når Berte ble gift i 1896 og bekrefter at det er riktig person og at fødselsår da er 1857.

Berte ble døpt Berta Maria og født 28. juni 1857.²³⁹ Foreldrene var Arne Arnesen Lunde jr. (1820-1901) og Ingeborg Jetmundsdatter (1832-1899), og de fikk seks barn hvorav

²³⁹ Arkiverket, Digitalarkivet: Møre og Romsdal fylke, Skodje, Klokkerbok nr.524C04 (1855-1864), Fødte og døpte 1857, side 17

fire vokste opp. Arne og Ingeborg var søskenbarn og giftet seg i 1854. Samme år fikk Arne bygsel på halve farsgården til Ingeborg, nemlig bruket Østengarden, Krogsæter, i Vatne. Svigerfaren fortsatte med å drive den andre halvdel frem til 1866, da fikk Arne hele bygselen og svigerforeldrene Jetmund og Malene kom på kår på Østengarden i egen kårstue.²⁴⁰ I folketellingen for 1865 finner vi Berte Arnesdatter på gården Krogsæter i Skodje sammen med foreldrene. Arne er oppgitt som bonde og selveier og har i tillegg en liten sønn og foreldrene sine på kår i husholdningen. Gården har en hest, fem storfe, 11 sauer, sju geiter og en gris. De sådde 2 ½ tønner havre og 1 ½ tønner poteter.²⁴¹ Gården var altså en vanlig gård på Sunnmøre, men økonomien var dårlig og i 1873 overtok prokuratoren²⁴² bruket og solgte det videre. Jetmund og Malene døde i henholdsvis 1873 og 1875, og Arne og Ingeborg flyttet inn i «Malenes kårstue» i 1875.²⁴³

26. juni 1896 giftet Berte seg med Peter Elias Tomassen Tenfjord (1847-1919) og de hadde ingen barn.²⁴⁴ Peter var odelsgutt til Eljasgarden, Tenfjord, i Vatne, men ble blind da han var 12 gammel. Han sa derfor fra seg retten til gården mot å få kår og fikk bygd ei stove. Han fikk også tillagt et lite jordstykke av Eljasgarden uten at det ble formelt utskilt. Nabobarna kom ofte innom kårstua og fikk potetkaker og syntes at «Berte var så fin å sjå på, og så snild».²⁴⁵ Når Berte døde vet man ikke.

²⁴⁰ Slyngstad (1983b):162ff

²⁴¹ Digitalarkivet: Folketelling 1865 for 1529 Skodje prestegjeld

²⁴² Sakfører ved under- og overrettene.

²⁴³ Slyngstad (1983b):162

²⁴⁴ Arkivverket, Digitalarkivet: Møre og Romsdal fylke, Vatne i Skodje, Ministerialbok nr.525A04 (1880-1899), Ekteviede 1896, side 157

²⁴⁵ Arkivverket, Digitalarkivet: Ministerialbok for Skodje prestegjeld, Vatne sokn 1880-1899 og Slyngstad:101

3.3.8 O8 - Drakt med liv og to stakker fra Valldal (1880-årene)²⁴⁶

Bilde 79-80: Liv og stakk fra Valldal

Livet og stakkene inngår i samme aksesjon og har trolig blitt brukt sammen.

Bilde 81-82: Rutete liv fra Valldal.

²⁴⁶ SM.005677, SM.005675 og SM.005668

Materialet fra tekstilmagasinet

Hjemmevevd liv i svart og rødt ullstoff. Håndsydd og har ryggsøm, panelsøm og bakovertrekte skuldersømmer og sidesømmer. Panelsømmene går inntil ryggsømmen og ned i en tunge med en splitt på hver side. Rund, liten rigning fremme og buet fremkant. Lukkes med to hektepar i metall øverst over en 14 cm lang åpning, med påfølgende 7 tette hektepar. Helføret i hjemmevevd ubleket bomullslerret. Foran har livet to flaskesplitter. Livet brukes ned i stakken og har en metallkrok midt på bak for å hekte stakken på.

Bilde 83: Fôr på liv.

Bilde 84-85: Rutete stakk fra Valldal.

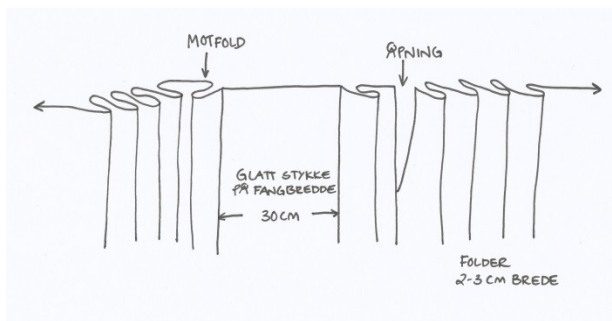
Hjemmevevd stakk i svart og rødlilla rutemønster i ullstoff. Sydd med maskin og for hånd. Stakken består av fem vevhøyder med jarekanter i begge sider, sydd sammen for hånd. Glatt stykke foran og foldelagt mot høyre med 19 folder. Lukkes med to hektepar i messing. Stakken har hengesfald og lomme. Skoning i stivt kjøpebånd i bomull sydd på med maskin.

Materialet fra tekstilmagasinet

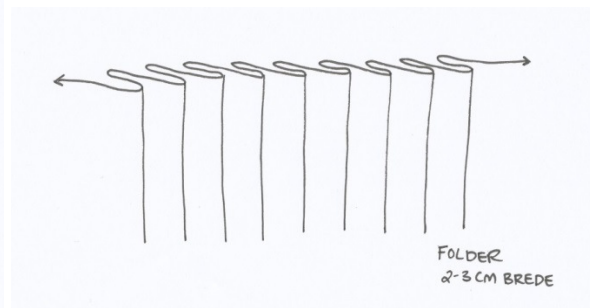
Stakken har en metallhempe midt på bak på linningen for å hekte på livet, og skal brukes utenpå livet.

Bilde 86: Hengefald og skoning på stakk.

Bilde 87: Foldelegging på fremside av stakk.

Bilde 88: Foldelegging på bakside av stakk.

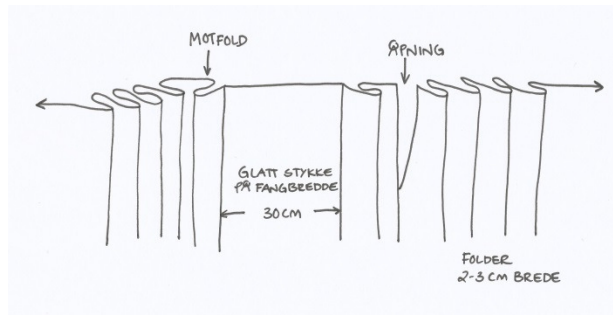
Bilde 89-90: Blåruta stakk fra Valldal.

Hjemmevevd stakk i svart og blått rutemønstret ullstoff. Håndsydd og består av fem vevhøyder med jarekanter i begge sider. Glatt stykke foran og foldelagt mot høyre med 22

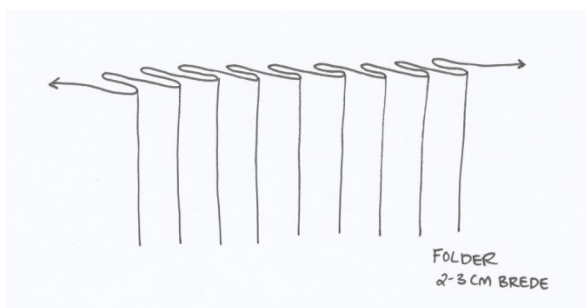
folder. Lukkes med et hektepar i messing. Skoning i stivt kjøpeband i bomull og hengefald. Stakken har hatt en metallhempe midt på bak på linningen for å hekte på livet, og skal brukes utenpå livet.

Bilde 91: Hengefald og skoning på stakk.

Bilde 92: Foldelegging på fremside av stakk.

Bilde 93: Foldelegging på bakside av stakk.

Drakten har tilhørt Gurine Iversdatter Linge fra Valldal, og ble gitt i gave til museet i 1950 av «Gurine Linges arvinger». Gurine ble født 1858 og foreldrene var Iver Andreas Knutsen (1823-) og Gunhild Jørgensdatter (1815-). Dette var Gunhilds andre ekteskap etter at hun ble enke i 1850. Den første mannen hennes var Zacharias Olssen (1811-1850) som hadde odel på Sakriasgarden, Linge, i Valldal. Gunhild giftet seg med Iver i 1851 og fikk seks barn med ham i tillegg til de tre hun hadde med sin første mann.²⁴⁷ Videre finner vi Gurine på Sakriasgarden i folketellingen for 1865, der faren driver Sakariasgarden som leilending. I husholdningen har han kona, åtte barn og moren sin på kår. Gården har en hest, åtte kyr, 20 sauer, 14 geiter og en gris. De sådde 2 tønner bygg, 2 ½ tønner havre og 5 tønner potet.²⁴⁸ Linge er altså en gjennomsnittlig sunnmørsgård. Et notat på registreringskortet forteller at Gurine ble kalt «Tonganes Gurina» og var budeie og lærer på husmorskolen. Ellers vet man ikke om Gurine ble gift eller når hun døde. Kallenavnet Tonganes Gurina gir heller ingen spor.

²⁴⁷ Tafjord (1952):222 og Tafjord (1966):56

²⁴⁸ Digitalarkivet: Folketelling 1865 for 1524

Materialet fra tekstilmagasinet

Produsent er ukjent, men bruks- og produksjonssted er oppgitt å være Valldal. Plaggene er datert trolig å være fra 1860-70. Jeg daterer det til 1880-årene i henhold til fødselsdato.

3.3.9 O9 - Stakk fra Stranda (1880-90årene)²⁴⁹

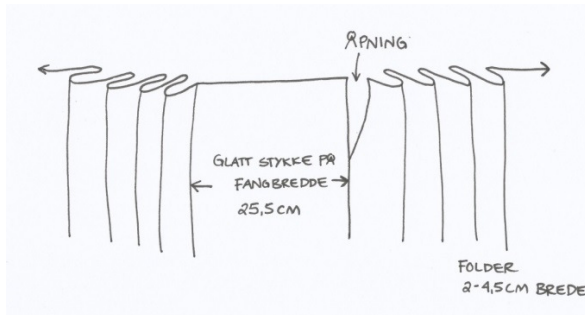
Bilde 94-95: Stakk fra Stranda.

Stakk i svart ulldamask sydd med maskin. Stakken har blitt endret og besto primært av fire vevhøyder med jarekanter i begge sider. Sekundært har stakken blitt forlenget og fått ny fanghøyde og ny linning. I dag består stakken av tre ulike damaskkvaliteter; primærstoffet, fanghøyden og forlengelsen. Stakken har et glatt stykke midt på fanghøyden, og fire folder foldelagt mot høyre og fire foldelagt mot venstre. Bak er det et felt med rynking. Stakken lukkes med to metallkroker. Skøyten på stakken har to legg og kostekant nederst. Skoning i bomull. På baksiden har stakken tre metallkroker på linningen for å hekte på livet, og skal brukes utenpå livet.

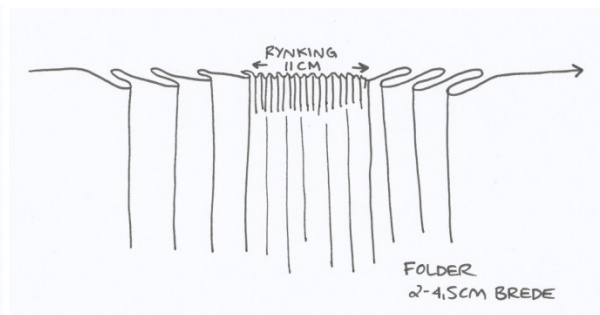
²⁴⁹ SM.010035

Bilde 96: Legg, skoning og kostekant på stakk.

Bilde 97: Foldelegging foran på stakk.

Bilde 98: Foldelegging og rynking bak på stakk.

Giver av denne stakken er Anna Vanngen fra Stranda. Registreringskortet inneholder få opplysninger, bare at tidligere eier er Gurina Kjølås, gift 1863. Ane Gurine ble født 21. mars 1837 og foreldrene var Knut Hansson og Siri Larsdatter på Oxvig.²⁵⁰ I Stranda bygdebok finner vi igjen familien med foreldrene Knut Hansson Ødegård og Sigrid Larsdatter Opsvik med Gurina som den yngste av seks barn. Sigrid var enebarn av bonden Lars Olsson Opsvik og Gurid Sæbjørnsdatter Kjølås, og hun og ektemannen Knut tok over hennes farsgård Olagarden, Opsvik.²⁵¹ Opsvik er trolig en av de eldste gårdene i Stranda, og navnet har vært skrevet på «uteljande mange måtar», deriblant som Oxvig.²⁵² Foreldrene Sigrid og Knut ble gift i 1817, og kan hende tok de over gården Olagarden da. Olagarden var det ytterste tunet på Opsvik, og da jordutskiftingen kom fikk de sin jord lagt i de bratte bakkene. Men selv om det var bratt var jorden dyp og grøderik. I 1854 var husene på gården verdsatt og brannforsikret til 318 daler. Da var det listet opp at gården besto av stue, matstue, nystue, stabbur, løe, tre fjøs, stall, eldhus og kårhus, og var således en god gård.²⁵³

²⁵⁰ Arkivverket, Digitalarkivet: Møre og Romsdal fylke, Stranda, Ministerialbok nr. 520A04 (1827-1864), Fødte og døpte 1837, side 62-63

²⁵¹ Langlo (1964):262

²⁵² Kjølås (1954):86

²⁵³ Kjølås (1954):95

Gurina ble gift med Thore Nielsson Kjølås 31. mai 1863²⁵⁴ og de hadde ingen barn. Tore var odelsgutt til Larsgarden, Kjølås, på Stranda. Kjølås var en «eldgamal» og stor gård som ble regnet blant en av de beste korngårdene. Larsgarden hadde vært i samme slekt siden 1500-tallet med en ren linje på mannsiden frem til 1900-tallet. I 1854 var husene på gården verdsatt og brannforsikret til 317 daler med røykstue med ovn, matstue, nystue, stabbur, løe, tre fjøs, stall og eldhus. Med andre ord en gård som den Gurina hadde vokst opp på. Gården fikk mange nybygg i 1870-årene, og under jordutskiftingen i 1885 flyttet Larsgarden husene sine fra det gamle fellestunet og «ned under bakkene». Løa ble utvidet under flyttingen, og stuehuset som hadde vært en blanding av røykstove og hus i to etasjer ble nå helt ombygd til å bli to hele høyder og ark.²⁵⁵ På Sunnmøre Museum har vi et lignende hus fra Stranda som er blanding av røykstove og hus med to etasjer:

Bilde 99: Bakkestova fra bruket Bakken, Habostad, står i dag på Sunnmøre Museum. Huset består av røykstove med fordør, stove, kammer, og matstove med fordør og kammer, alt i ett.²⁵⁶

Gurina og Tore står ikke oppført med barn, men Tores brordatter og Gurinas brorsønn giftet seg 1895 og tok over Larsgarden. Gurina døde i 1930, 93 år gammel.²⁵⁷

Stakkens produsent og brukssted er ukjent og plagget er fra museet datert til trolig å være fra 1880-90-årene. Med Gurina som eier kan jeg fastslå at brukssted er Larsgarden på Stranda.

²⁵⁴ Arkivverket, Digitalarkivet: Møre og Romsdal fylke, Stranda, Ministerialbok nr. 520A06 (1844-1881), Ekteviede 1863, side 44

²⁵⁵ Kjølås (1954):152f

²⁵⁶ Dette bruket lå på samme gård som Framgarden som omtales i pkt. 4.3.10.

²⁵⁷ Kjølås (1954):152

3.3.10 O10 - Kjoleliv fra Stranda (1880-90-årene)²⁵⁸

Bilde 100-101: Kjoleliv fra Stranda.

Kjoleliv i mørkeblått ullstoff med småblomstret mønster i relieff. Sydd for hånd og med maskin og har panelsøm. Lukkes med 18 hektepar i metall på midten i foret, og med 10 metallhefter og trådhemper midt under venstre erme. Tosøms krokerme med volum og rynking oppe ved skuldrene. Bred halslinning som er forsterket med et grønt, tykt og grovvevd tøy som stiver opp halsen. Halslinningen er trukket med silke og blonder. Pyntet med dekorstoff i lys lilla silke under svart blondestoff i bomull. Svart agramanpynt i bomull. Livet smalner av nedover og går ned i en liten spiss foran og bak. Avstivet med metallspiler foran og bak. Helfôret med kjøpestoff i bomull. Livet skal brukes ned i skjørtet og har spor etter hempe til å henge skjørtet på midt på baksiden.

Bilde 102: Fôr på kjoleliv.

²⁵⁸ SM.011012

Giver av dette kjolelivet er Oddlaug Kjølås fra Stranda, som gav museet plagget i gave i 1993. På registreringskortet står det livet har tilhørt Olave Severine Drege f. 1835 fra Knutgarden på Stranda. Opplysninger om fødselsår og fødested stemmer ikke. Første eier er Olave Severine født 1847 på Habostad i Stranda. Foreldrene var Petter Larssen Habostad (1815-1857) og Ane Birgitte Jensdatter Hagen (1818-1889), og de hadde to barn sammen. Faren var bonde og leilending på gården Framgarden, det fremste bruket på Habostad, som var kirkegods frem til 1915. I 1854 var husene forsikret og taksert til 231 daler. Da besto gården av stue med ovn, matstove, nystue, stabbur, løe, stall, kufjøs og smalefjøs. I 1875 var husene oppgradert og forsikret og taksert til 635 daler. Gården besto nå av røykstove med fordør, kove og kammer, matstove med fordør og tre ganger, stabbur, nystue med fordør og to ganger, løe, flere fjøs, stall og eldhus, samt to setre med kufjøs og smalefjøs på den ende og sel og fjøs på den andre. Ane giftet seg igjen året etter at Petter døde, da Olave var ti år gammel, og fikk ett barn til.²⁵⁹ I løpet av Olaves barndom vokste Framgarden til å bli en god sunnmørsgård, og i dag står den gamle røykstova på Sunnmøre Museum:

Bilde 103: Den gamle røykstova på Framgarden som i dag står på Sunnmøre Museum.

Olave giftet seg 19. juni 1870 med Peder Andreas Sakariassen Drege (1835-1886) og de fikk sju barn sammen hvorav fem vokste opp. Peder var selveier og tok over farsgarden Sakariasgarden, Drege, på Stranda. I 1854 var husene på gården forsikret og taksert til 329 daler og bestod av røykstue med ovn, nystue, matstove, stabbur, løe, tre fjør, stall, eldhus og vedskot. I 1875 var husene forsikret og taksert til 738 daler, og gården bestod av røykstue med fordør, kove, kammer, vedaskot, en liten røykstue med fordør og kammer, nystue med fordør og to ganger, stabbur, løe, stall, flere fjøs, eldhus, vedaskot, smie og perseinnretning,

²⁵⁹ Kjølås (1954):214f og Langlo (1964):122

Materialet fra tekstilmagasinet

samt sel på setra. Den største røykstua ble bygd i 1873 og ny løe ble bygd i 1888. I 1899 ble den minste røystua revet og et toetasjes hus bygd i stedet. Peder ble slått i hjel av en «fark» i Ålesund i 1886, 51 år gammel, og Olave giftet seg igjen to år etter med Ole Jørgen Andreassen Ringstad (1863-1945). De fikk ingen barn.²⁶⁰ Olave giftet seg til en gård som hadde større verdi enn farsgården hun vokste opp på. Det er ikke kjent når Olave døde.

Produsent av livet er ukjent men produksjonssted er Stranda. På registreringskortet er livet datert til trolig å være fra 1880-90-årene.

3.3.11 O11 - Finkjole med kjoleliv, to liv og skjørt fra Valldal (slutten av 1800-tallet)²⁶¹

Bilde 104-105: Finkjole fra Valldal, kjoleliv og skjørt.

Drakten består av kjoleliv, to liv og et skjørt, og alle plaggene er sydd av samme stoff.

²⁶⁰ Langlo (1964):190

²⁶¹ SM.005670, SM.005676, SM.005671 og SM.005669

Materialet fra tekstilmagasinet

Bilde 106-107: Kjoleliv foran og bak.

Kjoleliv i grønn ull med svart håndtrykk med blomster- og rankemønster. Sydd for hånd og med maskin og har panelsøm og rygg som går ned i en spiss. Lukkes med to metallhefter på halslinningen, og en stolpe skjuler lukkingen. Tosøms krokerne med rynker og volum oppe ved skulderen. Innsnitt under bysten, og spiler i rygg og front. Livet er pyntet med legg og svarte og brune bånd. Helfôret med hjemmevevd ubleket bomull. Livet skal brukes utenpå stakken, og har en krok bak på innsiden til å hekte stakken på.

Bilde 108: Fôr på kjoleliv.

Materialet fra tekstilmagasinet

Bilde 109-110: Liv foran og bak.

Liv i samme stoff og fôr som kjolelivet. Håndsydd med helklipt rygg og bakovertrekte sidesømmer og skuldresømmer. Skjøtet under armringingene og på skuldrene. Halsrigningen er vid og rundet, og fremkanten buet. Lukkes med to hekker øverst ved halsrigningen og seks hektepar i metall fra nedkanten og opp, slik at et felt på 15 cm er hektefritt over bysten. Livet har en splitt bak, og innsnitt under bysten. Livet brukes ned i stakken og har to metallkroker over splitten bak til å henge stakken på.

Bilde 111: Fôr på liv. Her ser man tydelig sømmen på innsnittene ute ved kantene.

Materialet fra tekstilmagasinet

Bilde 112-113: Liv 2 foran og bak.

Liv i samme stoff og fôr som kjolelivet og liv 1. Livet har blitt sydd inn sekundært og har en lomme i foret, men er ellers sydd på samme måte som liv 1.

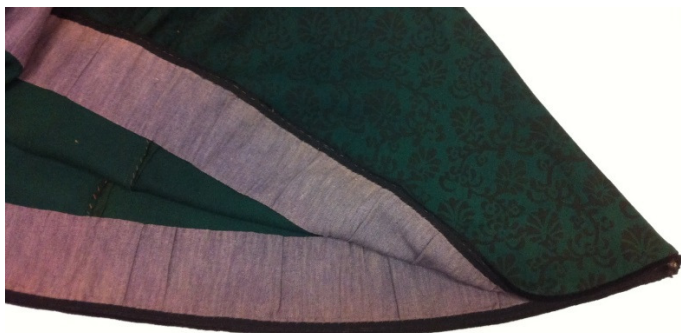
Bilde 114: Fôr på liv. Her ser man innsnittene ved fremkantene og de innsydde feltene under armringningene.

Materialet fra tekstilmagasinet

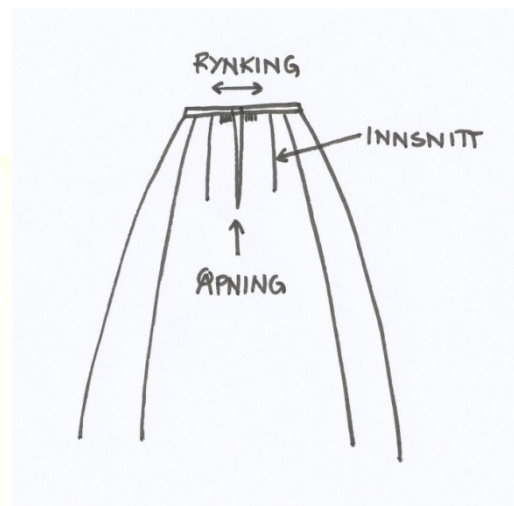

Bilde 115-116: Skjørt foran og bak.

Skjørt i samme stoff som overdelene. Består av sju utskrådde vevhøgder med og uten jarekanter sydd sammen med maskin og for hånd. Vidden er samlet bak, med et rynkefelt og innsnitt på begge sider av åpningen. Lukkes med et metallhektepar. Skoning i hjemmevevd bomullsstoff, og kostekant i nedkanten. Metallhempe midt på bak som skal henges på overdelen.

Bilde 117: Skoning og kostekant på skjørt.

Bilde 118: Rynking og innsnitt på bakside skjørt

Bilde 119-120: Liv og stakk.

Denne drakten har tilhørt Guri Linge og har samme proveniens og aksesjon som O8. På registreringskortene er alle plaggene datert til trolig å være fra slutten av 1800. Drakten består av blokktrykte plagg som også kalles også trykkrosaplagg. Det samme mønsteret finnes på en annen kjole fra Stranda, som er i museets eie.²⁶² En opplysning på registreringskortet sier at stoffet kunne bli vevd hjemme, så sendt til Mauseidvåg eller Langevåg til farging, pressing og mønstertrykking. Registreringskortet refererer også til Aalesund Museums protokoll, der Gunnvor Ingstad Tretteberg i 1920-årene forteller at «Trykkestakke i brunt og grønt med paatrykk hvite malings prikker eller sorte blomstermønster blev ogsaa meget eftertragtet.», trolig var dette i 1840-50-årene.

²⁶² SM.10.057

3.3.12 O12 - Brudekjole fra Vatne (1896)²⁶³

Bilde 121-122: Brudekjole med kjoleliv og stakk fra Vatne.

Bilde 123-124: Kjoleliv foran og bak.

Hjemmevevd kjoleliv i svart ull med ermer og bol i samme stoff. Sydd for maskin og hånd og har panelsøm og bakovertrekte skuldersømmer og sidesømmer. Rund rigning i halsen og buet

²⁶³ SM.008024 og SM.013770

Materialet fra tekstilmagasinet

fremkant. Halslinning i svart kjøpebånd i bomull. Lukket med 8 svarte kjøpeknapper med preget blomstermønster i horn. Livet har innsnitt under bysten og smal tosøms krokerme. Helfôret med hjemmevevd bomull. Livet brukes ned i stakken og har en påsydd metallkrok bak til å hekte stakken på.

Bilde 125: Fôr på kjoleliv

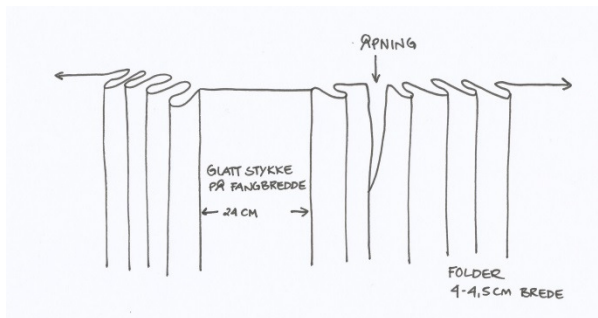
Bilde 126-127: Brudestakk foran og bak.

Maskinsydd stakk i samme stoff som livet. Sydd sammen av fem vevhøyder med jarekanter i begge sider. Stakken har et glatt stykke midt på foran, og seks folder foldelagt mot høyre og seks folder foldelagt mot venstre. Rynket felt bak med en halv fold over på begge sider. Lukkes med to metallhefter. Stakken har hengefald og er pyntet nede med to fløyelsbånd og kostekant i fløyel. Lomme på høyre side i samme stoff som fôret på livet. Stakken har en metallhempe midt på bak på linningen for å henge på livet, og skal brukes ned i livet.

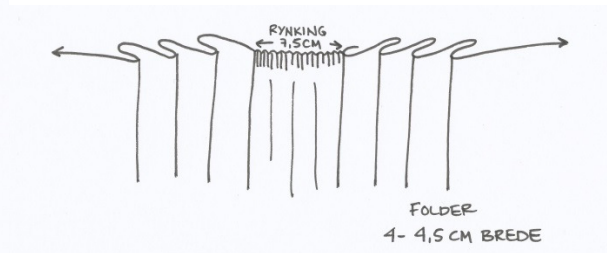
Materialet fra tekstilmagasinet

Bilde 128: Pyntebånd og kostekant på stakk.

Bilde 129: Foldelegging foran.

Bilde 130: Foldelegging bak.

Denne brudekjolen har samme produsent, eier og aksesjon som i O7. Som kommentar til brudekjolen står det i museumsprotokollen: «Denne kjolen m/trøy er og spunnen, farga, voven og sydd av Berte Marie.» På registreringskortet står det at kjolen trolig ble laget i 1874. Det stemmer ikke, Berte giftet seg i 1896 så kjolen dateres deretter. O7, og brudekjolen er tilvirket på akkurat samme måte og sistnevnte gikk nok over til å bli bestekjole etter bryllupsdagen.

3.3.13 O13 - Kjoleliv fra Hareid (slutten av 1800-tallet)²⁶⁴

Bilde 131-132: Kjoleliv fra Hareid.

Maskinsydd kjoleliv i svart silke med panelsøm. Lukkes med ni hektepar i metall og har skjult lukning. Fremstykket har et bredt glatt parti og er foldelagt på begge sider med to folder. Fronten er formet i en svak V fra skuldrene og ned til midjen. Tosøms krokkerme med rynking og litt volum ved skulderen. Helfôret med bomull, trolig kjøpestoff. Livet skal brukes ned i stakken og har en hempe bak til å hekte stakken på.

Bilde 133: Fôr på kjoleliv.

Dette kjolelivet har samme proveniens som O4 og O14. Se O14 etter registreringen for videre kommentar.

²⁶⁴ SM.010455

3.3.14 O14 - Kjoleliv fra Hareid (begynnelsen av 1900-tallet)²⁶⁵

Bilde 134-137: Kjoleliv fra begynnelsen av 1900.

Maskinsydd kjoleliv i svart glatt bomull. Helklipt rygg med to legg i en svak V-form. Dyp firskåren ringning. Fremsiden har legg som på baksiden, men disse er rette og det er tre legg på hver side. Fôr i ubleket bomull som er sydd fast til livet i ryggen og i ermene, men på fremsiden er det løst og lukkes med elleve hektepar i metall. Selve livet lukkes med tre trykknapper. Rigningen har en rektangulær smekke med vannrette folder. Smekken er fôret i samme stoff som resten av livet, og har en avrunding slik at halsen blir rund. Videre er smekken sydd fast oppe ved skulderyømmen på høyre side og lukkes med en trykknapp ved skulderyømmen på venstre side. Man «kler» på seg livet i tre omganger; først lukker man fôret, så smekken og til slutt selve livet. Den firskårne rigningen har et pyntebånd i bomull og

²⁶⁵ SM.010454

Materialet fra tekstilmagasinet

silke som går fra skuldereømmene, langs rigningen og ned på begge sider av lukningen. Nede på fremsiden har livet en ekstra lengde som er sydd opp i nedkanten slik at livet poser seg. Ensøms ermer med svak rynking oppe og bred linning. Livet brukes utenpå skjørtet.

Bilde 138: Før på kjoleliv.

Som nevnt i pkt. 3.3.4 hadde Marie en datter boende hos seg i folketellingen for 1900. Det var den 30-årige ugifte datteren Benna som var skredder av yrke. Det er da nærliggende å anta at det er Benna som har sydd begge kjolelivene, som er datert til å være rundt århundreskiftet. I brevet fra giver står det at kjolelivene og stakken er fra ca. 1830. Stakken er nok riktig datert, men livene er av museet datert til trolig å være fra århundreskiftet, noe som jeg mener stemmer. Det betyr at Gurine ikke kan ha vært eier eller bruker av livene, men hun var nok eier av stakken. Hverken brevet eller registreringskortene opplyser produsent, men på kortene står det at alle tre plaggene har Hjørungavåg som produksjons- og brukssted. Siden stakken har en forlenging i samme stoff som det nyeste kjolelivet har plaggene sannsynligvis blitt brukt sammen, og trolig også det andre kjolelivet. Stakken har trolig blitt tilpasset de nyere kjolelivene.

Materialet fra tekstilmagasinet

Bilde 139-140 (t.v.): Kjoleliv fra slutten av 1800 med stakk fra ca. 1830. Bilde 141-142 (t.h.): Kjoleliv fra begynnelsen av 1900 med samme stakk fra 1830.

3.3.15 O15 - Kjoleliv fra Sykkylven (slutten av 1800-tallet)²⁶⁶

Bilde 143-144: Prikkede kjoleliv fra Sykkylven.

Kjoleliv i trolig hjemmevevd ull med prikkemønster der prikkene er trykt på stoffet. Sydd med maskin for hånd og har panelsøm. Rund halsrigning helt oppe i halsen med krave i fløyel. Lukkes med sju hektepar i messing med og en 3 cm stolpe i fløyel som skjuler hektingen. Innsnitt under bysten og tosøms krokerne med rynking og volum ved skuldrene. Helfôret i hjemmevevd ubleket bomull. Livet har hatt spiler med disse er fjernet. Livet ble brukt nede i stakken og har en krok bak for å hekte stakken på.

²⁶⁶ SM.010257

Bilde 145: Fôr på kjoleliv

Aksesjonen til dette livet er ikke opplyst på registreringskortet, bare tidligere eier og produsent som er Bastianne Aure fra Sykkylven. Bastianne ble født 16. april 1877²⁶⁷ og foreldrene var Peder Knutsen Grebstad (1841-1918) og Nikoline Bastiansdatter Aurdal (1839-1912). De fikk seks barn hvorav fem vokste opp, men ett døde ungt. Peder og Nikoline tok over farsgården hennes Andersgarden, Aurdal, i Sykkylven, og Peder drev den sammen med svigerfaren de første årene før han tok over hele bruket. I 1875 hadde de en hest, en unghest, ti kyr, tre ungfø, 21 sauer, ni geiter og en gris på gården. De sådde tre tønner blandkorn, fire tønner havre og fire tønner poteter. Skylda på gården i 1838 var 3 daler og 23 skilling, så det var en god gård.²⁶⁸ Bastianne giftet seg med Peter Carolus Nilssen Aure (1860-1924) fra Jangarden i Sykkylven, og de fikk to sønner. Dette var Peters andre ekteskap. Han var først gift med Karen Larsdatter Klokkehaug (1842-1897) som var enke etter Elias Johnsen Aurstad (1812-1883) fra Volda. I skiftet etter Elias i 1883 gikk Myregarden, Styrkågården og plassen Uren over til Karen som giftet seg med Peter i 1886. Karen bygslet Myregarden bort til bror sin og hun og Peter fikk kår.²⁶⁹ Etter at han ble enkemann flyttet Peter i 1901 til Styrkågården, Vik, i Sykkylven, der han bygde seg stue og løe på et stykke av bruket der han hadde 2 kyr. Resten av Styrkågården var bygslet bort. Peter var ikke bonde, han hadde gått underoffiserskolen og avansert til kaptein. Han var livsforsikringsinspektør, styreformann i Sykkylven Sparebank fra 1895 til 1924 og en interessert kommunepolitiker. Han var ordfører i Sykkylven i periodene 1899-1904, 1908-1910 og 1919-1924. Årbok for Sykkylven 1992 skriver at Bastianne i 1890-årene hadde en burgunder trykterosakjole, med skjørt som slepte i gulvet og figursydd og fløyelspyntet trøye. «Det var ei staseleg Bastianne Aure som skreid

²⁶⁷ Arkivverket, Digitalarkivet: Møre og Romsdal fylke, Sykkylven i Ørskog, Klokkebok nr. 523C01 (1865-1877), Født og døpte 1877, side 94

²⁶⁸ Aurdal (1972):320

²⁶⁹ Aurdal (1972):2-27f

Materialet fra tekstilmagasinet

oppover kyrkjegolvet om preikesundagane ved sida av mannen son, ordførar og kaptein, P.C.N. Aure i si kapteinsuniform. Hadde ho det flotte silkesjalet sitt, stort som ein duk, med 50 cm lange silkefaks, såg ho ut som ei dronning med kjolen slepande i golvet. Han var nok kry av si unge, vakre kone, kapteinen». ²⁷⁰ I 1940 tok Bastianne som enke over hovedbruket på Styrkågården i tillegg til det hun hadde av bruket fra før. En del av gården ble utskilt og solgt til enken etter han som hadde hatt bygsel. Bastianne hadde fem kyr, fire sauer og en hest på gården frem til hun døde i 1957, 80 år gammel. ²⁷¹

Produksjonssted er ikke opplyst, men det står at brukssted var Vik. Kjolelivet er datert til trolig å være fra slutten av 1800. Ettersom Peters første kone døde i 1897 og han flyttet til Vik i 1904, daterer jeg plagget til å være fra begynnelsen av 1900-tallet.

²⁷⁰ Neset (1992):27

²⁷¹ Aurdal (1975): 95f

4 Analyse av draktmaterialet

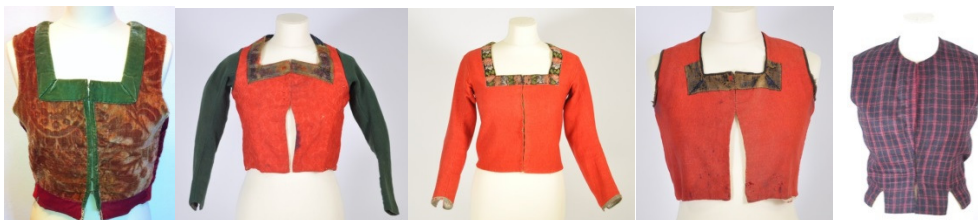
Jeg har brukt Pedersens formel for gjenstandsanalyse og følger hans oppsett fra pkt. 1.4.3. Det første jeg undersøkte var om det finnes regulariteter i utformingen av plaggene. Om det finnes flere typer liv og stakker i materialet, om de enkelte typene viser store variasjoner i utforming og materiale, og om det er bestemte deler av plagget som er konstante mens andre trekk viser store ulikheter. For å finne ut dette har jeg foretatt en variasjonsanalyse av plaggene. Som konklusjon på hva det er som bestemmer plaggets form og hvilke årsaker der er til variasjoner av utformingen, har jeg definert ulike grader av normbundhet: sterkt normerte trekk, mindre normerte trekk og lite normerte trekk.

4.1 Liv

Livene kan deles opp i tre kategorier; folkedraktliv som er det eldste materialet, motedrakt som er det nyeste, og det jeg kaller overgangsplagg som er kategorien mellom disse. Med overgangsplagg mener jeg de plaggene som har trekk fra både folkedrakt og motedrakt, og som kanskje kan gå for å være folkelig mote.

4.1.1 Folkedraktliv

De fire første registrerte livene i oppgaven, O1, O2, O3 og O5, datert fra begynnelsen av 1800 til ca. 1850, og O8 er datert til 1880-årene:

Bilde 146-150: Fra venstre: O1, O2, O3, O5 og O8.

Jeg tar først for meg de fire første livene, og så O8 for seg. Det man umiddelbart ser er at alle de fire livene har firkantet, bred halsrigning som er kantet med pyntebånd. Dette samt de klare, sterke fargene er renessansetrekk.²⁷² Livene er laget i ullstoff, de to første i eksklusive kjøpestoff og de to siste i hjemmetilvirket. Tre av livene er røde, og to av dem har ermer, ett i kjøpeklede og ett i samme hjemmetilvirkede stoff som bolen. Fargekombinasjonen rød bol og grønne ermer ble gjerne brukt av førstegangsbruder i Vanylven. Enkebrudene kunne ha grønt

²⁷² Med renessansen i analysen mener jeg tysk renessanse.

liv med røde ermer.²⁷³ Begge ermeliiv har krockerme. Går vi inn på sømmen er de tre siste livene sydd på nøyaktig samme måte: de er håndsydde med spilesøm, ryggsøm, panelsøm, bakovertrekte skulder- og sidesømmer og buet fremkant. Alt dette er klare rokokkotrekk. Disse tre livene har også trange ermeringninger som er vanlig på eldre liv, og her kommer nødvendigheten av å måle høyden under ermringningen inn. O5 er datert til 1850-årene, men har en smal rygg som tilsier at det kan være fra 1820-tallet. Men formmessig og sømteknisk passer det med 1850-tallet.

O1 har helklipt rygg som er trekk fra renessansen og ryggen er bred. Det er laget av plysj, som er et renessansestoff. Livet har normale side- og skuldereømmer, rett fremkant og har også primært hatt en smalere kanting. Livet har opprinnelig vært sidt når man tar i betraktning tiden det ble laget i og at folk var kortere. Plysjlivet er utvidet under ermene og i nedkanten for å tilpasses en større kropp. Det er vanskelig å se spor i plysj, men det kan som nevnt opprinnelig ha vært et snøreliv. Rokokkoen har snøreliv, men man finner det i renessansen også. Det er også en del plysj i annet rokokkomateriale. Vi vet ikke grunnlaget for at datering er lagt til 1820, men registreringen og analysen tyder på at plysjlivet er eldre og fra siste halvdel av 1700-tallet. Da får vi på en måte to typer folkedraktliv innenfor samme modell hvis vi ser på sømmen, men der alle de fire folkedraktlivene altså har trekk fra renessansen og rokokkoen.

O8 er også et folkedraktliv, men det skiller seg ut fra de øvrige fire, først og fremst med å ha buet ringning og innsving i livet. O8 er håndsydd med spilesøm og har ryggsøm, panelsøm, bakovertrekte skulder- og sidesømmer og buet fremkant. Dette er klare rokokkotrekk fra de fire folkedraktene, men ryggen på O8 er likevel annerledes ved at panelsømmene går helt inntil ryggsømmen og ned i en tunge. Livet er også innsvinget og har flasker, og de tre elementene er trekk fra Louise Seize innen rokokkoen, bare at under Louis Seize hadde man flaskene utenpå stakken, mens O8 brukes ned i stakken. De fire livene og O8 har altså trekk fra forskjellige stilperioder innen rokokkoen. O8 er datert til 1880-årene, noe som er ganske sent for å lage et folkedraktliv, fordi eier av O8 er også eier av O11, og dette kjolelivet er høyeste mote. Så O8 er ikke laget fordi man har en alderdommelig stil, men kanskje er det laget på grunn av tradisjon siden eieren var lærer på husmorsskolen.

²⁷³ Moe (2006):37

4.1.2 Overgangsliv

Disse fire livene blander seg kronologisk med motedraktlivene, O7, O11 og O12, datert fra 1873 til 1896:

Bilde 151-154: Fra venstre: O7, O11 og O12.

Det første man legger merke til her er at det er mønster og rund halsrigning. Livene er i ullstoff hvorav to av dem er hjemmetilvirket, og der de grønne livene også kan ha vært hjemmevevd og sendt til profesjonell bearbeiding og trykking. Livene har tilhørt kun to personer og er gode eksempler på den gamle skikken med at man syr etter den malen man har lært, og bruker den når man skal sy nye stasklær flere ganger i livet. Disse livene hører også sammen med stakker og skjørt, og det samme gjelder for dem. O7 og O12 har tilhørt samme person. De er sydd for maskin og hånd med panelsøm, bakovertrekte skulder- og sidesømmer, krokerme og buet fremkant. Dette er altså rokokkotrekk vi kjenner igjen fra de fire folkedraktlivene. Den runde ringningen tett oppe i halsen og innsvingningen er lik O8 som har Louis Seize-trekk. Kjolelivene har likheter med folkedraktlivene på baksiden, og med motedrakter på fremsiden med innsnitt og skjult lukning. Innsnitt var for å gi en penere byste, og er et motetrekk.

Ruter var typisk for biedemeierstilen, og brunt var en populær farge da, men ruter var også kjempemoderne i rokokkoperioden. Ut i fra bilde 29, kan man tenke seg at O7, bestekjolen, er inspirert av biedemeier i mønster og farge. O12, brudekjolen, følger samtidens mote med svart kjole når man giftet seg.

De to livene med trykk i O11, er håndsydde med helklipt rygg, bakovertrekte side- og skuldresømmer, buet fremkant og vid rund rigning. Disse livene virker ikke å være sydd etter en mal, og er hverken folkedrakt eller motedrakt. O8 og O11 har tilhørt samme person og de tre plaggene har alle et parti i lukningen uten hekter. Moe mener at liv og trøyer som har åpning mellom de øverste og nederste hektene er et lokalt særpreg fra indre Sunnmøre.²⁷⁴ Det rutete stoffet i O8, med liv og stakk, var høyeste mote, og sammen med den grønne trykte kjolen i obj. 11 viser det at dette har tilhørt en motebevisst dame.

²⁷⁴ Moe (2006):38

4.1.3 Motedraktliv

De fem motedraktlivene, O10, O11, O13, O14 og O15, er datert fra 1880-tallet og til begynnelsen av 1900-tallet:

Bilde 155-159: Fra venstre: O10, O11, O13, O14 og O15

Nå ser vi variasjonen symaskinen og materialtilgangen etter 1860 har ført med seg. Men vi kan ikke si at noen av disse plaggene hører til en spesiell stilperiode, med unntak av O14, som har en innfelt smekke som var moderne i ungdomstilen. Den firkantete rigningen finner vi flere steder i landet, og man hadde gjerne lange kjeder til et slikt liv. Ungdomstilen hadde også en spiss foran på kjolelivene, og O10 og O11 kan ha prøvd på dette. Ellers representerer de fem kjolelivene en kjolemote uten noe som helst lokalt preg, og kunne ha kommet fra hvor som helst i landet eller utlandet. Svart var høyeste mote og plaggene gir et godt bilde på kjolemoten i perioden. At livene er innsvinget er ikke lenger et motetrekk fra Louis Seize. O10 og O11 har spiler, og O15 har hatt spiler, og dette er et klart motetrekk. De samme plaggene har også innsnitt under bysten. Det er først når man kommer til kjolemoten at man får linning på hals og nede på ermer, slik noen av disse plaggene har. Alle motelivene har skjult lukning. Tre av livene er i ullstoff, ett er i silke og ett i bomull. De er pyntet med silke, agramanpynt, bånd, legg, folder og krave. To av livene er påtrykt mønster som pynt. Vi vet at O15 er hjemmesydd, og men de andre plaggene er trolig sydd av en sydame, slik som datteren til eieren av O13 og O14, som kan ha sydd hennes kjoleliv. På slutten av 1800-tallet var det vanlig med sydamer og sykurs ettersom arbeid utenfor hjemmet ble mer vanlig. O15 er det yngste plagget av disse fem, med rynkeermer og krave som ble moderne i England i 1890-årene.²⁷⁵ Ryggen på O15 nærmer seg også plagg fra nyere tid, og panelsømmene her har ingenting med rokokko å gjøre. Man kan ha brukt ulike stakker til disse kjolelivene, både glatte og foldelagte før man går over til skjørt. Moten tilsa derimot glatte stakker eller skjørt.

²⁷⁵ Peacock (1993):167

4.2 Stakk og skjørt

Stakkene deles opp i to kategorier; foldestakk og rynkestakk, som begge tilhører folkedrakten men der rynkestakken ble brukt i en overgang til motedrakt. Foldelagte stakker ble vanlig i renessansen og er eldre enn rynkestakken. Skjørtet tilhører motedrakten. I materialet er det tre foldestakker, fire rynkestakker og et skjørt. Alle plaggene er laget av ull, enten hjemmevevd ull eller kjøpt ulldamask. O11 kan også ha vært hjemmevevd. Damask ble brukt mye i renessansen og barokken, og ulldamask ble vanlig i norsk folkedraktmateriale på 1700-tallet, der mønsteret domineres av barokk og rokokko med naturalistiske motiv med store svulstige blomster og bladverk. Ulldamask ble brukt til vester, manns- og kvinnetrøyer, liv og stakker.²⁷⁶

4.2.1 Foldestakk

Damaskstakken, O6, er datert til 1860-årene og de to ullstakkene, O8, til 1880-årene:

Bilde 160-162: Fra venstre: O6 og O8.

Stakkene ble i utgangspunktet foldelagte for at stoffet skulle ligge glattere over hoftene. Man ser godt på bildene at damaskstakkene ligger penere enn de hjemmevevde stakkene, og understreker hvorfor det vakre stoffet var så populært. Se videre analyse under pkt. 4.2.2.

4.2.2 Rynkestakk

Disse rynkestakkene er henholdsvis fra 1830, 1873, 1880-90-årene og 1896, O4, O7, O9 og O12:

²⁷⁶ Skauge (2008a):58ff

Analyse av draktmaterialet

Bilde 163-166: Fra venstre: O4, O7, O9 og O12.

Rundt 1775, i rokokkoen, skulle føttene synes, og denne moten holdt seg i flere stiler mot slutten av 1800-tallet til skjørtet ble lengre igjen med biedemeier i 1815 og utover. Dette stemmer overens med damaskstakkene i materialet, som først var korte men blir forlenget utover 1800-tallet. Akvarellene viser likevel at draktskikken med korte stakker holdt seg lenge. Da kjolemoten kom på siste halvdel av 1800-tallet var ulldamask fremdeles regnet for å være et flott og eksklusivt stoff, så man sydde om de gamle stakkene slik vi ser i materialet fra museet. Den eldste damaskstakken er en rynkestakk fra 1830, O4. Den var opprinnelig 81 cm lang og ble 89 cm etter forlengelsen. Den andre rynkestakken i damask, O9, er fra 1880-90-årene og var opprinnelig 82 cm lang, og ble 95 cm etter forlengelsen. Begge disse stakkene har fått ny linning og det kan bety at de opprinnelig var foldestakker som er blitt lagt om til rynkestakker, men det kan jeg ikke vite sikkert. Foldestakken i damask, O6, var opprinnelig 83 cm langt og ble 94 cm etter forlengelsen. Etter omsømmen ender alle stakkene opp med å være noen og nitti cm lange, unntatt O7 og O12 som har tilhørt samme person. De er henholdsvis 87 og 88,5 cm lange. Damaskstakkene som ble forlenget beholdt fremdeles vidden oppe, de ble ikke skrådd slik skjørtet på motedrakten var, og blir da en overgang med folkedrakt som blir tilpasset motedrakten.

I generelt folkedraktmateriale var det glatte forstykket på de eldre stakkene ganske bredt, for så å bli smalere og til slutt bredere igjen. Forstykkene på stakkene i oppgaven er fra 20 til 30 cm brede, og de eldste har også de smaleste forstykkene i mitt materiale. Trolig er den første brede typen ikke er med i mitt materiale fordi det er for ungt, slik at mitt materiale begynner med perioden der fangstykket skulle være smalere. Mot slutten av 1860-årene ble krinolinens vidde trukket bakover i motebildet og på 1870-tallet overtok køen, som egentlig var en *tournure*. Køen blir ikke ekstrem i Norge på noen måte, og man kaller det ikke kø på stakkene, men et rynkeparti. Rynkepartiet gir en illusjon av en liten vipp eller stjert og samlet vidden bak. Rynkefeltet på stakkene i oppgaven varierer fra å være fra 7,5 -13 cm bredt, og

Analyse av draktmaterialet

fra 2-5 cm høyt. Foldene på foldestakkene er alle 2-3 cm brede, og varierer mellom å ha 16-19 folder. Rynkestakkene har folder som varierer fra å være 2-5 cm brede, og ha 8-18 folder.

4.2.3 Skjørt

Skjørtet er fra slutten av 1800-tallet og er helt klart et moteplagg, O11:

Bilde 167: O11.

Tar man utgangspunkt i de gamle rynkestakkene kan man tenke seg at forstykket og foldene etter hvert ble dratt lengre og lengre bakover slik at stakken ble glatt rundt hoftene, med en køl bak, og ender opp som det moderne skjørtet. Slik er stakker med rynkeparti nyere enn stakker som er foldelagte hele veien bak stilmessig sett. Skjørt som dette kommer inn under jugendstil, der også kostekanten hører også spesielt til stilen. O11 er nettopp et slikt skjørt.

4.3 Konklusjon på analyse

Analysen har løst plaggene opp i forskjellige deler som kalles trekk, som betyr de elementene en form er satt sammen av, som beskrevet i pkt.1.4.3. Her lister Pedersen trekkene opp i et hierarki med tre nivå som består av sterkt, mindre og lite normerte trekk. Mange av trekkene i mitt materiale er helt eller delvis resultat av ulike kulturmøter, og ofte er flere kulturmøter med i ett og samme trekk. Derfor hevder jeg at draktmaterialet, klesskikkene og motetrekkene er hybride. Mine plagg normeres som følger:

4.3.1 Sterkt normerte trekk på liv

Det gjennomgående trekket ved O1, O2, O3 og O4, folkedraktliv, er formen på bolen og den firskårne rigningen med pyntebånd, uansett om det er et ermeliiv eller ikke. Trekket er veldokumentert i oppgaven gjennom beskrivelser i skriftlige kilder, akvareller, tegninger, fotografi og selve materialet fra tekstilmagasinet. Jeg kan da hevde at dette er et lokalt trekk fra Sunnmøre selv om trekket også finnes andre steder i landet. Et annet sterkt normert trekk

på disse folkedraktlivene er rokokkosømmene på ryggen på tre av livene, trange ermringninger og krokerme på ermelivene.

Et sterkt normert trekk ved overgangsplaggene er den runde rigningen oppe ved halsen og den innsvingede formen. Her er også ermringningene trange. To av livene har samme rygg som folkedraktlivene og viser en folkelig mote; blanding av folkedrakt og motedrakt i samme plagg. Både folkedraktlivene og overgangsplaggene er hjemmesydde både når det er brukt hjemmetilvirket og kjøpt stoff, og ikke minst at alle disse plaggene er laget av ull.

Et sterkt normert trekk ved motelivene, som også gjelder skjørtet, er at plaggene er maskinsydde, og at materialet er kjøpestoff eller bearbeidet profesjonelt. Moteplaggene har heller ikke lokal tilhørighet, noe som er et sterkt og viktig normert trekk. Skjult lukning på motelivene er et sterkt normert trekk da alle fire objekt har dette.

Fôret på livene er et sterkt normert trekk. Folkedraktlivene og overgangslivene har fôr i hjemmevevd lin eller bomull. Det er to liv, O1 og O3, med linfôr, og disse er også to av de eldste livene og har samme eier. Ett liv, O2 har fôr av lin eller bomull (det kan i noen tilfeller være vanskelig å vurdere om det er det ene eller det andre eller en blanding). Dette dokumenterer bruken av lin og bomull på Sunnmøre, og bekrefter at bomull tok over for lin i begynnelsen av 1800-tallet. Resten av folkedraktlivene og overgangslivene har fôr i bomull. Av motelivene har tre fôr av kjøpebomull og ett, O15, av hjemmevevd bomull. O15 er også det eneste av motelivene som har hjemmevevd stoff. Bruken av kjøpebomull bekrefter også trenden med å kjøpe ferdig stoff fremfor å veve hjemme, selv om det yngste kjolelivet er hjemmelaget.

Det er et sterkt normert trekk at alle folkedraktlivene, overgangslivene og to av motelivene brukes ned i stakken. Av motelivene er det bare kjolelivet i O11 og O14 som brukes uten på stakken eller skjørtet.

4.3.2 Sterkt normerte trekk på stakk og skjørt

På stakkene er det et sterkt normert trekk at vevhøydene har jarekanter, samtidig som det er et like sterkt normert trekk på skjørtet at disse vevhøydene *ikke* har det. Trekket er så sterkt at det kan brukes til datering.

At alle disse plaggene er laget av ullstoff er et sterkt normert trekk, ulik type ullstoff kommer inn under mindre normerte trekk. Stakkene av ulldamask er alle omsydde, noe som er et sterkt normert trekk som bekrefter omfanget av gjenbruk og omsøm.

Høyden på de omsydde damaskstakkene er et sterkt normert trekk. Vi vet at damaskstakkene er forlenget, og dette skjedde trolig fordi moten tilsa at stakkene skulle være

lengre. Fordi ulldamask var et verdifullt stoff sydde man om stakkene for å gjenbruke et flott tøy. Vi vet ikke hvor høye eierne av disse stakkene var, og om stakkene opprinnelig virkelig var korte. Men om jeg tar utgangspunkt i min egen høyde og at kvinner ikke var så veldig høye på 1800-tallet, finner jeg ut at omsømmen stemmer med motebildet med lang stakk. Jeg er 164 cm høy og i følge Statistisk sentralbyrå er gjennomsnittlig høyde på norske kvinner i dag 167 cm.²⁷⁷ Forskning viser at menn har vokst 11 cm i gjennomsnitt fra 1870-tallet til 1984, og dermed kan jeg anta at kvinner var lavere enn 167 cm på 1800-tallet.²⁷⁸ På meg når en stakk som er 95 cm lang til rett nedenfor anklene, og så må man huske at vidden på personen også drar stoffet litt oppover.

Når det gjelder formen så er den sterkt normert på alle de tre typene: foldestakken som er glatt foran og foldelagt hele veien rundt, rynkestakken som er glatt foran og foldelagt med et rynkefelt midt på bak som en mellomting mellom folkedrakt og motedrakt, og til sist moteskjørtet som også er helt typisk for sin tid med sin stramme glatte og skårne form med køl bak. Det glatte stykket på fangbredden på stakken er også et strekt normert trekk på stakkene, der bredden på det glatte stykket fulgte moten.

4.3.3 Mindre normerte trekk på liv

Pyntebåndene på alle livene har mindre normerte trekk fordi det ikke var standardisert hvilke typer bånd man skulle bruke her. Man kunne bruke ulikt materiale og mønster etter smak og økonomi.

Bruk av innsnitt er et mindre normert trekk på liv. Av overgangslivene har O7 og O12 innsnitt, og disse er sydd av den samme malen med samme eier. Av motelivene har O10, kjoleliv og liv i O11 og O15 innsnitt. Av disse har alle de tre kjolelivene spiler, så man kan si at bruk av spiler sammen med innsnitt er et mindre normert trekk på moteliv.

4.3.4 Mindre normerte trekk på stakk og skjørt

Bredden og høyden på rynkefeltet er mindre normerte trekk fordi det varierer etter størrelsen på personen på samme måte som foldene.

Antall folder og bredden på dem er også mindre normerte trekk fordi de er tilpasset den enkeltes kropp.

Alle stakkene og skjørtet er i ullstoff, der tre er i kjøpt ulldamask og fem i hjemmelaget ull. Begge stoffene er veldokumenterte i mine kilder og var vanlig på Sunnmøre,

²⁷⁷ Statistisk årbok 2013: <http://www.ssb.no/a/aarbok/tab/tab-109.html> [Hentet 09. mai 2014]

²⁷⁸ Forskning.no: <http://www.nrk.no/viten/mye-hoyere-enn-1800-tallsmannen-1.11217657> [Hentet 09. mai 2014]

men fordi det er to ulike ullstoff der det ene er kjøpt og det andre hjemmelagd er det mindre normerte trekk.

4.3.5 Lite normerte trekk på liv, stakk og skjørt

Ermelengden har mindre normerte trekk i mitt materiale, man kan ellers se dette som et motetrekk men i mitt materiale er ermelengden normal.

Livvidden på plaggene er lite normerte trekk fordi størrelsen på kroppen til kvinnene er uinteressant. Bredden på linningen og kanten er lite normerte trekk, som ikke har noe å si for plagget. Høyden på hengefalden og skoning er også lite normerte trekk.

4.3.6 Faktorer som bestemmer plaggets form

4.3.6.1 Materiale og materialtilgang

Materiale og materialtilgang er med på å bestemme plaggets form, og analysens konklusjon viser at bruk av ull og bomull er med på å bekrefte kildene som sier at dette var vanlige materialer på Sunnmøre. Materialet er med på å bestemme at dette er høytids og helgeklær. Hjemmevevd ull er mye brukt både i liv og stakk, samtidig som det er mye flott kjøpetøy. Stakker i ulldamask, trykte plagg og liv i plysj, fugletøy, glatt bomull og silke er eksklusive plagg. Disse plaggene var dyre men på ingen måte uvanlige for Sunnmøre og landet for øvrig. Nye materialer førte noen ganger til endringer i snittet på folkedrakten slik at det ble likt eller tilnærmet likt snittet i moteplaggene. Det neste skrittet kunne da bli å gå helt over til motedrakt. Overgangen fra folkedrakt til motedrakt vises i O7 og O12, men overgangen kunne også gå uten denne omveien.²⁷⁹

4.3.6.2 Motepåvirking

Motepåvirking er med å bestemme plaggets form. Før symaskinen var folkedrakten den eneste og daglige klesdrakten for kvinner og menn. Drakten var forskjellig etter hvem som brukte den, og når og hvor draktene ble brukt. Det viktigste skillet var gift, ugift, kirkeklær og hverdagsklær. Innenfor rammene av en lokalt avgrenset drakt var det rom for individuelle variasjoner når det dreide seg om materiale, farger og pynt. Det gjaldt å ha noe fint og som ikke alle andre hadde, men samtidig kunne bygden ha strenge sosiale reguleringer for hva som passet seg og ikke.²⁸⁰ Motedrakten ble brukt i andre europeiske byer og tettsteder siste

²⁷⁹ Noss (1986):83

²⁸⁰ Noss (1988):121

halvdel av 1800-tallet, og drakten hadde en felles utviklingshistorie uavhengig av hvor i verden klærne ble brukt. Folkedrakten skilte seg derimot ut ved i en og samme periode å omfatte mange ulike typer som varierte fra land til land, og også *innenfor* et land, med sin egen utviklingshistorie. Det er umulig å fastslå hvor mange folkedrakter det har vært i Norge, og de ulike draktene har særtrekk i snitt, farger, pynt, sammensetning og påkledning.²⁸¹ Generelt har mennesker alltid likt å pynte seg og vise seg frem med siste nytt. På Sunnmøre vistest motetrekk i snitt og materiale, etter hvilke ressurser man hadde, og da spiller samfunnsøkonomien også en rolle. Jeg kan derimot ikke se at mitt materiale gjenspeiler nedgangstid. Da måtte jeg ha hatt hverdagsklær å sammenligne med.

4.3.6.3 Lokale forhold

Lokale forhold er i høyeste grad med på å bestemme mitt materiales form. Det er grundig fastslått i ulik litteratur at motedrakten er internasjonal uten lokale særpreg, og slik er det også med moteplaggene i oppgaven. Overgangsplaggene er en mellomting mellom moteplagg og folkedraktplagg og har lokale særpreg forklart i analysen. Når det gjelder folkedraktplaggene, O1, O2, O3 og O5, kan man tydelig gjenkjenne lokale særpreg i Frichs akvareller, i Selters fotografi, og i bildet av Berte Canutte Aarflot, selv om særpregene også finnes andre steder i landet:

Bilde 168-171: Liv fra Frichs akvareller fra Borgund og Hjørundfjorden, Selters fotografi og Berte Canutte til høyre.

Det er vanskelig å vurdere hvordan stakkene er foldelagt og om de er rynket i bildematerialet jeg har presentert i oppgaven, fordi figurene har forkle og ikke vises bakfra så det går an å se. Derimot er snittet på stakkene og også folkedraktlivene, O1, O2, O3 og O5, grundig dokumentert i de skriftlige kildene jeg har presentert.

Videre når det gjelder lokale forhold, skriver Oline Vassbotn Drabløs i en artikkel for museet i 1975 at det finnes «to avvik» i folkedraktlivene på Sunnmøre, og her kommer de to typene folkedraktliv i pkt. 4.1.1 inn. Drabløs skriver at man i ytre fjord- og øydistrikt hadde liv av verken, plysj eller silkedamask i rødgul eller lilla farge, og i indre fjord og fjellbygder

²⁸¹ Noss (1986):83

hadde man hjemmetilvirket stoff der man «med rik hand har strødd småblomar utover både forkle og livstykke».²⁸² I indre og nordre Sunnmøre hadde livet rund halsrigning, og tre-fire hefter fra midjen og opp, så en åpning for så å hektes sammen i halsrigningen. Søre Sunnmøre hadde liv med dyp firskåren rigning med rundet skjæring bak, og silkebånd med rosemønster til pynt i halsrigningen. Begge livtypene skulle være kroppsnære og brukes ned i stakken.²⁸³ Anne Kristin Moe skriver også om denne teorien i sin masteroppgave, der hun hevder at der var to draktområder på Sunnmøre basert på særlig lokale forskjeller mellom de indre og ytre bygdene.²⁸⁴ Livene i ytre draktområde kunne være med eller uten ermer og hadde stilpreg fra renessansen og rokokkoen. Stakkene var foldelagt med motfold eller piperynker bak. Indre draktområde hadde liv i «louiz-seize-aktig» snitt, og stakker som var ensfargede eller med vevd eller trykt mønster og foldelagt fra venstre til høyre. Moe mener at folkedraktene fra ytre Sunnmøre ligner draktene fra nabodistriktet Nordfjord, og at folkedrakter fra indre har fellestrekk med Romsdalens folkedrakter. Og fordi draktene på Sunnmøre var mer lik naboområdet enn de var lik hverandre, mener Moe at det eksisterte to draktområder på Sunnmøre på 1800-tallet.²⁸⁵ Teorien til Drabløs og Moe stemmer overens med proveniensen til folkedraktlivene, O1, O2, O3, O5 og O8 i min oppgave. Moe mener som Drabløs også at liv og trøyer som har åpning mellom de øverste og nederste hektene er et lokalt særpreg fra indre Sunnmøre. Bruksstedet til O8 og O11 er Valldal, indre Sunnmøre, så dette trekket stemmer med Drabløs og Moes teori. Jeg kunne på bakgrunn av dette ha plassert Louis Seize-trekkene på O8 som sterkt normerte trekk, men fordi jeg ikke har plagg i mitt materiale å sammenligne det med, nevner jeg at jeg er oppmerksom på det her.

Teorien stemmer også overens med stakkene i oppgaven min, med unntak av O9 som er en rynkestakk fra Stranda, som ligger i indre draktområde. Moe kommenterer at det kan ha vært brukt rynkestakker på indre Sunnmøre tidligere, men at det ikke finnes noe draktmateriale som tyder på det.²⁸⁶ Nå har vi et eksempel på at det finnes.

4.3.6.4 Standardisering og masseproduksjon

Standardisering og masseproduksjon er faktorer som kan være med på å bestemme plaggets form. Analysen har vist hva som var vanlig i mitt materiale, og dette er noe som stemmer overens med samtidsoppfatningen av hvordan den lokale skikken eller motedrakten skulle

²⁸² Drabløs (1975):24

²⁸³ Drabløs (1975):24ff

²⁸⁴ Ytre draktområde omfatter prestegjeldene Borgund, Haram, Herøy, Ulstein, Volda, Hjørundfjord og Vanylven, og indre draktområde favnet Ørskog, Stranda og Norddal. Moe (2006):47

²⁸⁵ Moe (2006):47f

²⁸⁶ Moe (2006):48

være. Så vidt jeg kan se er det ingen ting i materialet som er uvanlig. Materialet mitt har stor variasjon og valgfrihet når det gjelder materiale, farge og pynt. Det har derimot vært visse rammer for snitt når det gjelder folkedraktmaterialet og for hvordan det skal brukes, for eksempel at livet skal bæres ned i stakken. Moteplaggene har ingen klar standardisering og viser ingen tegn på masseproduksjon som moteplagg fikk i senere tid. Derimot kan jeg si at råvarene er masseprodusert. Hjemme hos hver enkelt blir det produsert stoff i småskala, men som importvare blir ull- og bomullstøy virkelig masseprodusert etter den industrielle revolusjon. Importstoff som plysj, fuglestoff, glatt bomull, silke og ulldamask ble masseprodusert. Moteplaggene ble standardisert med symasinen, men det rike utvalget av mønster og snitt gjør at de ikke ser like ut.

4.3.7 Funksjoner og målsettinger som uttrykkes ved formen på plagget

4.3.7.1 Status og symboleffekt

Status og symboleffekt er en klar funksjon og målsetting for formen på plaggene, gjennom snitt, materiale og pynt. Klær har gjennom alle tider vært brukt til å vise status og rikdom, og er en relativt enkel måte å gjøre det på fremfor store investeringer som hus og eiendom. Med klær kan man også vise *ønsket* rikdom, da det er lett å skryte på seg status man ikke har gjennom klær. Det kan man ikke like enkelt gjøre med for eksempel bygninger.

4.3.7.2 Livshendelser og kirkegang

Livshendelser og kirkegang ble markert med plaggene, og alle klærne i oppgaven er stasplagg som kommer inn under dette. O7 kan ha vært en konfirmasjonsskjole, og samme eier sydde sin egen brudekjole, O12. Det var vanlig å lage eller skaffe seg nye klær til disse viktige livshendelsene, og etterpå gikk plaggene over til å bli kirkeklær. Eilert Sundt skriver at jentene selv skulle tilvirke sine egne konfirmasjonsskjoler fra først til sist, med veving og søm, og guttene skulle sy sine egne konfirmasjonssko. Dette vitnet om god oppdragelse.²⁸⁷ Dette passer inn med hjemmeproduktet O7. O2 kan ha vært et brudeliv og O6 kan ha vært en brudestakk, men dette vet vi ikke sikkert. Ugifte, gifte og enker hadde ulike kleskoder for å vise deres status, som for eksempel ermestakk for gifte og enker. Disse kodene gjorde seg spesielt gjeldene i hodeplagg, farger og materiale. Utenom O2 er det ikke noe i mitt materiale som viser en slik koding. Når man gikk over til motedrakt forsvant også disse kleskodene.

²⁸⁷ Sundt (1867-68):65

4.3.8 Gjenstandskompleks

Plaggene er elementer i et gjenstandskompleks som utgjør en enhet i form av en drakt. Gjenstandskomplekset er derimot slik at plaggene fungerer på tvers av de tre grupperingene folkedraktplagg, overgangsplagg og moteplagg. Man kan kombinere stakker og liv med hverandre, og materialet mitt viser at dette er blitt gjort med for eksempel stakk i ulldamask, O4, og moteliv, O14. Dette har med gjenbruk og økonomisk sans å gjøre, med andre ord kvinneøkonomi. Pedersen skriver i sin gjenstandsanalyse at en gjenstands skiftende bruksmåter forteller om hvilke krav som ble satt til redskapets ytelseeffekt på ulike tidspunkt. En gjenstands slitasjegrad gir den forskjellige funksjoner. Et redskap forandrer rolle og synker i status ettersom det synker i bruksverdi.²⁸⁸ Dette gjelder også i aller høyeste grad klær, der stasklær blir brukt som hverdagsklær når de blir slitt, og videre for eksempel klipt opp til filler til bruk i matter og isolasjon i hus når de er for slitte til å være hverdagsklær og omsøm ikke lenger er mulig.

4.4 Sosial kontekst

Undersøkelsene mine viser at kvinnene som har eid plaggene er alle av bondestand, som kom fra og ble gift til større og mindre gårdsbruk som utgjorde vanlige gjennomsnittsbruk på Sunnmøre, der de fleste av fedrene og ektemennene var selveiere. Kvinnene ble som regel gift til tilsvarende eller bedre gårdsbruk som voksne, med unntak av Gurine Linge, eier av O8 og O11, som jeg ikke har greid å finne opplysninger om ekteskap på. Undersøkelsen viser at både hjemmetilvirket stoff og dyrere kjøpestoff er representert ganske likt blant alle kvinnene, selv om størrelsen på gården og sosial status varierer. Det betyr at uansett økonomi så hadde kvinnene pene og til dels kostbare klær. Det er som sagt lettere å kjøpe seg sosial status gjennom dyre klesplagg enn å bygge et moderne og flott hus.

En person i materialet som skiller seg ut er selvfølgelig Cecilie Vassbotn, som gjennom sin far Sivert Aarflot var i en særstilling sosialt sett på Sunnmøre. Cecilie er også eier av det mest eksklusive plagget i oppgaven, nemlig O1, plynslivet. Plyn har vært en eksklusiv vare opp igjennom århundrene og er kjent produsert i Europa tilbake til renessansen. Dette livet er laget av «blommet» plyn og denne typen stoff finnes brukt i norsk draktmateriale i kvinneliv, mannsvester og som kanter på ulike draktplagg.²⁸⁹ Om Cecilie hadde livet med seg inn i ekteskapet eller sydde det etter at hun giftet seg vet vi ikke. Det er et

²⁸⁸ Pedersen (1975):49

²⁸⁹ Skauge (2008b):62ff

Analyse av draktmaterialet

svært verdifullt plagg som hun i alle fall brukte som gift kone i Torbjørgarden og som bekrefter Cecilies status både før og etter at hun ble gift. Cecilie ble gift til det som ble en gård som hadde større verdi enn lensmannsgården til faren, og hun holdt således på sin sterke sosiale status hele livet. Derfor er det også interessant at hun er eier av O3, et «vanlig» folkedraktplagg. O3 er derimot det penest tilvirke av alle folkedraktlivene og nydelig sydd, med «roset» silkebånd som var vanlig på slike liv.

Den andre eieren av kjøpestoff i folkderaktliv er Else Helland, O2. Else kom fra et velstående hjem med god sosial kapital i bondestanden, og ble gift til gården Helland og et gjennomsnittlig bruk. Elses mann var leilending og boet gikk konkurs etter hans død. Fugletøyet var et dyrt stoff som ville bekreftet velstanden i farsgården. Kanskje var O2 brudelivet hun hadde med seg da hun giftet seg som 25-åring, kanskje var stoffet en gave fra foreldrene etter at hun ble gift, eller kanskje var det noe hun kjøpte inn i sin egen husstand. Dette er ting vi ikke vet. At hun kjøpte fugletøyet som gift kvinne er slett ikke utenkelig. I arkivet til NBF fant jeg et liv i svart fugletøy som hadde tilhørt en husmannskone på Nordmøre som levde fra 1795-1876, og det viser at også husmannskoner hadde dyrere kjøpeplagg. Men det kan også bekrefte at det ikke var stor forskjell på enkelte husmenn og ringere gårdsbruk. O2 er et utrolig sjarmerende liv som ikke er like pent sydd som de andre håndsydde livene i oppgaven, samt at både høyre ryggstykke og høyre fremstykke ligger opp ned.

O4 gikk i arv og ble brukt av tre generasjoner i rett linje i samme familie, og er et godt eksempel på gjenbruk og hvordan man tok vare på dyre stoffer. Stakken bærer i dag preg av sitt lange liv, og er slitt, bøtt og reparert flere ganger. De tre eierne, Gurine Kaldhol, Marie Pilskog og Berte Pilskog vokste alle opp på og ble gift til gjennomsnittsgårder og hadde trolig status som helt vanlige bondekoner. Marie og Berte eide også O13 og O14, der O4 ble endret og tilpasset O14 og sannsynligvis også O13. Alle disse plaggene er i flotte kjøpestoff; ulldamask, glatt bomull og silke, der de to kjolelivene er høyeste mote. Det er interessant å se hvordan disse flotte moteplaggene er blitt kombinert med den alderdommelige stakken. Det bekrefter ulldamaskens rolle som et eksklusivt stoff på 1800-tallet. Som nevnt hadde Marie sin 30-årige ugifte datter Benna som var skredder boende hos seg i år 1900, og min teori er at hun sydde begge kjolelivene, som er daterte til samme tidsrom som da Benna bodde der. Bennas status er også et interessant vitnesbyrd på at kvinner etter hvert fikk yrker utenom de tradisjonelle rammene og rollene i bondesamfunnet.

Kanutte Rangsæter eide O5, et helt ordinært, men pent laget folkedraktliv av hjemmelagd stoff. Dette er ikke et kostbart plagg, men det er pyntet med kjøpt silkebånd. I

dag er livet svært slitt, men det har nok opprinnelig vært et vakkert plagg. Kanutte kom fra en god gård som var verdsatt dyrere enn Sivert Aarflots Nedre Ekset i pkt. 3.3.1. Derimot giftet hun seg til en gjennomsnittsgård og hadde sosial status som en helt ordinær bondekone.

O6 er et annet plagg som er gått i arv fra mor til datter, og ble eid av Sofie Storvik og Anne Sjøholt. Sofie vokste opp med en far som ga henne god sosial status, og giftet seg til en gjennomsnittsgård. Datteren Anne tok over farsgården og levde som vanlig bondekone som sin mor. Det er mulig at O6 var brudestakken til Sofie, det er et flott plagg og vitner om at man sydde dyre plagg til spesielle anledninger og tok godt vare på det i flere generasjoner.

Berte Tennfjord var eier av O7 og O12 som begge er solide hjemmeprodukt. Jeg mener at O7 kan være konfirmasjonkjolen hennes, og O12 vet vi er brudekjolen. Begge kjolene er sydd etter samme mal, henholdsvis i 1873 og 1896. Sånn sett er dette ganske gammelmodige plagg i en tid da motedrakten var populær. Berte følger den gamle tradisjonen med å bruke samme mal på høytidsklær; har man først lært en mal bruker man den på de fleste plagg. Men til å være 1870-90-årene er dette litt avleggs når en tar i betraktning alle muligheter innenfor søm som nå fantes. Kanskje har det med Bertes økonomiske status å gjøre. O7 er temmelig slitt og vitner om lang tids bruk. Faren hennes var leilending som ble selveier og til slutt gikk konkurs. Berte giftet seg med en blind mann som hele sitt voksne liv levde som kårman hos foreldrene sine. Berte og mannen hadde nok dårlig råd som følge av dette, og som kan forklare Bertes klesdrakt. Hva sosial status angår står det i bygdeboken at hun var godt likt og snill, selv om hun altså var en enkel kårkone.

Gurine Linge var eier av O8 og O11. O8 er solide og pene hjemmelagde plagg, og O11 høyeste mote. Jeg vet ikke om Gurine var gift, men livene i O11 er noe man typisk ville ha laget til sine døtre, spesielt livet som er sydd inn. Gurine vokste opp på en gjennomsnittsgård og faren var leilending. Hun var ikke bondekone som voksen, men budeie og lærer på husmorskolen. Den flotte drakten i O11 vitner om en motebevisst dame, som nok hadde grei sosial status autoritetsperson på skolen.

O9 er en ordinær stakk i ulldamask eid av Gurine Kjølås. Hun kom fra en god sunnmørsgård og ble gift til en tilsvarende, med sosial status som vanlig bondekone. Det er interessant å se plagget i sammenheng med Bakkestova i pkt. 3.3.9 som jeg har brukt som referanse til hvilken type stue Gurine bodde i. Man kan forestille seg stakken brukt i et slikt miljø uten at det ser for ekstravagant ut.

Ekstra interessant er det å tenke seg det samme med O10. Eier av dette kjolelivet var Olave Drege, som vokste opp på en god gård med en far som var leilending, og giftet seg til en selveiergård med større takst. Farsgården står i dag på Sunnmøre Museum, som jeg skriver

om i pkt. 3.3.10, og gården hun giftet seg til var opprinnelig lik farsgården. Gården til ektemannen ble etter hvert oppgradert og i 1899 ble det bygd et toetasjes hus. O10 er et flott og elegant moteplagg som nok er profesjonelt sydd. Det er datert til 1880-90-årene og det er uvisst om Olave eide det før det nye huset ble bygd. Det interessante er om et slikt elegant moteplagg har blitt brukt i en tilsvarende stue som Framgardstova, fordi det er et plagg man ser for seg at en fin bydame har brukt.

O15 er eid av Bastianne Aure som vi vet hadde en særs god sosial status gjennom sin ektemann i følge bygdebøker og artikler, der klærne hennes beundres. Hun kom fra en god farsgård og hadde den eneste ektemannen i materialet som ikke var bonde. Likevel bodde de på gårdsbruk og hadde noen dyr. O15 er et for tiden meget moderne plagg, med krave og trykte prikker. Selv om stoffet er hjemmevevd er plagget et symbol på Bastiannes status.

4.5 Sammenligning med materialet og Sunnmøres omegn

Det er et stort spenn fra det franske hoffet og til norske bondekoner når det gjelder klesdrakt, men det finnes likevel stiltrekk fra de europeiske motene i sunnmørsk folkedraktmateriale i form av plagg, fotografier og akvareller og tegninger som beskrevet i kapittel 4. Å sammenligne moteplagg har ingen hensikt da disse er internasjonale. Jeg har gått igjennom arkivet og Primusbasen til NBF for å finne likheter til mitt materiale i regionene rundt Sunnmøre. Skriftlige kilder forteller også om likheter. Jeg ser det ikke som interessant i denne sammenheng å beskrive draktskikken i regionene rundt Sunnmøre, det er det rett og slett ikke plass til i oppgaven. Derfor konsentrerer jeg meg om likhetstrekk.

Hulda Garborg forteller om klesdrakten i Tresfjord i Romsdalen, slik det ble fortalt av folk født rundt 1825, at «stakken var svart eller blaa, rykt med flate rukkor rundt forutan midt på fangrifti».²⁹⁰ Videre forteller hun at «svart flatrukka stakk av einskjeft Vadmaal» også var vanlig å ha som kirkeklær på 1850-tallet, sammen med «svart Vadmaalstrøye med tri Saumar i Ryggen, nedfelt i Halsen med Sylvkant kring eller rosutt Fløyelsband». Hun forteller også at «Til Høgtid hadde dei Silkeplagg yvi Akslom med eine snippen midt paa Ryggen og dei tvo Endane smett ned i Halsopningi framme».²⁹¹ Her ser vi at klesskikken er den samme som på Sunnmøre, men i en samtale mellom flere gjester i et bryllup i Romsdalen på 1920-tallet om hvordan folk kledde seg til kirke i Romsdalen i «gamle dager», blir det spesifikt spurt om det var et «skarpt» skille mellom Romsdal og Sunnmøre i klesveien. Og det ble det sagt at det var. «So snart du kom sø' før Røra so va' de' førskjæll». Her brukte man snøreliv som for det

²⁹⁰ Garborg (1917a):317

²⁹¹ Garborg (1917b):30

meste var rødt, men kunne være grønt, som hadde rund rigning foran og bak, kantet med sølv- eller gullbånd. Livet hadde flasker, men stakken ble brukt utenpå livet.²⁹² Slike liv fant jeg flere eksempler av fra Romsdalen og Nordmøre i arkivet til NBF, med flasker og smale panelsømmer som livet i obj. 08. Videre fortelles det i samtalen i bryllupet i Romsdalen at når man skulle være skikkelig fin brukte man stakk av damask dersom en hadde råd til det. Men det måtte ikke være slik «leggastakk» som på Sunnmøre, det skulle «vera to motrukkor attarst på han». Her vises det altså til at sunnmøringene brukte foldestakk og romsdalingene rykkesteakk, men vi vet selvfølgelig at rynkestakk også ble brukt på Sunnmøre.

Bryllupsgjestene mente ellers at den gamle klesdrakten var så fin, og noe annet enn «desse kjolane dei slengjer paa seg no til dags, som det ikkje finst fasong på».²⁹³

Kalemank eller damask, var et veldig dyrt stoff som ble behandlet og tatt vare på deretter. På museet har vi kun stakker og ikke liv i damask, og vi har flere stakker enn dem som er med i oppgaven.²⁹⁴ I NBF sitt arkiv er der ytterligere fire damaskstakker fra Sunnmøre, men ingen fra Romsdal. Arkivet har bare en damaskstakk fra Nordmøre, som er udatert, men derimot har de mange damaskliv. NBF har registrert en stakk i rutete hjemmevevd ull i gulbrunt, svart og blått, med glatt fremstykke, folder til hver side og rynkeparti midt bak og hengesfald fra Romsdal. Tidligere eier levde fra 1846-1939. Det finnes ikke foto av stakken, men den kan ligne stakken O7 og O12. Arkivet har også et fotografi fra Hareid av en kvinne i et liv som ligner livet i O12. Fotografiet er datert til 1885-1890-årene.

Jeg har funnet tre liv i fugletøy, alle fra Nordmøre. Det første er et rødt liv med form som O1, der fugletøyet er rett vei på fremsiden og opp ned på baksiden. Livet er ikke datert, men første eier var tante til en kvinne født i 1849. Det andre livet er burgunderrødt også i samme form som O1. Her er stoffet riktig vei foran og bak, og udatert. Det siste livet er i svart fugletøy, med vide ermeringninger, rund halsringning og to rader med åtte mettalknapper. Det forundrer meg litt at der er flere liv i fuglestoff der mønsteret ligger opp ned på den ene siden, og at man ikke var mer nøye enn som så med det fine stoffet. Jeg vet at man i middelalderen brukte alle avklipp av dyre mønsterstoff og ikke brydde seg om at mønsteret lå til alle kanter bare bitene passet, men i de hele stykkene fuglelivene er laget av skulle det ikke være nødvendig at stoffet ligger opp ned.

Selmer har to fotografier fra Nordfjord i Sogn og Fjordane med ermeliiv med firskåren rigning slik som på fotografiet han tok på Sunnmøre. Det ene nordfjordlivet har bånd, det

²⁹² Bjørnerem (1924):120

²⁹³ Bjørnerem (1924):120

²⁹⁴ Disse har ikke proveniens.

Analyse av draktmaterialet

andre er uten. NBF har også et fotografi fra Nordfjord som ikke er Selmers, med en kvinne med samme ermeliiv med bånd.

Disse eksemplene er med på å bekrefte at mitt materiale fra museet var ordinært. Materialbruken er lik i regionene rundt Sunnmøre og resten av landet for øvrig. Sunnmøre skiller seg ikke ut med spesielle særtrekk som ikke finnes noe sted i landet i perioden.

4.5.1 Tamburtrøye fra Ørsta

En påvirkning jeg synes det er viktig å ta med er motetrekke via dansk-norske uniformer. På museet har vi en tamburtrøye som har tilhørt tambur P.A. Moe fra Ørsta. Den ble brukt rundt 1811 står det i arkivet på museet, og har samme ryggsnitt som folkedraktlivene i oppgaven:

Bilde 172-173: Tamburtrøye fra Ørsta bak og foran.

Snittet er også vanlig i mannstrøyer fra Sunnmøre, men tamburtrøya ga meg en ny innfallsvinkel på hvorfor folkedraktmaterialet mitt ser ut som det gjør. I november besøkte jeg tekstilmagasinet på Forsvarsmuseet, og der fikk jeg se trøyer og kjoler med forskjellige grader og status fra samme periode, og alle hadde samme rygg- og panelsøm. Sunnmøre og tambur Moe hørte til Bergenhusiske Infanteriregiment og uniformene i den dansk-norske hæren ble sydd sentralt i Danmark. Det interessante i min sammenheng er at de militære styresmaktene var veldig opptatt av å ha moteriktige uniformer fordi de hadde en sterk symboleffekt. Den seirende parten i et slag ble forbilde for hvordan hærens uniformer skulle se ut, og denne moten kunne skifte hurtig.²⁹⁵

Poenget mitt er at det har føltes litt problematisk å skulle linke sunnmørske bondekoner til hoffet i Frankrike, men går man via uniformsmote i den dansk-norske hæren

²⁹⁵ Samtale med Ola J. Moen på Forsvarsmuseet 21. november 2013.

Analyse av draktmaterialet

kjennes det litt mer realistisk. Så langt jeg kan forstå kan uniformene absolutt ha vært med på å forsterke motetrekket med ryggsøm og panelsømmer på Sunnmøre. Selv om uniformsmoten i sin tur kanskje hentet sin inspirasjon fra hoffet kan det hende at dette motetrekket fant veien til befolkningen via hæren så vel som hoffet, med flotte og prangende uniformer til seierherrer man så opp til og beundret.

5 Konklusjon

Analysen av materialet har påvist graderinger av trekk som er direkte kulturmøter, der dansk og europeisk mote har påvirket hvordan tekstilene ser ut og hva de er laget av. Noen av disse trekkene er motepåvirkninger fra renessanse, rokokko, Louis Seize og biedemeier. Nøyaktig *hvordan* disse motetrekene kom til Sunnmøre er det ikke godt å si, de kan ha kommet gjennom alle kanalene globaliseringen medførte. Jeg mener derimot at rokokkotrekket i folkedraktlivene kan ha kommet via de dansk-norske uniformene, som ble sydd sentralt i Danmark og sendt ut i de norske distriktene.

Motedrakt er et rent kulturmøte i seg, og folkedrakten viser lokale *trekk* av kulturmøter. Motedrakten representerer et møte der en internasjonal bykultur tar over for en lokal bygdekultur. Analysen viser overgangen fra folkedrakt til motedrakt på Sunnmøre på 1800-tallet, der plaggene fra begynnelsen av 1800-tallet skiller seg klart fra plaggene fra slutten av århundret. Overgangen går glidende via folkelig motedrakt, der man har elementer både fra folkedrakt og motedrakt, også et rent kulturmøte i seg selv. Derfor vil jeg hevde at draktmaterialet, klesskikkene og motetrekene er hybride. Mitt materiale skiller seg ikke ut fra resten av Sunnmøre, eller andre regioner som har de samme fordelene ved å ligge ved kysten. Det er ingenting som er unikt ved materialet, og selv de lokale trekkene finnes andre steder i landet.

Oppgaven har ikke påvist kulturmøte sosialt sett blant kvinnene i materialet, da alle kommer fra samme stand. Selv om velstanden er varierende har de fleste hatt samme sosiale status, med unntak av enkeltpersoner som beskrevet. Materialet viser tvert i mot at de dyre plaggene ikke bare er forbeholdt de mest velstående kvinnene, men at vanlige bondekoner også hadde flotte plagg. Dette bekrefter behovet for å markere spesielle dager som helg og høytid med fine klær, selv om man ikke bodde på en storgård. Det er også interessant å se at selv om alle kvinnene er av bondestand, har det ikke gått like tregt å fornye klesdrakten, slik kildene mine forteller at det var problemer med innen jordbruket når det gjaldt endringer og investeringer. Det beste eksemplet her er O10, det elegante kjolelivet, som kan ha blitt brukt i en gammel stue som Framgardstova.

Andre kulturmøter som har vist seg er en kultur der man overførte kunnskap om tilvirking av klær fra gammel til ung. Kvinnene lærte opp jentene til det man selv hadde lært som ung, og dette var kulturen helt frem til man begynte å bruke kjøpvarer. Da er man over i et annet kulturmøte som består av overgangen fra selv å tilvirke stoff og sy for hånd, til å

Konklusjon

kjøre stoff i halv- og helfabrikat og sy med symaskin, til man til slutt ser begynnelsen av å kjøpe helt ferdiglagde klær uten å ha hatt hånd om noen del av prosessen med å tilvirke dem. Midt i denne prosessen møtes by og land i et kulturmøte der bondekonene tar turen inn til byen og kjøper nye mønster som de syr klærne sine selv etter, etter hvert avløst av omreisende skreddere. Disse kulturmøtene beskriver en vesentlig del av kvinners liv og virke på Sunnmøre, og skiller seg ikke ut fra landet for øvrig. Plaggene i oppgaven gjenspeiler arbeidsmengden kvinnene hadde med tilvirking av klær til husholdningen sin. Disse plaggene er besteklærne, flotte drakter sydd for å vise status og flid.

Det mest formidable kulturmøtet i oppgaven er den industrielle revolusjon og det den førte med seg av råvarer til stoff, kjøpetøy og teknologi. Her står bomull og symaskinen i en særstilling, og betydningen av disse kulturfenomenene kan som sagt ikke undervurderes med den endringen de førte med seg til kvinnevirket på Sunnmøre og ellers i inn- og utland. Det underlettet arbeidet enormt for kvinnene. Bruk av bomull var lik over hele landet og tar over for lin. Det var stas med importvare, og man slapp det tunge arbeidet med å tilvirke lin til tøy. Bomull var lettere å holde ren enn lin, og blir en erstatning i underklær, sengetøy og fôr i ullklær. Byttet av materiale vises godt når bomullsprisene blir for høye, og folk i stedet bruker lin i mindre perioder. Når prisene blir akseptable igjen går man tilbake til bomull. Ullens mange nyttige egenskaper gjør at den holder seg som primærråvaren i tilvirking av klær, endatil i finklær. Bruken av ull suppleres med bomull slik, at folks klær for det meste består av dette til hverdags. Ull er et tradisjonsmateriale, og det eneste hjemlige råstoffet i mitt materiale, sett bort i fra et par fôr i lin. Ellers er det kjøpvare i stoff og pynt. Mitt materiale bekrefter derfor så langt jeg kan forstå det kildene forteller om bruk av ull og bomull, og bortfall av bruk av lin på Sunnmøre.

Globalisering ga tekstilmaterialet form og gjorde klesskikken hybrid. Embetsmenn på Sunnmøre og i sentraladministrasjonen la stor vekt på at vanlige folk skulle benytte seg av hjemmetilvirkede klær så langt råd var. Bakgrunnen for dette var å hindre handelslekkasje til utenlandske kjøpmenn og holde livsstilen på et nøkternt nivå. Sett med nasjonalistiske øyne kan det å bruke norske råvarer og tilvirke tekstiler hjemme virke som å ha vært et bidrag i nasjonsbyggingen av Norge, men det var nok ikke motivasjonen i denne omgang. Klær og materiale som uttrykk for nasjonsbygging kom senere, gjennom bunaden. Her var nok å holde tarveligheten nede og hindre at pengene ble sendt ut av landet et mer riktig motiv.²⁹⁶ Målet med oppgaven har vært å påvise om kulturmøte har funnet sted i det utvalgte materialet fra

²⁹⁶ Derimot finner vi dagens sunnmørske identitet nettopp i dette materialet, da den rekonstruerte sunnmørsbunaden fra 1990-tallet er kopiert fra folkedraktmaterialet.

Konklusjon

museet. Konklusjonen er at analysen har påvist flere kulturmøter og at der har vært nok råmateriale til å påvise dette.

Arbeidet med masteroppgaven har gitt meg mye materiale som jeg har lyst å forske mer på, men som det ikke har vært rom for å ha med i denne oppgaven. Jeg har lyst til å undersøke mer om symaskinen og bomull som kulturmøtefenomen. For å komme lenger inn i dette materialet kan jeg tenke meg blant annet å bruke skiftene, som har med dyre eiendeler og folks finklær.²⁹⁷ Oversynslitteraturen viser at symaskinen ble vanlig i Norge på 1860-tallet, og i mitt materiale vises det som primærsøm i 1873. Jeg har lyst å se på når symaskinen kom til Sunnmøre og mer på hvilke følger det fikk for kvinnenenes hverdag. Jeg har ikke greid å finne ut hvor vanlig symaskinen var på Sunnmøre i siste halvdel av 1800-tallet. Går det an å trekke paralleller fra symaskinen til slåmaskinen og hamskiftet? Det er et spennende område å forske nærmere på, og jeg ønsker å kombinere det med bruk av skjøting og omsøm. På samme måte har jeg lyst å se mer på bomull; omfang, bruk, import, produkt, og hva dette gjorde med klesproduksjon og garderoben på Sunnmøre.

²⁹⁷ Av tidsmessige årsaker har jeg ikke brukt skiftmateriale i masteroppgaven

6 Vedlegg

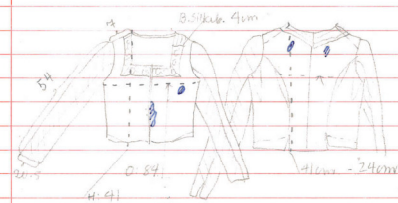
6.1 Vedlegg 1: Eksempel på registreringskort SM.013718

MAPPE ④ Skape 2

01	GJENSTAND	Trøye	04	INNK. AR	1960.10	07	MUS. NR	SM. 7912	NYTT NR	SM. 13718
02	SPESEBETEGN	Snorreliv med ermer, ermeliiv.	05	KAT. DATO	1978.11	08	KLASS	N16	PGA. DOBBELREGISTRERING	
03	TYPE/ FUNKSJON	Slakkelivningens gjem utampa høga.	06	FOTO NR.	A64 F: Lx B: 7-9.					
09	DATERING	1. halv 1800-åra.								
10	BRUKSSTED	(02) Vigra								
11	PROD. STED	(121) Vigra.								
12	NAVN	(21)(90) 1532 Gisle, Vigra Seynnes Ingeborg M. (41) Rekddak Else Pedersdatter f. 1773								
(bomull?)										
13	MATERIALE	ULL, lin (for) silke (band) metall (heliker)								
14	TEKNIKK	Handsaum damask. (lin) klødes ermer.								
15	FORM/STIL	Ellersittende, går til livet, firsåra halvringning								
16	FARGE	Raudt (lin) Grøne ermer. malarfarge (for)	09.12: Merkeopp-trøya har tilhørt Ingeborg Seynnes sin søster. Else Pedersdatter Rekddak f. 1773 og gift med Ole Eriksen Helland på Valne. Ei av dei dötter heitte Pauline Okoddatter Helland, og vart gift med Petter Olsen Seynnes i Eirikgardens på Seynnes på Vigra. Dei hadde 3 barn. Eit av dei var Else Marie Pedersdatter Seynnes f. 9.3. 1863. Ho var mor til Ingeborg Seynnes.							
17	DEKOR-TEKNIKK	Påseydd								
18	DEKOR/	Silkeband								
19	MOTIV	Blomar								
20	STEMPEL/ SIGN.									
21	MÅL/	Rh: 41cm (sjå diagram)								
22	TILSTAND	Bra.								

0 Bruksted, funnsted 1 Produsent 2 Giver til museet 3 Selger til museet 4 Tidligere eier 5 Formidler av gave, kjøp 6 Bruker (ikke eier) 7 Blide av sted/person 8 Depositum 9 Informant

NRRKM

MUSEUMS FOTO	23 UTF. OPPL. LITTERATUR M.V. B: fots. framme, runda bae. Opning framme. Svart runda framkante, litt samankvikke (16 heliker) saum i ryggen. Svingasaumar, skuldarsaumen heilt bakover. Spilt i svingasaumane nedest. Forsmydde ermer. Saum framme og bae. Spilt i bae saum ved handleddet. Bomullsfor i erme ved handleddet. 1. krok, 3 stk i ryggen nedest bae. Silkeband: farger: brun/olitt, flere grøne og gylne toner, rosa. Roster eller metall. lan i bandedet Bomullsband lan i blett og gult. Opphengings kemper ved skuldarsaumen på innsida MS: Trøye høyrer til kildematerialet til den nye seunnsdøra drakta.

Vedlegg

6.2 Vedlegg 2: Eksempel på registreringskort SM.005675

01	GJENSTAND	Skjørt	04	INNKJØP ÅR	1950	07	MUS. NR.	SM. 5675	Slags 3 (10.084)
02	SJERNEMNING	Slabb.	05	KAT. DATO	1983.1	08	KLASS	N/B	
03	TYPE/ FUNKSJON		06	FOTO NR.	A39 FxxxIV			B: 0-3	
09	DATERING								
10	BRUKSSTAD	(02) Valldal							
11	PROD. STAD	" "							
12	NAVN	(21) 1524 Nordal, Valldal, lenge Gurines avdøtt (41) lenge Gurine f. 1859							
13	MATERIALE	Ull, bomull (skomngoband) messing (heltov)							
14	TEKNIKK	Handsåm, ein maskeståm i nedre kant. Lerelobinding							
15	FORM/STIL	Foldlagl rindl. Breid fangfold. Henge fold.							
16	FARGE	Svart. Raudfiollette ruter.							
17	DEKOR-TEKNIKK								15. Sydd saman av 5 vev bredder.
18	DEKOR /								Stikkellomme framme. Lukking i venstre side.
19	MOTIV								Metall henge midt bak på lenninge Føstakken skal hekkast saman med lobe
20	STEMPEL / SIGN.								
21	MÅL /	L: 95cm. Vidde nede 381cm. Vevbr. 75cm.							Drahtdeler eller Gurine dinge SM. 5662-8.
22	VEKT								
22	TILSTAND	Sers bra.							NB: Utskilt i monlv ca. 5 år.

0 Bruksstad, funnstad
2 Gjevar til museet
4 Tidlegare eigar
6 Brukar (ikkje eigar)
8 Depositum

1 Produsent
3 Seljar til museet
5 Formidlar av gáve, kjøp
7 Bilette av stad/person
9 Informant

	23 UTF. OPPL. LITTERATUR M.V.

6.3 Vedlegg 3: Fullregistrering av obj. 01

Obj. 01- Plysliv fra Volda (1820)²⁹⁸

Bilde 45-46: Plysliv fra Volda.

Liv i gulbrun ullplysj som i dag er i svært god stand. Har sekundært bånd og er trolig utvidet sekundært under armrigningene. Sydd for hånd med ubleket lintråd og sekundært for hånd med grønn sytråd, oransje bomullstråd og blågrønn bomullstråd. Helklipt rygg med en ca. 5 cm bred skjøt i rødfiolett fløyel satt inn i sidesømmen under armrigningen på hver side. Firkantet rigning og svak buet fremkant. Tett lukket med 8 hektepar i messing. Halsrigningen og fremkanten er pyntet med et lys grønt fløyelsbånd som er 3-4 cm bredt i rigningen og 1 cm bredt i fremkanten, sydd på sekundært med faldesting og grønn sytråd. Nede har livet en 4-5 cm bred kant i vinrødt ullstoff foran, og en 3 cm bred kant i dyp vinrød fløyel på baksiden. I skjøten i sidene har nedkanten en 3,5-4,5 cm bred kant i rødt ullstoff. Nedkanten er kantet sekundært med blågrønn bomullstråd hele veien rundt. 6 cm lang splitt i nedkanten midt på bak. Fôr i ubleket hjemmevevd toskaft lin, samme type stoff i fôret på skøtene. Livet skal brukes ned i stakken.

²⁹⁸ SM.015633

Vedlegg

Bilde 47: Splitt, skøyt og nedkant på liv.

Mål:

Rygg lengde: 42 cm,

Rygg bredde: 33,3 cm

Lengde midt foran: 28,5 cm

Høyde under arm: 22 cm

Lengde, nedkant: 77 cm

Lengde, skuldersøm: 5,5 og 6,3 cm

Bredde, bånd: 3-4 cm og 1 cm

6.4 Vedlegg 4: Fullregistrering av obj. 04

Obj. 04 - Stakk fra Hareid (1830)²⁹⁹

Bilde 56-57: Stakk fra Hareid.

Stakk i brunsvart ulldamask der stoffet i dag er litt falmet, slitt og har noen hull. Stakken er sydd for hånd og sekundært med maskin, og har blitt bøtt og reparert flere steder. Stakken er skjøttet på og består av sju vevhøyder med jarekanter i begge sider, sydd sammen med attersting med ubleket bomullstråd. Stakken har et glatt stykke midt på fanghøyden som er 22,5 cm bredt, og foldelagt på begge sider. 28,5 cm lang åpning og en 8 cm bred fold på venstre side av fremstykket. Åpningen har blitt forsterket sekundært med toskafts bomullstøy som er sydd med faldesting med svart sytråd. Stakken har åtte folder foldelagt mot høyre og ti folder foldelagt mot venstre. Midt på bak har stakken et 8 cm bredt felt med rynking. Linningen er av vadmél og sannsynligvis sekundær, sydd på med maskin med svart sytråd. Stakken lukkes med to metallhefter og har en metallkrok midt på bak på linningen for å hekte på livet. Stakken har blitt forlenget sekundært med en 8 cm bred kant i svart, glatt bomull, påsydd med maskin med svart sytråd. Dette bomullsstoffet ser ut til å være samme stoff som kjoleliv 6.3.15. Stakken har en 7,2 cm høy skoning i trolig hjemmevevd svart og beige fiskebensmønstrer bomull sydd på med maskin og faldesting med svart sytråd. Kantet nede med et 0,5 cm bredt svart kjøpe-ullbånd, sydd på med maskin og faldesting på innsiden med

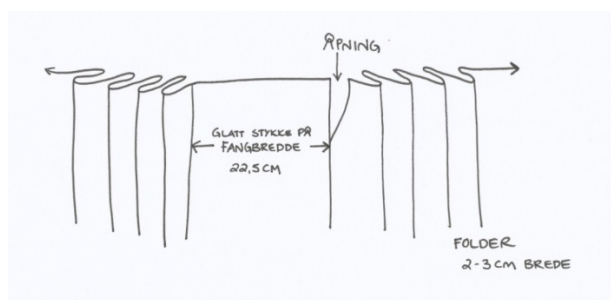
²⁹⁹ SM. 010456

Vedlegg

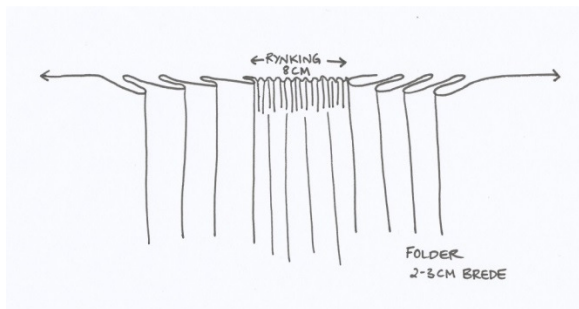
svart sytråd. Stakken har en sekundær lomme sydd inn i mellom faldene på høyre side. Lommen er 16 cm bred og 21 cm lang, sydd med maskin med svart sytråd, og er i samme stoff som skoning. Stakken har en metallkrok midt på bak på linningen for å henge på livet, og stakken skal brukes utenpå livet.

Bilde 58: Forlengning og skoning på stakk.

Bilde 59: Foldelegging foran.

Bilde 60: Foldelegging og rynking bak.

Mål:

Høyde: 89 cm

Stakkevidde (nedkant): 338 cm

Bredde, linning: 3 cm

Høyde, skoning: 7,2 cm

Bredde, skjøt: 8 cm

Bredde, kanting: 0,5 cm

Bredde, folder: 2-3 cm

Høyde, rynkefelt: 5 cm

6.5 Vedlegg 5: Fullregistrering av obj. 07

Obj. 07 - Bestekjole fra Vatne (1873)³⁰⁰

Bilde 69-70: Bestekjole bestående av kjoleliv og stakk fra Vatne.

Bilde 71-72: Kjoleliv foran og bak.

³⁰⁰ SM.008023 og SM.013771

Vedlegg

Kjoleliv i svart og brunrutet ull i hjemmevevd toskaft med ermer og bol i samme stoff. Livet er i dag velbrukt, falmet og slitt, med hull på albue. Sydd for maskin og hånd med panelsøm og bakovertrekte skuldersømmer og sidesømmer. Rund rigning i halsen og buet fremkant. 1,5 cm bred halslinning sydd med maskin og lagt over og festet med faldesting og prikkesting i svart bomullstråd. Tett lukket med 13 par metallhefter med en 1,5 cm bred stolpe som skjuler hektingen. Kantene fremme er først sydd med maskin med brun sytråd og med leggsøm med brun bomullstråd. Livet har et innsnitt som er 3 cm på det bredeste under bysten, sydd med maskin. Smal tosøms krokerme. Livet er helfôret med ubleket bomull i hjemmevevd toskaft og sydd på samtidig som ullstoffet ble sydd sammen med maskin og spilesøm med tykk bomullstråd for hånd. Livet brukes ned i stakken og har hatt en metallkrok midt på bak til å hekte stakken på.

Bilde 73: Fôr på liv. Her ser man tydelig innsnittene sydd med maskin helt ute ved fremkantene som er brettet utover.

Mål:

Rygglengde: 46,5 cm

Ryggbredde: 37 cm

Lengde midt foran: 40 cm

Høyde under arm: 24 cm

Lengde, nedkant: 91 cm

Lengde, skuldersøm: 17 cm

Bredde, halslinning: 1,5 cm

Avstand, panelsømmer: 6 cm

Ermevidde: 17,5 cm

Ermelengde: 35 cm

Vedlegg

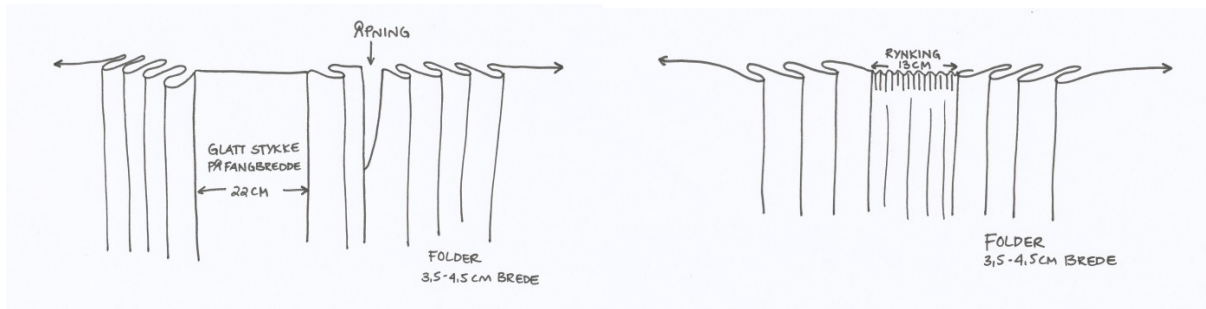
Bilde 74-75: Stakk foran og bak.

Stakk i samme stoff som livet; svart og brunrutet ull i hjemmevevd toskaft. Stakken er falmet og slitt med en del hull spredt utover. Sydd sammen for hånd med attersting med svart bomullstråd av fem vevbredder som har jarekanter i begge sider. Stakken har et 22 cm bredt glatt stykke midt på foran og foldelagt på begge sider. Åpningen er i venstre side og er 21 cm lang. Stakken har fire folder foldelagt mot høyre og seks folder foldelagt mot venstre, 3,5-4,5 cm brede. Midt på bak er det et 13 cm rynket felt med en halv fold over på begge sider. Foldene er tråklet med mørk blå ulltråd, sydd på med attersting med svart bomullstråd og så kastet med faldesting med svart bomullstråd. Linningen er i samme stoff som kjolen og sydd med faldesting på innsiden med svart bomullstråd deretter med prikkesting med brun lintråd midt på linningen. Lukkes med to metallhefter. Stakken har en 4 cm bred hengesald 11,5 cm fra nedkanten, sydd med faldesting med svart bomullstråd, og en 7,5 cm bred skoning i stripet bomullsstoff sydd med faldesting med svart bomullstråd. Dette er kjøpetøy i fargene beige, rosa, lys blå, blå, mørk blå, hvit og grå. Stakken har en 21 cm lang og 19 cm bred lomme på høyre side i samme stoff som fôret på livet, sydd fast med attersting med ubleket bomullstråd. Stakken har en metallhempe midt på bak på linningen for å hekte på livet og skal brukes utenpå livet.

Vedlegg

Bilde 76: Hengefald og skoning på stakk.

Bilde 77: Foldelegging fremside av stakk.

Bilde 78: Foldelegging bakside av stakk.

Mål:

Høyde: 87 cm

Stakkevidde (nedkant): 295 cm

Bredde, linning: 3 cm

Høyde, skoning: 7,5 cm

Bredde, folder: 3,5-4,5 cm

Høyde, rynkefelt: 2,5 cm

6.6 Vedlegg 6: Fullregistrering av obj. 13

Obj. 13 - Kjoleliv fra Hareid (slutten av 1800-tallet)³⁰¹

Bilde 131-132: Kjoleliv fra Hareid.

Kjoleliv i svart silke som i dag er i god stand. Sydd med maskin med svart sytråd og har panelsøm. 2,5 cm bred halslinning i samme stoff som livet. Lukkes med ni hektepar i metall. Fremstykket har et bredt glatt parti og er foldelagt på begge sider med to folder. Fronten er formet i en svak V fra skuldrene og ned til livet slik at det glatte partiet er 11,5 cm bredt oppe og 9,5 cm bredt nede. Fremstykket går 5,5 cm over hekteraden og lukkes i halslinningen med en trykknapp på venstre side. Tosøms krokerme med rynking og litt volum ved skulderen. Helfôret med brun bomull i lerretsbinding. Nedkanten er kantet med et 0,7 cm bredt brunt bomullsbånd. Livet skal brukes ned i stakken og har en hempe midt på bak, 8,5 cm fra nedkanten, til å hekte stakken på.

³⁰¹ SM.010455

Vedlegg

Bilde 133: Før på kjoleliv.

Mål:

Rygglengde: 50,5 cm

Ryggbredde: 33 cm

Lengde midt foran: 40,5 cm

Høyde under arm: 25,5 cm

Lengde, nedkant: 98,5 cm

Lengde, skulderson: 12 cm

Bredde, halslinning: 2,5 cm

Bredde, kanting: 0,7 cm

Avstand, svingsømmer: 18,4 cm

Ermevidde: 17 cm

Ermelengde: 58 cm

7 Bildeliste

- Bilde 1: «Koner i Hverdags-Klæder fra Vang i Valdres Nyeste Pynt for unge Piger i Sildre Piger i Vang i Stadsdragt og Hverdagsdragt» av Johannes Flintoe 1819 eller 1822.
- Bilde 2: «Koner i Hverdagsklæder fra Vang i Valdres» av Joachim Frich.
- Bilde 3: «Hverdagsdragt fra Vang i Valdres» av Johan Fredrik Eckersberg. Fra Chr. Tønsberg: *Norske Nationaldragter*, Christiania 1852.
- Bilde 4: «en Karl og en Pige ved Örskoug i Söndmör» av Johan Dreier.
- Bilde 5: «Sundmöring med sin Kone paa en Jagt med Product» av Johan Dreier.
- Bilde 6: «Mand og Kone fra Fogderiet Sondmör i Bergenhuus Stift» av Johan Dreier.
- Bilde 7: «Fra Ørskaug», litografi av Hans Reusch 1827-30.
- Bilde 8: «Fra Vandylven paa Söndmör», litografi av Hans Reusch 1827-30.
- Bilde 9: «Fra Gidsköen paa Söndmör», litografi av Hans Reusch 1827-30.
- Bilde 10: «Fra Haram Sogn samt Prospect af Rovstadhulen paa Lepsöen i samme Sogn paa Söndmör», litografi av Hans Reusch 1827-30.
- Bilde 11: «Bryllupsdragt i Joergenfjord i Soendmoer» av Joachim Frich 1848.
- Bilde 12: «Soergedragt i Vinterdragt i Joergenfjord i Soendmoer» av Joachim Frich 1848.
- Bilde 13: «Dragter fra Borgens Praestegjaeld i Soendmoer» av Joachim Frich 1848.
- Bilde 14: «Kvinne fraa Hjoerundfjord» av Joachim Frich 1848.
- Bilde 15: «Brudepar fra Hjørundfjord» av Johan Fredrik Eckersberg 1850-52. Reprodusert postkort fra 1925.
- Bilde 16: «Mann og kvinne fra Ørskog» Johan Fredrik Eckersberg 1850-52. Reprodusert postkort fra 1925.
- Bilde 17: «Henr. Mathiesen del 1889 Dragt fra Sunelven» av Henrik Mathiesen 1889.
- Bilde 18: «Kone frå Søndmøre. Bergens Stift» fotografi av Marcus Selmer ca. 1862-66.
- Bilde 19: Kart over Romsdals Amt 1801. Tegnet av Jørgen H. Martinsen, Riksarkivet 1979.
- Bilde 20: Kart over Møre og Romsdal, hentet fra Wikipedia.
- Bilde 21-22: Rokkokkjole fra Nationalmuseet, mus. nr. 870/1946
- Bilde 23: Manteau fra Nationalmuseet, mus. nr. W.8.g
- Bilde 24-25: Grønn chemisekjole fra Nationalmuseet, mus.nr. W.23.b og W.44
- Bilde 26: Hvit chemisekjole fra Nationalmuseet, mus. nr. 1120/1945
- Bilde 27-28: Hvit chemisekjole fra Nationalmuseet, mus. nr. W.8.h
- Bilde 29: Brudekjole i empirestil fra Nationalmuseet, mus. nr. 2600/1982

Bildeliste

- Bilde 30: Hvergarmskjole fra Nationalmuseet, mus.nr. W.24.h
- Bilde 31-32: Rutet tournurekjole fra Nationalmuseet, mus. nr. 1205/1960
- Bilde 33: Blå ballkjole fra Nationalmuseet, mus. nr. 3162/1991
- Bilde 34-35: Blå tournurekjole fra Nationalmuseet, mus. nr. 32/1942
- Bilde 36: Brun silkekjole i klunkestil fra Nationalmuseet, mus. nr. 982/1938
- Bilde 37: Grå spadseredragt i flonel fra Nationalmuseet, mus. nr. 586ab/1941
- Bilde 38: Reformkjole fra Nationalmuseet, mus. nr. 369/1992
- Bilde 39: Lys spadseredragt fra Nationalmuseet, mus. nr. 890/1937
- Bilde 40: Kart. Tegning: Line Iversen
- Bilde 41-42: Måltegnning, liv. Tegning: Line Iversen
- Bilde 43: Måltegnning, stakk. Tegning: Line Iversen
- Bilde 44: Skoning. Tegning: Line Iversen
- Bilde 45-46: Pysjliv SM.015633. Foto: Line Iversen
- Bilde 47: Splitt, skjøt og nedkant SM. 015633. Foto: Line Iversen
- Bilde 48-49: Ermeliv SM.013718. Foto: Line Iversen
- Bilde 50: Fôr SM.013718. Foto: Line Iversen
- Bilde 51: Skjøter SM.013718. Foto: Line Iversen
- Bilde 52-53: Ermeliv SM.007225. Foto: Line Iversen
- Bilde 54: Fôr SM.007225. Foto: Line Iversen
- Bilde 55: Berte Canutte. Foto: Wikimedia commons
- Bilde 56-57: Stakk SM.010456. Foto: Line Iversen
- Bilde 58: Forlengning og skoning SM.010456. Foto: Line Iversen
- Bilde 59: Foldelegging foran SM.010456. Tegning: Line Iversen
- Bilde 60: Foldelegging og rynking bak SM.010456. Tegning: Line Iversen
- Bilde 61-62: Liv SM.011275. Foto: Line Iversen
- Bilde 63: Fôr SM.011275. Foto: Line Iversen
- Bilde 64-65: Stakk SM.011018. Foto: Line Iversen
- Bilde 66: Hengefald og skoning SM.011018. Foto: Line Iversen
- Bilde 67: Foldelegging foran SM.011018. Tegning: Line Iversen
- Bilde 68: Foldelegging bak SM.011018. Tegning: Line Iversen
- Bilde 69-70: Bestekjole SM.008023, SM.013771. Foto: Line Iversen
- Bilde 71-72: Kjoleliv SM.008023. Foto: Line Iversen
- Bilde 73: Fôr SM.008023. Foto: Line Iversen
- Bilde 74-75: Stakk SM.013771. Foto: Line Iversen

Bildeliste

- Bilde 76: Hengefald og skoning SM.013771. Foto: Line Iversen
- Bilde 77: Foldelegging foran SM.013771. Tegning: Line Iversen
- Bilde 78: Foldelegging og rynking bak SM.013771. Tegning: Line Iversen
- Bilde 79-80: Liv og stakk SM.005677, SM.005675. Foto: Line Iversen
- Bilde 81-82: Liv SM.005677. Foto: Line Iversen
- Bilde 83: Fôr SM.005677. Foto: Line Iversen
- Bilde 84-85: Stakk SM.005675. Foto: Line Iversen
- Bilde 86: Hengefald og skoning SM.005675. Foto: Line Iversen
- Bilde 87: Foldelegging foran SM.005675. Tegning: Line Iversen
- Bilde 88: Foldelegging bak SM.005675. Tegning: Line Iversen
- Bilde 89-90: Stakk SM.005668. Foto: Line Iversen
- Bilde: 91: Hengefald og skoning SM.005668. Foto: Line Iversen
- Bilde 92: Foldelegging foran SM.005668. Tegning: Line Iversen
- Bilde 93: Foldelegging bak SM.005668. Tegning: Line Iversen
- Bilde 94-95: Stakk SM.010035. Foto: Line Iversen
- Bilde 96: Legg, skoning og kostekant SM.010035. Foto: Line Iversen
- Bilde 97: Foldelegging foran SM.010035. Tegning: Line Iversen
- Bilde 98: Foldelegging og rynking bak SM.010035. Tegning: Line Iversen
- Bilde 99: Bakkestova. Foto: Line Iversen
- Bilde 100-101: Kjoleliv SM.011012. Foto: Line Iversen
- Bilde 102: Fôr SM.011012. Foto: Line Iversen
- Bilde 103: Framgardstova. Foto: Line Iversen
- Bilde 104-105: Finkjole SM.005670, SM.005669. Foto: Line Iversen
- Bilde 106-107: Kjoleliv SM.005670. Foto: Line Iversen
- Bilde 108: Fôr SM.005670. Foto: Line Iversen
- Bilde 109-110: Liv SM.005676. Foto: Line Iversen
- Bilde 111: Fôr SM.005676. Foto: Line Iversen
- Bilde 112-113: Liv 2 SM.005671. Foto: Line Iversen
- Bilde 114: Fôr SM.005671. Foto: Line Iversen
- Bilde 115-116: Skjørt SM.005669. Foto: Line Iversen
- Bilde 117: Skoning og kostekant SM.005669. Foto: Line Iversen
- Bilde 118: Rynking og innsnitt SM.005669. Tegning: Line Iversen
- Bilde:119-120: Liv og skjørt SM005676, SM 005669. Foto: Line Iversen
- Bilde: 121-122: Brudekjole SM.008024, SM.013770. Foto: Line Iversen

Bildeliste

- Bilde: 123: Fôr SM.008024. Foto: Line Iversen
- Bilde: 124-125: Kjoleliv SM008024. Foto: Line Iversen
- Bilde: 126-127: Stakk SM.013770. Foto: Line Iversen
- Bilde: 128: Pyntebånd og kostekant SM.013770. Foto: Line Iversen
- Bilde: 129: Foldelegging foran SM.013770. Tegning: Line Iversen
- Bilde: 130: Foldelegging og rynking bak SM.013770. Tegning: Line Iversen
- Bilde: 131-132: Kjoleliv SM.101455. Foto: Line Iversen
- Bilde: 133: Fôr SM.101455. Foto: Line Iversen
- Bilde: 134-137: Kjoleliv SM.010454. Foto: Line Iversen
- Bilde: 138: Fôr SM.010454. Foto: Line Iversen
- Bilde: 139-140: Kjoleliv og stakk SM.010455, SM.010456. Foto: Line Iversen
- Bilde: 141-142: Kjoleliv og stakk SM.010454, SM010456. Foto: Line Iversen
- Bilde: 143-144: Kjoleliv SM.010257. Foto: Line Iversen
- Bilde: 145: Fôr SM.010257. Foto: Line Iversen
- Bilde: 146-150: O1, O2, O3,O5, O8. Foto: Line Iversen
- Bilde: 151-154: O7, O11, O12. Foto: Line Iversen
- Bilde: 155-159: O10, O11, O13, O14, O15. Foto: Line Iversen
- Bilde: 160-162: O6, O8. Foto: Line Iversen
- Bilde: 163-166: O4, O7, O9, O12. Foto: Line Iversen
- Bilde: 167: O11. Foto: Line Iversen
- Bilde: 168-171: Liv med firkantet ringning.
- Bilde: 172-173: Tamburtrøye. Foto: Line Iversen

8 Kilder og litteratur

8.1 Utrykte kilder

Brev til Sunnmøre Museum fra Marie Slinning, Hjørungavåg datert 26.4.1984.

Norsk institutt for bunad og folkedrakt: Arkiv.

Sunnmøre Museum: *Gjenstander. Registreringsprotokoll 6027-12215.*

Sunnmøre Museum: Registreringskort.

8.2 Litteraturliste

Alsvik, Ola red. (2004). *Kulturmøter. Lokalsamfunnet, lokalhistorien og møtet med det fremmede.* Skrifter fra Norsk lokalhistorisk institutt, nr. 40. Norsk lokalhistorisk institutt. Oslo.

Aurdal, Gustav Weiberg (1972). *Sykkylven. Gardssoga I.* Sykkylven: Sykkylven sogenemnd.

Aurdal, Gustav Weiberg (1975). *Sykkylven. Gardssoga II.* Sykkylven: Sykkylven sogenemnd.

Beretning om Kongeriget Norges Økonomiske Tilstand 1830-1900.
Amtmannsinnberetninger.

Bjørnerem, Anna (1924). Litt um kyrkjeklæda i ytre Romsdal fyrr i tida. *I Heimen i For bygd og by.*

Bjåstad, Ingvard og Waage, Asbjørn (1985a). *Bygdebok for Ulstein og Hareid. Gardar og folk.* Bind V.

Bjåstad, Ingvard og Waage, Asbjørn (1985b). *Bygdebok for Ulstein og Hareid. Gardar og folk.* Bind VI.

Bruke, Peter (2009) *Cultural Hybridity.* Cambridge: Polity Press.

Christoffersen, Kristen Holtermann (1996). *Drakthistorie.* Oslo: J.W. Cappelens Forlag A.S.

Damsholt, Tine og Simonsen, Dorthe Gert (2009). Materialiseringer. Processer, relationer og performativitet. I *Materialiseringer. Nye perspektiver på materialitet og kulturanalyse.* Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Drabløs, Oline Vassbotn (1975). Sunnmørsbunaden. I *Årbok 1975 Sunnmøre Museum:23-26*

Dybdahl, Audun (1988). *Fra ull og lin til klær. Arbeidsmåter og redskaper på Innherred.* Steinkjer: Steinkjer Museum.

Døssland, Atle (1990). *Med lengt mot havet.* Fylkeshistorie for Møre og Romsdal bd 1, 1671-1835. Oslo: Det Norske Samlaget.

Døssland, Atle (2009). *Sosiale grupper i det gamle bondesamfunnet.* Notat 11/2009. Volda: Høgskulen i Volda og Møreforskning Volda.

Døssland, Atle (2011). Romsdalsmarknaden som møtestad. *Årbok for Romsdalsmuseet: 8-27.*

Eberle, Hannelore m.fl. (1995a). *Søm. Europeisk drakthistorie.* Oslo: Yrkeslitteratur as.

Kilder og litteratur

- Eberle, Hannelore m.fl. (1995b). *Tekstil. Materialkunnskap*. Oslo: Yrkeslitteratur as.
- Eriksen, Thomas Hylland (2010). *Globalisering. Åtte nøkkelbegreper*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eriksen, Thomas Hylland og Sajjad, Torunn Arntsen (2011). *Kulturforskjeller i praksis. Perspektiver på det flerkulturelle Norge*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Garborg, Hulda (1917a). Klædebunad i Tresfjorden (Romsdalen) fraa gamle dagar. *I Heimen i For bygd og by*.
- Garborg, Hulda (1917b). *Norsk Klædebunad*. Kristiania.
- Gellner, Ernest (1997). *Nasjonalisme*. Oslo: Spartacus Forlag.
- Ginzburg, Carlo (1999). 1979. Spor. Indicieparadigmets rødder. I *Spor. Om historie og historisk metode*. Museum Tusulanums forlag. Københavns Universitet:78-110.
- Giske, Louis (1990). *Ørskog gjennom tidene. III Ættesoga*. Ørskog: Ørskog Sparebank.
- Haugen, Bjørn Sverre Hol red. (2009). *Norsk bunadsleksikon. Bind 3. 2. utg.* Cappelen Damm AS.
- ICOMs museumsetiske regelverk (2008). ABM-skrift #29:side 1-52.
- Johnsen, Arne Odd (1941). *Den britiske innflytningen til Nordmør på 1700-tallet*. Heimen bind V 1938-41. side 299-324.
- Kjeldstadli, Knut (1999). *Fortida er ikke hva den engang var. En innføring i historiefaget*. Oslo: Univeristetsforlaget.
- Kjelland, Arnfinn (2009). *Norsk lokalhistorie og «nyere» mikrohistorie*. Heimen, bind 46 hefte 3, side 237-254.
- Kjølås, Gerhard (1954). *Stranda Bygdebok I. Gard og grend*. Stranda: Stranda kommune med stønad fra Stranda Sparebank.
- Langlo, Olav (1964). *Stranda Bygdebok III. Ættebok for Stranda*. Stranda: Stranda kommune med stønad fra Stranda Sparebank.
- Midbrød, Arvid (1998-1999). Husflid i Dalane. *Kvinnens virke. Årbok for Dalane Folkemuseum*: 138-145.
- Moe, Anne Kristin (2006). *Fra tidhøvelege til stilreine bunader. En analyse av bunadene på Sunnmøre 1900-1940*. Oslo: Masteroppgave i kulturhistorie, Institutt for kulturstudier og orientalske språk, Universitetet i Oslo.
- Moe, Anne Kristin (2014). *Broderte Bunader*. Duran Publishing.
- Myklebust, Olav (2005). I *Busetnadssoga for Volda. Band 1 Dalsfjorden*. Volda: Volda kommune.
- Myklebust, Olav (2009). I *Busetnadssoga for Volda. Band 5 Morkbygda – Liabygda – Yksnøya*. Volda: Volda kommune.
- Myklebust, Olav (2011). I *Busetnadssoga for Volda. Band 4b Vikebygda*. Volda: Volda kommune.
- Neset, Borghild (1992). Sykkylvsklede frå eldre tid. *Årbok for Sykkylven*. Sykkylven Sogenemnd: 19-29.
- Nordiska Museet (1990). *1700-tals textil. Anders Berchs samling i Nordiska Museet*. Stockholm: Nordiska museets forlag.

Kilder og litteratur

- Norsk biografisk leksikon (NBL): [http://meta.snl.no/Norsk biografisk leksikon](http://meta.snl.no/Norsk_biografisk_leksikon)
- Norsk Bunadleksikon (2009). *Bind 3*. Red. Haugen, Bjørn Sverre Hol. 2. utg. Cappelen Damm AS.
- Norsk institutt for bunad og folkedrakt. *Impuls og tradisjon i folkedraktene*. Informasjonsbrosjyre om arbeidet til NBF. Side 1-35.
- Noss, Aagot (1970). *Johannes Flintoes draktakvarellar*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Noss, Aagot (1974). Frå folkedrakt til bunad. I *Folk og klede – skikk og bruk. Festskrift til Aagot Noss*. 1994, Norsk Folkemuseum: 45-54
- Noss, Aagot (1986). Folkedrakter i Noreg i andre halvdel av det 19. århundre. Frå norske folkedrakter til amerikanske klede. I *Folk og klede – skikk og bruk. Festskrift til Aagot Noss*. 1994, Norsk Folkemuseum: 83-102
- Noss, Aagot (1988). Tilhøvet: folkedrakt – bunad. I *Folk og klede – skikk og bruk. Festskrift til Aagot Noss*. 1994, Norsk Folkemuseum: 121-123
- Oxaal, Astrid (2001). *Drakt og nasjonal identitet 1760-1917. Den sivile uniformen, folkedrakten og nasjonen*. Avhandling for Dr.Art.-Graden, Historisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Peacock, John (1993). *Klesdrakten – en kavalkade gjennom 4000 år*. Oslo: Grøndahl og Dreyers Forlag A.S.
- Pedersen, Ragnar (1975). Ljåen – en gjenstandsanalyse. *Fra kaupang og bygd 2011. Årbok for Hedmarksmuseet*: 19-51.
- Pedersen, Ragnar (1996). Smørformen – En diskusjon om å analysere kulturell kompleksitet. *Fra kaupang og bygd 2011. Årbok for Hedmarksmuseet*: 53-73.
- Rasmussen, Pernilla (2010). *Skrädderen, sömmerskan och modet. Arbetsmetoder och arbetsdelning i tilverkingen av kvinnelig dräkt 1770-1830*. Doktoravhandling. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Rekdal, Olav (1977). *Gards- og slektshistorie for Vestnes – Tresfjord. Fiksdal sogn*. Bind 2. Vestnes: Vestnes kommune.
- Rian, Øystein (1997a). «Oppfatningen av Norge fra seinmiddelalderen til 1814» i Storsveen, Odd Arvid m.fl. (red): *Norsk patriotisme før 1814*. KULTs skriftserie nr. 88. Oslo: Norges Forskningsråd.
- Rian, Øystein (1997b). *Regionens rolle i historien*. Heimen, bind 32: 283-288.
- Skauge, Jon Fredrik (2005). *Folkedrakt – motedrakt – folkelig mote. Kvinnelig klesskikk i Orkdal fogderi og Trondheim by 1790-1835*. Trondheim: Hovedoppgave i historie, Institutt for historie og klassiske fag, NTNU.
- Skauge, Jon Fredrik (2008a). Ullen Damask og Kiersei. I *Bunad* nr. 1 februar, 5. årgang: 58-60.
- Skauge, Jon Fredrik (2008b). Blommet Plyds og Draget. I *Bunad* nr. 2 mai, 5. årgang: 62-63.
- Skauge, Jon Fredrik (2008c). Bay og Callemank. I *Bunad* nr. 3 august, 5. årgang: 64-66.
- Slyngstad, Harald (1983a). *Vatne bygdebok. Gards- og ættesoge*. Bind I. Haram: Haram kommune.
- Slyngstad, Harald (1983b). *Vatne bygdebok. Gards- og ættesoge*. Bind II. Haram: Haram kommune.

Kilder og litteratur

- Sogner, Sølvi (2004). Norwegian-Dutch Migrant Relations in the Seventeenth Century. In: L. Sicking, H. de Bles and E. des Bouvrie (eds.), *Dutch light in the Norwegian night: maritime relations and migrations across the North Sea in Early Modern Times*. Hilversum: 43-56
- Stoklund, Bjarne (2003). *Tingenes kulturhistorie. Etnologiske studier i den materielle kultur*. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Storlien, Barbro Tronhuus (2009). Rokokko. Fransk klesstil tilpasset norske forhold. I *Bunad* nr. 1 februar/mars, 6. årgang: 22-26.
- Strøm, Hans (1762). *Physisk og Oekonomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør, beliggende i Bergens Stift i Norge*. Aalesund 1906: Søndmørsposten's Bogtrykkeri.
- Strøm, Knut Erik (1994). *Hærens uniformer i unionstiden – Et billedhefte*. Forsvarsmuseets småskrift nr.12. Oslo: Forsvarsmuseet.
- Strøm, Knut Erik (2002). *Hærens uniformer i dansketiden – et billedhefte med samtidige avbildninger*. Forsvarsmuseets småskrift nr. 27. Oslo: Forsvarsmuseet.
- Strøm, Knut Erik (2003). *Norske sivile uniformer – Et billedhefte*. Forsvarsmuseets småskrift nr. 36. Oslo: Forsvarsmuseet.
- Sundt, Eilert (1859). *Harham. Et eksempel fra fiskeri-distrikterne*. Christiania.
- Sundt, Eilert (1867-1868). *Om Husfliden i Norge – Til Arbeidets Ære og Arbeidsomhedens Pris*. Oslo 1975: Gyldendal Norsk Forlag.
- Sundt, Eilert (1873). *Om Huslivet i Norge. – Fortsettelse af Bogen fra 1869 «Om Renlighedstellet i Norge». Og med særligt hensyn til de tre vestlandske Amter Romsdal samt Nordre og Søndre Bergenhus*. Oslo 1976: Gyldendal Norsk Forlag.
- Sæther, Per (1987): Langevåg – frå fiske- og jordbruksbygd til industrisentrum. I *Gavlen* nr. 1 påska 1987. Sunnmøre Museum: 4-6.
- Sørdal, Abram Kjell (1998-1999). Kvinnelige næringsdrivende. *Kvinnens virke. Årbok for Dalane Folkemuseum*: 10-86.
- Sørensen, Øystein (2001). *Kampen om Norges sjel*. Norsk idéhistorie bind III. Oslo: Aschehoug.
- Tafjord, Leonhard (1952). *Norrdal bygdebøker I. Ættebok*. Norrdal: Norrdal sogenemnd.
- Tafjord, Leonhard (1966). *Norrdal bygdebøker II. Hus og heim – gard og grend*. Norrdal: Norrdal sogenemnd.
- Thing, Morten (1999). Spor og tegn. Introduktion til Carlo Ginzburgs forfatterskab. I Ginzburg, Carlo: *Spor. Om historie og historisk metode*. Museum Tusulanums forlag. Københavns Universitet: 7-23.
- Tønsberg, Chr. (1852). *Norske Nationaldrakter tegnede af forskjellige norske Kunstnere og ledsagede med oplysende Text*. Christiania.
- Visted, Kristofer og Stigum, Hilmar (1951). *Vår gamle bondekultur*. Bind I. Oslo: J.W. Cappelens Forlag.
- Vårdal, Mette (2008). *Har du ikke Ahner, saa har du Gud være loved Dyder. Kvinners handlingsrom i en embetsfamilie 1828-1841*. Oslo: Masteroppgave i kulturhistorie, Institutt for kulturstudier og orientalske språk, Universitetet i Oslo.

Kilder og litteratur

Østberg, Kai (2007). *Frispråk eller ubehøvlethet? Den politiske dimensjon ved omgangstone og stil blant eliter i Norge og Sverige i 1814 og årene etterpå*. Heimen, ISSN0017-9841, bind 44: 325-342.